

2012-ci il mayın 3-də Türkiyənin Uşak şəhərində MİRAS Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi və Uşak Universitetinin 2023 Təhsil İnkişaf Klubunun birgə təşkilatçılığı ilə Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 89-cu ildönümünə həsr olunmuş “Azərbaycanın Mədəni İrsi” elmi-praktik konfransı keçirilmiş, Uşak Universitetinin Sənət Qalereyasında “Ağsu möcüzəsi” adlı sərgi açılmışdır.

On 3 May, 2012 scientific-practical conference “Azerbaijan’s Cultural Heritage” dedicated to 89th year anniversary of nationwide leader Haydar Aliyev was held by MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage and 2023 Education Development Club of Ushak University of Turkey. “Agsu Wonder” Expo was also opened in Art Gallery of Ushak University.

MİRAS

MƏDƏNİ İRSİN
ÖYRƏNİLMƏSİNƏ KÖMƏK
İCTİMAİ BİRLİYİ

içindəkilər/contents

İYUN > JUNE

16

GÜLLÜ MÖVLANƏ

GULLU MOVLANA

26

YOX OLMUŞ ŞƏHƏRƏ AĞI

ELEGY TO VANISHED CITY

36

KÖNÜLLƏR SULTANI

SULTAN OF HEARTS

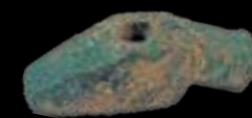
MİRAS

MƏDƏNİ İRSİN ÖYRƏNİLMƏSİNƏ KÖMƏK
İCTİMAİ BİRLİYİ

SİZƏ ÇOX GÖZƏL XƏBƏRİMİZ VAR

Artıq orta əsrlərə səyahət edə bilərsiniz
(Ətraflı jurnalımızın səhifələrində)

46

“ŞAHZADƏLƏR ŞƏHƏRİ”
“CITY OF PRINCES”

58

AĞSUDA ARXEOLOJİ TƏDQIQATLAR
ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN AGSU

70

CƏMIYYƏTİN DƏYİŞMƏSİ FƏRDDƏN,
FƏRDİN DƏYİŞMƏSİ QƏLBDƏN BAŞLAYIR
CHANGE OF SOCIETY STARTS WITH INDIVIDUAL,
CHANGE OF INDIVIDUAL WITH SOUL

“Köhnə nağıl”
Nigar Babayeva (Azərbaycan)
VI Beynəlxalq Türk İncəsənəti Sərgisi

“Old story”
Nigar Babayeva (Azerbaijan)
VI International Turkic Art Exhibition

“Miras”

elmi-kütləvi jurnal
Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyində
qeydiyyatdan keçib.
Qeydiyyat nömrəsi: 3375

TƏSİSÇİ

MİRAS
Mədəni İrsin Öyrənilməsinə
Kömək İctimai Birliyi

BAŞ REDAKTOR

Qafar Cəbiyev
(tarix elmləri doktoru)

**BAŞ REDAKTORUN
MÜAVİNİ**

Fariz Xəlilli
(tarix üzrə fəlsəfə doktoru)

MƏSUL KATİB

Arzu Soltan

**MARKETİNG VƏ
REKLAM DİREKTORU**

Rəşad İbrahimov

MÜXBİRLƏR

Arzu Həsənlı
Toğrul Muxtarov

**KORREKTOR VƏ
TƏRCÜMƏÇİ**

Şölə Bayramova

BƏDİİ TƏRTİBAT

Vüsal Qaraqaşlı

FOTOQRAF

Məmməd Rəhimov

Ünvanımız:

1142, Bakı şəhəri, Nizami rayonu,
Babək prospekti 103, mənzil 11

Tel: (+994) 4312507
(+994) 505524393

mirasictimaibirlirik@yahoo.com

www.miras.org.az

Tiraj: 1000

MİRAS

Popular - Scientific Journal
Registered in the
Ministry of Justice of
the Azerbaijan Republic.
Registration No. 3375

FOUNDER

MİRAS Social Organization in
Support of Studying of Cultural
Heritage

EDITOR-IN-CHIEF

Dr. Gafar Jabiyev

ASSISTANT EDITOR

Fariz Khalilli (PhD)

**EXECUTIVE
SECRETARY**

Arzu Soltan

**MARKETING AND
PROMOTION DIRECTOR**

Rashad Ibrahimov

CORRESPONDENTS

Arzu Hasanli
Togrul Mukhtarov

**CORRECTOR AND
TRANSLATOR**

Shola Bayramova

GRAPHICAL DESIGN

Vusal Garagashly

PHOTOGRAPHER

Mammad Rahimov

Address:

1142, Baku City, Nizami region,
Babek Prospect 103, apt. 11

Tel: (+994) 4312507
(+994) 505524393

mirasictimaibirlirik@yahoo.com

www.miras.org.az

Circulation: 1000

Sahib Quliyev. “Səadət”
Sahib Guliyev. “Happiness”

Azərbaycan Prezidenti
rəsmi internet sahifə

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Abbasqulu Ağa Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Abbasqulu Ağa Bakıxanov adına Tarix İnstitutu ölkəmizdə tarix üzrə araşdırmaların mərkəzidir.

Respublikamızın dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra tarixi həqiqətlərə obyektiv baxış imkanlarının yaranması xalqımızın keçmişinin müasir dövrün tələblərinə uyğun və azərbaycançılıq məfkurəsi işığında öyrənilməsi baxımından alimlərimiz qarşısında yeni perspektivlər açmaqla mühüm vəzifələr irəli sürmüşdür. İndi dünyanın ən mötəbər kitabxanalarında və əlyazma fondlarında saxlanılan zəngin ədəbiyyatlardan, tarixi mənbələrdən faydalanmaq üçün əlverişli şərait mövcuddur. Məhz bu səbəbdən qədim mənbələrdən istifadə etməyə qadir olan və eləcə də qədim dünya dillərini bilən gənc kadrların yetişdirilməsi zərurəti meydana çıxmışdır.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Abbasqulu Ağa Bakıxanov adına Tarix İnstitutunun ölkəmizdə tarix elminin inkişafında rolunu nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

1. 2013–2015-ci illərdə Azərbaycan tarixinə dair tədqiqatların daha da genişləndirilməsi və səmərəliliyinin artırılması üçün Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondundan 3,0 (üç) milyon manat ayrılınsın.
2. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi bu Sərəncamın 1-ci hissəsində nəzərdə tutulan məbləğdə maliyyələşməni müəyyən olunmuş qaydada təmin etsin.
3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti ayrılmış vəsaitin Abbasqulu Ağa Bakıxanov adına Tarix İnstitutu tərəfindən təqdim olunmuş plana əsasən aidiyyəti üzrə istifadəsinə nəzarəti təmin etsin.
4. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 26 aprel 2012-ci il.

Azərbaycan Prezidenti
rəsmi internet sahifə

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Azərbaycan xalqının zəngin maddi-mədəni irsinin üzə çıxarılması, dərinlən və hərtərəfli öyrənilməsi üçün arxeologiya və etnoqrafiya sahəsində araşdırmaların müstəsna əhəmiyyəti vardır. Dünya elmində müasir texnologiyalardan istifadə imkanlarının genişlənməsi ilə əlaqədar meydana çıxan hazırkı tədqiqat üsulları arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatların da keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyması üçün zəmin yaratmışdır. Respublikamızda bu istiqamətdə araşdırmaların səmərəliliyinin artırılması, eləcə də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun maddi-texniki bazasının müasir tələblər səviyyəsində qurulması və kadr potensialının gücləndirilməsi məqsədi ilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

1. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu tərəfindən Azərbaycan Respublikası ərazisində 2012–2014-cü illərdə nəzərdə tutulan arxeoloji araşdırmaların maliyyələşdirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondundan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına 2,0 (iki) milyon manat ayrılısın.
2. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi bu Sərəncamın 1-ci hissəsində nəzərdə tutulan məbləğdə maliyyələşməni müəyyən olunmuş qaydada təmin etsin.
3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti ayrılmış vəsaitin Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu tərəfindən təqdim olunmuş plana əsasən aidiyyəti üzrə istifadəsinə nəzarəti təmin etsin.
4. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 26 aprel 2012-ci il.

Azərbaycan Prezidenti
rəsmi internet sahifə

Göytəpə Arxeoloji Parkının yaradılması ilə bağlı bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Azərbaycanın ən qədim maddi mədəniyyət nümunələri içərisində Tovuz rayonu ərazisindəki Göytəpə arxeoloji kompleksinin özünəməxsus yeri vardır. Neolit dövrünə aid bu yaşayış məskəni tariximizin öyrənilməsi və eləcə də respublikamızda turizmin inkişaf etdirilməsi baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, Göytəpə arxeoloji kompleksində aşkar olunmuş tikililərin bərpa və konservasiyası, habelə aparılan elmi tədqiqat işlərinin davam etdirilməsi məqsədi ilə qərara alıram:

1. Göytəpə arxeoloji kompleksi ərazisində Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası yanında Göytəpə Arxeoloji Parkı yaradılsın.
2. Göytəpə Arxeoloji Parkının yaradılması ilə bağlı layihələndirmə və tikinti işlərinin başlanılması üçün Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmuş Azərbaycan Respublikası Prezidentinin ehtiyat fondundan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına ilkin olaraq 300,0 (üç yüz) min manat ayrılısın.
3. Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi bu Sərəncamın 2-ci hissəsində nəzərdə tutulan məbləğdə maliyyələşməni müəyyən olunmuş qaydada təmin etsin.
4. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 18 aprel 2012-ci il.

Nə mutlu ki, mən də bir türk oğluyam! *I am happy to be Turk!*

Baş redaktor / Editor-in-chief

İnkişaf tarixən elə hər yerdə və hər zaman ziddiyyətli olub. Hansısa anda, hansısa məkanda bu və ya digər əməllərə kimlərsə damğalanıb, zindanlara atılıb, yeddi arxa dönənin başına min bir fəlakətlər gətirilib. Elə anlar da olub ki eyni əməllərə görə ayrı-ayrı insanlar milli qəhrəman səviyyəsinə ucalıb. Lap elə yaxın keçmişdə, elə Azərbaycanın özündə neçə-neçə ziyalıya görkəmli elm və mədəniyyət xadiminə “pantürkist” damğası vurulub. Türk kəlməsini dilinə gətirənlərin nəslə kəsilib. Güllələnənlər, sürgün olunanlar, təzyiqlər və təqiblərdən baş götürüb qaçanlar azmı olub?! Beləliklə də kökümüz bir, dilimiz bir, dinimiz bir olmasına baxmayaraq Türkiyə bizlər üçün, Azərbaycan isə türklər üçün sözün əsl mənasında əl çatmaz, yetməz bir insana çevrilib. Çox uzun bir tarixi dönmə bax beləcə sərhədlər üzümüzə bağlı olduğundan illər uzununu ürəyimizə daş bağlayaraq yaşadıq. Qardaş ellərdən xəbəri durna qatarlarından sorduq. Ayrılıq çox uzun sürdü. Amma Sovet

Development had been historically discrepant for everytime and everywhere. In any case, in any space some people were branded by these or other acts; taken to prisons; adversities were made seven generations before. There were some cases which separate people reached the top of the national hero for the same acts. Lately, a lot of educated men, notable scientific and cultural figures in Azerbaijan were branded as “pantürkist”. Those sounded the word “Turk” had been extirpated. There were many shot, expelled, escaped from pressures and pursuits! So, despite we have the same root, language and religion, Turks have become inaccessible and unapproachable human for us and Azerbaijan become the same for Turks in a real sense of the word. For over a long history since frontiers were closed for us, we carried stone into our heart for years. We asked the news from flock of cranes of brotherhood nations. The parting lasted long. The parting also

imperiyası çökəndən sonar o da sona yetdi. Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri sürətlə inkişaf etməyə başladı. İndi bu əlaqələr bütün səviyyələrdə sözün əsl mənasında dostluğu, qardaşlığı və hər iki tərəf üçün faydalı olan işgüzar əməkdaşlıq səviyyəsindədir. Bundan həm bizlər, həm də türk qardaşlarımız çox mutluyuq. Elə bu səbəbdən də ölkələrimizin, xalqlarımızın, maraqları, qayğı və problemləri üst-üstə düşür. Türkiyə harada, Azərbaycan da orada. Artıq hər birimiz ay-uldüzlu bayraqlarımızın yanaşı dalğalandığını görməyə bir növ adət etmişik. Böyük Atatürk necə də sərrast demişdir: “Azərbaycanın sevinci bizim sevincimiz, kədəri bizim kədərimizdir. Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərindən bəhs edərkən, ulu öndər Heydər Əliyevin dilindən səslənmiş olan “bir millət, iki dövlət” kəlamını da xatırlamaq yerinə düşərdi. Bəli, indiki dövəmdə Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərini xarakterizə etmək üçün bundan daha dəqiq və sərrast ifadə tapmaq qeyri mümkündür. Təbidir ki, gediş-gəliş artdıqca, dostluq, qardaşlıq əməkdaşlığımızın üfiqləri genişləndikcə ötən dönəmin itkilərinin miqyası da daha aydın görünür. Son zamanlar Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Amasiya və Uşakda keçirdiyimiz tədbirlər zamanı Türkiyənin görkəmli elm və mədəniyyət ilə olan təmaslardan bunu bir daha yəqin etdim. Real vəziyyət ondan ibarətdir ki, bütün sferalarda çox ciddi məlumatlılıq hökm sürür. Yəni türklər Azərbaycan reallıqları, biz isə Türkiyə reallıqları barədə olduqca az məlumatlıyıq. Təsəvvür edin, əgər elm adamları və ziyalılar məlumat qıtlığı şəraitindədirsə, onda görün başqa sahələrdə vəziyyət necədir?! Gəlin onda unutmayaq ki, Türk dünyası təkə Türkiyə və Azərbaycandan ibarət deyil. Odur ki, Azərbaycan-Türkiyə ilişkiləri gələcəkdə, olan çoxsaylı digər xalqların və onların yaratmış olduqları dövlətlərin birliyi və əməkdaşlığı istiqamətində görülən işlər üçün də bir örnəyə çevrilməlidir. Mən qardaş Türkiyəni köybəköy, şəhərbəşəhər gəzərkən, türkün əzəməti və mədəniyyəti ilə tanış olarkən bir daha türk oğlu olduğumdan qürur duyduq. Türkiyədən olan elm adamlarının Azərbaycanla, onun qədim və zəngin tarixi ilə son zamanlar ölkəmizdə əldə olunan nailiyyətlərlə tanışlıqdan nə dərəcədə məmnun qaldıqlarını da çox seyr etmişəm. Bu duyğuları gərək özün yaşayasan yoxsa, sözlə ifadə etmək çox çətindir.

Əziz oxucu! Azərbaycan-Türkiyə əlaqələri durmadan, özü də bütün sahələrdə sürətlə inkişaf etməkdədir. Miras İctimai Birliyinin bir sıra layihələri də məhz bu amala xidmət edir. “Miras”ın növbəti sayını bəhs olunan tematikaya həsr etməyimiz də elə həmin ülvə niyyətdən irəli gəlmişdir.

Gafar Cəbiyev,
tarix elmləri doktoru

ended after the Soviet Empire was overthrown. Azerbaijan-Turkish relationships started to develop fastly. Nowadays these relations are on the level of friendship, brotherhood and efficient cooperation, useful for both sides in a real sense of the word. Both we and our Turkic brothers are very glad for that. Mainly for this reason, interest, cares and problems of our country and people coincide. Where is Turkey, there is Azerbaijan. Each of us used to see our moon-star flags fluttering together. Great Atatürk expresses neatly: “Joy of Azerbaijan is our delight, grief of Azerbaijan is our grief”. While talking about Azerbaijani-Turkish relationships, it would be good to remind “one nation, two states” dictum sounded by Great Leader Heydar Aliyev. It is impossible to find more accurate and apt expression in order to characterize Azerbaijani-Turkish relations at present time. It is natural that as comings and goings increase, horizons of our friendship and brotherhood ties strengthen, the scale of losses of our past period is seen clearly. During our events held in Ankara, Istanbul, Izmir, Konya, Amasia and Ushak for recent period I was convinced of that again from intercourse with outstanding Turkish scientific and cultural domains. Real situation is that, very serious unawareness appears in all spheres. It means Turks are less informed on Azerbaijani realities, and we about Turkish realities. Imagine that scholars and members of intellectual community are in the state of unawareness, then what is happening in other domains? Bear in mind that Turkic world does not include only Turkey and Azerbaijan. Thus, Azerbaijani-Turkish relations must turn into an example for the acts fulfilled in the line of unity and cooperation of many other nations and states they created, in the future. While walking along brotherhood Turkey’s villages and cities, familiarizing with Turkic magnificence and culture, I felt proud once again being Turk. I also oversaw Turkish scholars’ content with acquaintance of Azerbaijan, its ancient and rich history, as well as achievements gained in our country last year. You should yourself feel these senses, since it is very difficult to express them via words.

Dear reader! Azerbaijani-Turkish relations develop steadily and rapidly in all fields. Some projects of MIRAS Organization mainly serve this purpose. This exalted aim gave way to dedication of “MIRAS” next issue to this theme.

Gafar Jabiyev,
Doctor of Historical Sciences

ICEA 2012 Ağsu, Azərbaycan Konfransı

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, MİRAS Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi (Azərbaycan) və Dokuz Eylul Universiteti Kafkasya Orta Asya Arxeoloji Araşdırmaları Mərkəzi (Türkiyə) Ağsu rayonu İcra hakimiyyətinin dəstəyi ilə 1-5 oktyabr 2012-ci ildə Ağsu şəhərində IV Beynəlxalq Avrasiya Arxeologiyası Konfransı keçirəcəkdir.

Konfransın başlıca məqsədi Avrasiya regionunda ən qədim dövrdən son orta əsrlərə qədər tarixi mərhələni əhatə edən abidələrdə qazıntı aparın arxeoloqları, xalqların etnik özünəməxsusluğunu araşdıran etnoqrafları, arxeoloji və etnoqrafik turizmin elmi və təcrübə əsaslarını öyrənən alimləri, menecerləri bir araya gətirməkdir. Azərbaycanda son illərdə aparılan arxeoloji qazıntılar, elmi araşdırmalar, o cümlədən orta əsr Ağsu şəhərində genişmiqyaslı tədqiqatlar konfransın Azərbaycanda keçirilməsinə şərait yaratmışdır.

ÜMUMİ MƏLUMAT**Mövzu**

Avrasiya regionunda arxeoloji tədqiqatlar və arxeoloji turizmin perspektivləri

Mövzu başlıqları

Arxeologiya (Ən qədim dövrdən orta əsrlərə)
Tarix
Qayaüstü təsvirlər
Arxeoloji turizm
Etnoqrafiya
Mifologiya
Sənətşünaslıq

Əsas tarixlər:

Tezislərin son göndərmə tarixi: 15 avqust 2012
Qəbul edilən tezislərin elan olunması: 17 avqust 2012
Məruzə mətnlərinin son göndərmə tarixi: 30 avqust 2012
Rəsmi dəvətnamələrin göndərilməsi: 31 avqust 2012
Ağsuya gəlmə və qeydiyyat tarixi: 1 oktyabr 2012
Konfrans tarixi: 2-3-4 oktyabr 2012
Ağsudan yola düşmə tarixi: 5 oktyabr 2012

Keçiriləcək yer:

Ağsu şəhəri

Konfransın dili

Konfransın dili azərbaycan, türk, rus, ingilis dilidir.

Çıxışlar

Çıxışlar 20 dəqiqə nəzərdə tutulur. Power Point-dan istifadə edən rus və ingilis dilli məruzəçilər Azərbaycan və ya türk dilində, azərbaycan və türk dilli məruzəçilər ingilis dilində hazırladıqları prezentasiyaları konfransın ilk günü təqdim etməlidirlər.

Məhmanxana

Bütün konfrans iştirakçılarının məhmanxana və konfrans boyunca yemək xərcləri təşkilatçılar tərəfindən ödəniləcəkdir.

Yol

Yol xərcləri konfrans iştirakçılarının özlərinə aiddir.

Qeydiyyat xərci

Qeydiyyat xərci üzvlər üçün 100 avro, üzv olmayanlar üçün 125 avro-dur.

Görüləcək işlər:

Seçilmiş məqalələr Konfrans kitabçasında nəşr olunacaqdır.

ICEA 2012 Aqsu, Azerbaijan

Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Azerbaijan, "MIRAS" Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage (Azerbaijan) and Dokuz Eylul University of Center for Studies on Caucasian & Central Asian Archaeology (Turkey) will hold 4th International Congress of Eurasian Archaeology, ICEA, in Aqsu City on 1-5 October 2012 with support of Executive Power of Aqsu Town.

Basic purpose of the Conference is bring together archaeologists conducted excavations in the monuments covered a historical stage of old time to last Middle Ages in Eurasian region; ethnographers investigated ethnical specification of peoples; scientists and managers studied scientific and practical basis of archaeological and ethnographic tourism. Archaeological excavations, scientific research implemented lately in Azerbaijan, as well as large-scale explorations in medieval Aqsu Town created circumstance for arrangement of this Conference in Azerbaijan.

GENERAL INFORMATION**Theme:**

"Perspectives of Archaeological Research and Archaeo-Tourism in Eurasia Region"

Topics:

Archaeology (From earliest time to Middle Ages)
History
Rock Art
Archaeo-Tourism
Ethnography
Mythology
History of Art

Important dates:

Abstract submission deadline: 15 August 2012
Announcement of the accepted participants: 17 August 2012
Full text submission deadline: 30 August 2012
Official invitation letter sending: 31 August 2012
Arrive in Aqsu and registration: 1 October 2012
Congress dates: 2-3-4 October 2012
Leave from Aqsu: 5 October 2012 (12.00)

Venue:

Aqsu Town, Azerbaijan

Conference language:

Azerbaijani, Turkish, Russian and English

Presentations:

Presentations must be made 20 minutes. Russian and English-spoken reporters used Power-Point must submit presentations in Azerbaijani, or Turkish, Azerbaijani, or Turkish-spoken reporters must submit presentations in English language at the first day of conference.

Accommodation:

Hotel and subsistence costs over conference of all conference participants will be paid by organizers.

Transport costs:

Transport costs will be paid by conference participants.

Registration fee:

Registration fee for members- € 100; non-members- € 125.

Proceedings:

Accepted reports will be published in the Conference Book.

ICEA 2012 AĞSU AZERBAIJAN

1st - 5th OCTOBER - 2012
AĞSU - AZERBAIJAN

HONORARY BOARD
Elçilər Gərayev
(Minister of Culture and Tourism of Azerbaijan Republic)
Əvər Seyidəliyev
(Governor of Aqsu Town)
Məhmet Fəridin
(Rector of Dokuz Eylül University)

ORGANIZING BOARD
Fərid Həlilov
(Head of Organizing Committee, Director of the Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, MİRAS, Azerbaijan)

MEMBERS OF ORGANIZING BOARD
Əmir Səfərov
(Ministry of Culture and Tourism of the Republic of Azerbaijan, Department of Cultural Heritage)
Günəşyan Ruzgar
(Member of the Center for Studies on Caucasian & Central Asian Archaeology, Dokuz Eylül University, Turkey)
Rəşad İbrahimov
(Member of the Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, MİRAS, Azerbaijan)
Səlim Bayramov
(Member of the Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, MİRAS, Azerbaijan)

SCIENTIFIC BOARD
Bəyram Bəyramov
(Dean of Literature Faculty, Dokuz Eylül University, Izmir, Turkey)
Gəfər Cəfəliyev
(Member of the Institute of Archaeology and Ethnography, Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, Azerbaijan)
Lyubmila Sokolova
(Member of the Institute for History of Material Culture, Russian Academy of Sciences, St. Petersburg)
Səmit Güneri
(Director of the Center for Studies on Caucasian & Central Asian Archaeology, Dokuz Eylül University, Izmir, Turkey)
Vəli Ağayev
(Member of the Azerbaijan National Academy of Sciences, Baku, Azerbaijan)

4. BEYNƏXALQ AVRASIYA ARXEOLÖGIYASI KONFRANSI
AVRASIYA REGIONUNDA ARXEOLÖJİ TƏDQIQATLAR VƏ
ARXEOLÖJİ TURİZMİN PERSPEKTİVLƏRİ

4. ULUSLARARASI AVRASYA ARXEOLÖJİK KONGRESİ
AVRASYA'DA ARXEOLÖJİK ARAŞTIRMALAR VE
ARKEO-TURİZM AÇILIMLARI

4TH INTERNATIONAL CONGRESS OF
EURASIAN ARCHAEOLOGY PERSPECTIVES OF
ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AND
ARCHAEO-TOURISM IN EURASIA

Güllü Mövlanə Gullu Movlana

Dos.Dr. Mehmet Rihtim
Dr. Fariz Xəlilli
Dos.Dr. Mehmet Rihtim
Dr. Fariz Khalilli

Şirvanın Güllü Mövlanəsinin tam adı Mövlanə İsmayıl Siracəddin əl-Kürdəmiri əş-Şirvanidir. Şirvan xanlığının Bölükət mahalının Kürdəmir kəndində anadan olmuşdur. Ləqəbi "Siracəddin" (dinin çırağı), nisbəsi "əl-Kürdəmiri" bəzən "əş-Şirvani" kimi yad edilmişdir. Atasının adının Şeyx Ənvər Şirvani olması haqqında qeydlər var. Həmin mənbələrin əksərinə görə İsmayıl Şirvani hicri 1197-ci ildə (1782/1783) doğulmuşdur.

İsmayıl Şirvani ilk təhsilini Şamaxıda Məhəmməd Nuri əfəndidən almışdır. Məhəmməd Nuri Əfəndi ona Molla Caminin "Kafiyə Şərhi" nə qədər elmi bilgileri öyrətməmişdir. İsmayıl Şirvani 1800-ci ildə (h.1215) Ərzincana gedərək dövrün məşhur alimlərindən biri olan Övliyazadə Əbdürrəhman əfəndidən biliklərini təkmilləşdirmək vasitəsilə icazənamə (diplom, şəhadətnamə) alır. Ərzincandan Toqata gedir, bir neçə il orada qalır. Bu müddət ərzində biliklərini dərinləşdirir. İsmayıl Şirvani Toqatdan Bağdada gedir. Bağdadda Şeyx Yəhya Mərvəzi əl-İmadidən hədis elmini, Molla Məhəmməd ibn Adəmdən hikəmiyyə elmini öyrənir. O, 1805-ci ildə (h. 1220) Burdura gəlir. Burdura fiqh elmindən dərs alır. Lakin tezliklə öz məmləkətinə qayıtmalı olur. İsmayıl Şirvani 1806-cı ildən (h. 1221) başlayaraq yeddi il Şirvanda elmi biliklərin tədrisi ilə məşğul olur.

İsmayıl Şirvani 1813-cü ildə (h. 1228) Həcc ziyarətinə gedir. Məkkəni, Mədinəni, Qüdsü ziyarət etdikdən sonra İstanbula gəlir.

İsmayıl Şirvani elm öyrənmək üçün bu səyahətlərindən sonra onu mənəvi elmlərdə yetişdirəcək bir kamil mürsid (yetişmiş və yetişdirə bilən böyük bir övliya) axtarır, bu mürsidə bağlanmaq istəyirdi. Odur ki, zamanın ən məşhur vəlilərindən, feyz mənbəyi Abdullah əd-Dəhləvi həzrətlərinə tələbə olmaq şərəfi ilə şərafənlənmək üçün Hindistana getməyi qərarlaşdırır. O, bir gün röyasında belə səs eşitdi: "Sən özünü alimlərinə və şeyxlərinə dərs alacağın yerə - Dehliyə istiqamətləndirməlisən. Allah sənə Şeyx Abdullah əd-Dəhləvinin ardıcılı olmaq imkanını ehsan edə

İsmayıl Şirvaninin Şamaxıda, mədrəsədə oxuduğu Əbdürrəhman Caminin "Kafiyə Şərhi" əsərinin əlyazmasının ilk vərəqi.
The first sheet of "Kafiyə-Sherhi" work manuscript by Abdurrahman Jami, owner of madrasa in Shamakhi, where Ismayil Shirvani educated.

Full name of Gullu Movlana of Shirvan is Movlana Ismayil Sirajaddin al-Kurdamir ash-Shirvani. He was born in Kurdamir Village of Boluket region of Shirvan khanate. His pseudonym was recalled as "Siracəddin" (lamp of religion), ratio "al-Kurdamiri" and sometimes "ash-Shirvani". There are notes about his father's name- Shaik Anvar Shirvani. According to the most sources, Ismayil Shirvani was born in 1197 Hijrah (1782-1783).

Ismayil Shirvani got his primary education from Muhammad Nuri afandi in Shamakhi. Muhammad Nuri afandi taught him a number of scientific knowledge up to "Kafiyə-Sherhi" of Molla Jami. Ismayil Shirvani went to Erzincan in 1800 (1215 Hijrah) and got authorization (diploma, certificate) though development of his knowledge from one of well-known scientists of the time, Ovliya Abdurrahman afandi. Later on he goes to Tokat and stayed there for several years and he deepens his knowledge within this term. Ismayil Shirvani leaves Tokat for Baghdad. He learns the

bilər".

Bir neçə ay İstanbula qalan İsmayıl Şirvani piyada yola düşərək Bəsrəyə qədər gedir. Elə bu uzun yolçuluq zamanı Abdullah əd-Dəhləvidən mənəvi işarə alır: "Sənin Şeyx Xalidlə sirlərin var, onun izindən gedəcəksən". Odur ki, Bəsrədən geri qayıdır və Bağdada, Mövlanə Xalidin məqamına gedir. 1813-cü ildən Mövlanə Xalidə mürid olan İsmayıl Şirvani 1817-ci ildə Şirvanda irşad etmək üçün mürsidindən şifahi əmr və icazə, 1821-ci ildə isə yazılı sənəd alır.

Mövlanə Xalid on minlərlə müridindən yalnız bir neçəsinə icazənamə vermişdir. Həmin müridlərindən biri İsmayıl Şirvanidir. Mövlanə Xalid, İsmayıl Şirvaninin Kürdəmirdəki irşad fəaliyyətlərindən razı qalaraq 1821-ci ildə bu icazənaməni ona göndərmişdir. Ərəb dilində yazılmış həmin icazənamə Amasiyadakı türbəsinin divarında asılmışdır. İcazənamənin tərcüməsi bu şəkildədir:

Həmd sadəcə Allaha məxsusdur. Salamət və Salam, vəhyinə seçdiyi Hz. Məhəmmədə (s.a.s), onun ailəsinə və səhabəsinə olsun. Bundan sonra; Allahın xəlifəsi olaraq şəfqətli, sadıq dost, alim, fəzil, ariflərin və fəzilətlilərin mənbəyi, sədatı-təriqi-nəqşibəndiyyənin əmri ilə qüvvətləndirilmiş qardaşım, sevdiyimiz, uca və kərəmli Hacı İsmayıl Əfəndiyə icazə verdim. Allahu-Təala bərəkətini, dərəcələrini və hallarını artırsın, tələbələrə feyzlərini yağdırsın. Ona Nəqşibəndiyyə təriqətində irşad, zikr və tövhid təlqini ilə, taliblərə nəzərinin təsirini, nurları müəyyən etməkdəki və pərdələri qaldırmaqda iqtidarını təcrübə etdikdən sonra icazə verdim. Bu icazəni silsileyi-aliyyənin böyüklərindən aldığım müsaidə və peyğəmbərin sünnesi üzərinə istixarədən sonra verdim. Övliyanın yoluna təşəbbüs edən hər kəs onun söhbətini qənimət bilsin... Ona kitab və Sünneyə sarılmağı tövsiyə edirəm. Kəşf və vicdan əhli imamlara uyğun olaraq firqəyi-naciyyə olan əhli sünneyin görüşlərinin gərəyi olan

science of hadith from Shaik Yahya Marvazi al-Imadi in Baghdad, the science of hikemiyye (wisdom) from Molla Muhammad ibn Adem. In 1805 (1220 Hijrah) he arrives in Burdur. He got knowledge from science of fiqh (Fiqh is an expansion of the code of conduct (Sharia) expounded in the Quran, often supplemented by tradition (Sunnah) and implemented by the rulings and interpretations of Islamic jurists) in Burdur. However, sooner he had to return his country. Ismayil Shirvani is engaged in training of scientific knowledge in Shirvan since 1806 (1221 Hijrah) for seven years.

Ismayil Shirvani went on a pilgrimage to Mecca in 1813 (1228 Hijrah). He arrives in Istanbul after being on a pilgrimage to Mecca, Medina and Jerusalem.

After his efforts to learn science and travels, Ismayil Shirvani searches a skillful mentor (great ovliya who yielded and can cause yield) able to yield him in moral sciences; wanted to tie to this mentor. Thus, in order to become honourable for becoming student of Abdullah ad-Dahlavi, one of the most known holy men of the time, source of delight he decides to go to India. He heard one voice in his dream one day: "You should direct yourself to a place which you can receive education from scientists and shaiks, to Delhi. Allah may good you the opportunity to be successor of Shaik Abdullah ad-Dahlavi".

Ismayil Shirvani stayed in Istanbul for several months, walks up to Basra. During this long way he gets moral sign from Abdullah ad-Dahlavi: "You have secrets with Shaik Khalid, you will follow his trace". Thus, he returns from Basra and arrives in Baghdad, to place of work of Movlana Khalid. Ismayil Shirvani, a follower of Movlana Khalid since 1813, receives oral order and permission from his mentor in 1817 to show the right way in Shirvan; written document in 1821.

Movlana Khalid gave permission to only several

əqidəni təshihə əmr edib, çalışmağı vəsiyyət edirəm. Və ona Quran müəllimlərinə, fihq alimlərinə, sufilərə hörmət etməyi, qəlb səlaməti, nəfs səmahəti, comərdlik, gülərlüzlülük, əziyyətədən çəkinmək, qardaşların qüsurlarını əfv etmək, böyüklərə və kiçiklərə nəsihət, düşmənlikləri tərək etmək, tamahı tərək etmək, ehtiyacının yerinə yetiləcəyi xüsusunda Allaha etimad etmək (Allah özünə etimad edənləri darda qoymaz). Qurtuluşun ancaq doğruluqda olduğundan əsla ayrılmaq və Allaha vasil olmaq ki, bu, ancaq Hz. Məhəmmədə (Allahın salavat və salamı onun ailə və səhabəsinin üzərinə olsun) tabe olmaqdır. Özünün heç kimsədən daha üstün olduğunu zənn etməyib, öz nəfsini hər kəsdən aşağı görsün. Əleyhində danışmağa davam edən və həsəd edənə Allaha həvalə etsin. Başına gələn şəri qeyrəti ilə dəf etməyə çalışsın. Bu tərqiətə-aliyənin şeyxləri dağlar kimi hümmətləri ilə sənə yetişəcəklər. Əgər istərsə, Allahu-Təalamin qüdrəti ilə fəsadi o anda maddi olaraq bağlarlar. Bəndələrinin sayınca, razı olduğu nəfslər ədədincə, arşinin zinəti və kəlmələrinin mürəkkəbləri sayınca Allahın salavat və salamı yenə Nəbiyyə-Ümmisi Məhəmmədin, ailə və səhabəsinin üzərinə olsun.

Aləmlərin rəbbinə həmd olsun.
Mən fəqir və misgin Xalid ən-Nəqşibəndi, əl-Müjəddidi.

Mövlayi-Kərimin böyük fəzlinə yetişmiş.
Möhrü-Şərif:
Əl-Xalidi
Ən-Nəqşibəndi
Əl-Müjəddidi

1237/1821

Mövlənə Xalidin İsmayıl Şirvaniyə verdiyi icazənamə
Permission note for Ismayil Shirvani by Movlana Khalid.

of thousands of followers. One of his followers is Ismayil Shirvani. Movlana Khalid becoming satisfied with showing-right-way activities of Ismayil Shirvani in Kurdamir, sent this permission to him in 1821. The permission compiled in Arabian was hung from the wall of Amasya Tomb. Translation of the permission is in the form listed below:

Praise belongs simply to Allah. Salavat and Salam is for reality chosen Hz. Muhammad, (s.a.s), his family and buddy. After that, I gave permission to merciful, devoted friend, Allah's caliph, source of fazil, wisdom and fazilat, my brother strengthened by the oder of sadati-tariqi-nakhshibandiyya, our beloved, powerful and gracious Haji Ismayil Afandi. Let Allah grant him abundance, degress and cases, make his students feel delighted. I gave permission to him after experiment of his determining influence of view to suitors and lights by sugesstion of right way, remembrance and tohid in Nakhshibandiyya sect and strength in raising curtains. I gave this permission after permission from range of alyyye grown-ups and well doing of Prophet's Sunnah. Let every body inititated in Ovliya way to know his talk as advantage... I recommend him a book and binding to Sunnite. I order faith, urgent for saved being Sunnite views due to invention and conscience dwellers to correction and make will to work. To respect teachers, fiqh (an expansion of the code of conduct (Sharia) expounded in the Quran, often supplemented by tradition (Sunnah) and implemented by the rulings and interpretations of Islamic jurists.) scientists, Sufis, soul safety, passion samahet, generousness, affability, prevention from torture, pardon brothers' guilts, moral admonition to grown-ups and young people, leave hostilities, leave greediness, to confide in Allah concerning meeting need (Allah never keeps at it's end those confided in him). To believe that salvation is only at truth and not to enter Allah, this only to obey Hz. Muhamad (Allah's salavat and salam are over His family and buddy). Not suppose himself higher than anybody seeing his passion lower than others. Charge person spokena against you and envied you to Allah. Not repulse harm he exposed with his honour. Shaiks of this high sect will reach you with hummets like mountains. If wants sedition is tied materially in that moment by Allah's power. For number of bondmen, number of agreed passions, throne's beauty and complicity of words, Allah's salavat and salam is again over Nəbiyyə-Ummisi Muhammad, family and buddy.

Let paise Almighty Allah.
I am poor and helpless Khalid an-Nəkhshibandi, al-Mujəddidi.
Reached to Movlayi-Karim's great Fazl.
Mohru-Sharif:
Al-Khalidi
An-Naqshibandi
A-Mujəddidi
Al-Gadiri
Al-Kubrevi
As-Suhraverdi
Al-Chishti.

Permissions are basic documents from sufic point of view. They are basically important certification in the terms of continuance of sect on the basis of

Əl-Qadiri
Əl-Kübrəvi
Əs-Sührəverdi
Əl-Çiştî.

İcazənamələr, təsəvvüfi baxımdan başlıca sənədlərdir. Təriqətin sağlam əsaslar vasitəsilə davam etməsi, saxta və uydurma şeyxlərin meydana çıxmasının qarşısının alınması və ən başlıcası, o şəxsin mürtədliyə layiq olduğunu sübut etməsi baxımından əhəmiyyətli vəsiqədir.

Bu icazənamə ilk mənbə olması və İsmayıl Şirvani ilə əlaqəli yazılı ilk sənəd olması baxımından da çox qiymətlidir. İcazənamənin məzmununa diqqət yetirdikdə şeyxi, Mövlənə Xalidin İsmayıl Şirvaniyə olan münasibəti aydınlaşır. Söylənən ifadələrin bir müəllimin tələbəsi haqqındakı düşüncələrini əks etdiriyi görünür. İsmayıl Şirvani vətəninə qayıtdığı ilk illərdə (1817-1820) Şirvanda hələ də xanlıq üsul-idarəsi hakim idi (1747-1820). Şirvan xanı Mustafa xan (1792-1820) ruslar ilə 1805-ci ildə Çərtmə müqaviləsini imzalamasına baxmayaraq bəzi siyasi məsələlərdə müstəqil hərəkət edirdi. Onun bütün Şimali-Şərqi Zaqafqaziyada və Cənubi Dağıstanda nüfuzunun güclü olması haqqında rəsmi sənədlərdə qeydlər vardır. Odur ki, rus məmurları onun nüfuzunu zəiflətmək üçün bəhanələr axtarırdılar.

Yermolov könüllü qaçmaq istəməyən xanı zorla qaçırtmaq və xan ilə işi birdəfəlik bitirmək istəyində idi. Bəhanə Mustafa xanın ələ keçirilmiş xidmətçisinin onun bütün sirlərini açması idi. Mustafa xan gecikmiş, hərbi hazırlıq görə bilməmişdi. O deyirdi: "Mənə yalnız bu qalır ki, gözləyim, ruslar məni nə vaxt xain adlandıracaqlar". Vəziyyətin ağırlığını dərk edən Mustafa xan 1820-ci il avqustun 19-da ailəsi və 200 atlı ilə Kür çayını keçdi. Dərhal sonra xanlıq üsul-idarəsi ləğv edildi, gedənlərin əmlakı müsadirə olundu, Şirvanda rus idarəçiliyi - komendantlıq tətbiq olundu. Xanların, bəylərin hüquqlarının məhdudlaşdırılması ilə yanaşı nüfuzlu alimlərə, din xadimlərinə qarşı təzyiqlər də gücləndirildi.

1817-ci ildə İsmayıl Şirvani Şirvana qayıdanda xanlıq hələ ləğv edilməmişdi. O, rahat fəaliyyət göstərirdi. Elə ki, xanlıq ləğv olundu, nüfuzlu şəxs kimi İsmayıl Şirvaniyə qarşı təzyiqlər başlandı. Əlbəttə, ölkəsi işğal olunmuş müsəlmanlar dini inanclarına edilən təcavüzlərə razı ola bilməzdilər. Bu zaman Kürdəmir kəndi Mustafa xanın həyat yoldaşı, Şəki xanı Hüseyn xan Müştəqın qızı Fatma bəyimə məxsus idi. Mustafa xan onunla 1801-ci ildə evlənmiş, 1809-cu ildə ayrılmışdı. Odur ki, Kürdəmir kəndində yaşayan Fatma bəyim, Mustafa xan 1820-ci ildə İrana mühacirət edəndə onunla getməmişdi. O, 1825-ci ildə vəfat etmiş, Şamaxıda "Günbəzlər" qəbristanlığında dəfn olunmuşdur. Övladı olmadığı üçün bütün mülkü xəzinənin hesabına keçmişdi.

Mahmud bəy Mahmudbəyov qeyd edir ki, Göyçay qəza qazısı Mahmud Əfəndinin rəvayətinə görə İsmayıl Əfəndi sürgündən böyük nüfuz sahibi olmasına və Mustafa xanın həyat yoldaşı Fatma bəyim (Güləndam xanımın?) knyaz Mədətovdan xüsusi xahişinə görə xilas olmuşdur. Fatma bəyim İsmayıl Şirvaninin irşad fəaliyyətini ömrünün sonuna kimi himayə etmişdir.

Kürdəmir İsmayıl Şirvaninin doğma kəndidir. Odur ki, irşad etmək üçün Şirvana gələndə yenidən Kürdəmirə yerləşdi. Onun burada ata yurdu, evi, tut bağı vardı. O, hər bir kürdəmirli kimi öz bağında çalışır, barama qurdu bəsləyirdi. Molla Məhəmməd Yaraqlı ilk dəfə Kürdəmirə İsmayıl Şirvanini görməyə gələndə "onu bağda tut

İsmayıl Şirvaninin tərcümeyi halı olan lövhə
Board with Ismayil Shirvani's biography

healthy grounds, prevention of appearance of false and concocted shaik and proving that person to be worthy to mentor.

This permission is also very valuable from viewpoint of being the first source and the first written document related to Ismayil Shirvani. While paying attention to the subject of permission, attitude of shaik, Movlana Khalid towards Ismayil Shirvani becomes clear. It is seen that the said expressions reflect thoughts of a teacher about his disciple.

Khanate system dominated still in Shirvan (1747-1820) during the first years of Ismayil Shirvani's returning to his homeland (1817-1820). Though Shirvan khan Mustafa khan (1792-1820) signed with the Russian Chartma treaty in 1805, acted independently in some political affairs. There are notes in official documents on his strong influence in the whole North-East Caucasus and South Dagestan. Henceforward Russian officials sought excuses to weaken his power.

Ermolov intended to make khan to escape, who did not want to flee willingly and end his fate once and for all. The excuse was display of all secrets of Mustafa khan by his caught employee. Mustafa khan was late and couldn't prepare for military opeations. He used to say: "I am to wait till the Russian's calling me traitor". Mustafa khan understanding the situation's gravity, passed Kur River with family and 200 cavalry on 19th August, 1820. Afterwards, khanate system was eliminated and visitors' property confiscated and Russian red tape-post of a commandant was applied in

ağacının cavan budaqlarını qıraraq baramaqudrlarını yedizdirmək üçün yarpaq topladığı zaman tapmışdı”. İsmayıl Şirvaniyə məxsus evin və tut bağının qalıqları onun Şirvani tərəkətindən sonra toplanmış, “Mövlana bağı” deyərək ziyarət yerinə çevrilmişdir.

Kürdəmirdə irşad və tədris fəaliyyəti ilə məşğul olan İsmayıl Şirvani burada evlənmişdi. Oğlu - Əbdülhəmid əfəndi Kürdəmirdə anadan olmuşdu. Şirvan müridlərinin rəvayətinə görə İsmayıl Şirvani vətəni tərəkət edərək burada iki bacısı - Qüreyş xanım və Həcər xanım qalmış, arvadı və Həmid adlı oğlunu aparmışdır. Ehtimal ki, Şeyxin bacıları ördə olmuşlar.

İsmayıl Şirvaninin yaşadığı Kürdəmir kəndi sonralar bir neçə xırda kəndlərə bölünmüşdür. Onlardan biri Şıxımlı (Şeyximli) kəndidir. Bu kəndin bir hissəsi Məmmədli nəslinə mənsubdur. İsmayıl Şirvaninin bağına, “Mövlana Bağı” ziyarətgahına məmmədliyə sahib çıxmış, İsmayıl Şirvaninin adını daima uca tutmuşlar. Şeyx ilə bu gün də rəbitənin qorunması nəticəsində müridlərin köməyi və arxası olacağı inamını təsdiq etmişlər. Məmmədliyə iddia edirlər ki, Şeyxə məxsus bir çox əşyalar (paltarlar, papaq, təsbeh və s.) onlardadır. Onlar bu əşyaları əzizləyib uzun illər saxlamışlar. Biz Şıxımlı kəndində araşdırmalar apararkən həmin əşyalara İsmayıl Şirvani nəslindən hesab olunan Hacıbala kişinin evində rast gəldik. Bir sözlə, bu nəsil İsmayıl Şirvani ocağından qaynaqlanır. Müridlər isə onları bu günə qədər Mövlana Babanın varisləri kimi ziyarət edir, ehtiramla yanaşırlar. Şıxımlı kəndinin sakini Hacıbala Məmmədov deyir ki, onun babası, Hacı Cəbi Həcc ziyarətindən qayıdarkən Osmanlı dövlətində yaşayan qohumlarını tapmış, onlarla görüşmüş və əlaqə yaratmışdır. Orada Hacı Cəbiyə məsləhət görmüşlər ki, oğlu olarsa, adını Canbaba və Haqqıpaşa qoysun. Ola bilsin ki, Canbaba Mövlana Babaya, Haqqıpaşa isə, sədrəzəm Şirvanizadə Mehmet Rüşdi Paşanın cavan yaşda vəfat etmiş oğlu Haqqı Bəyə işarədir. Hacı Cəbi oğlanlarına Canbaba və Haqqıpaşa adlarını qoymuşdur. Bu əlaqələr davam etmiş, lakin sovet hakimiyyətinin qurulmasından sonra tamamilə kəsilmişdir.

Şirvan müridləri İsmayıl Şirvanini “Güllü Mövlana” adlandırırlar, onun Veysel Qarani ilə bağlı olduğu güman edilən qəbir daşının mövcudluğundan xəbər verdiyini rəvayət edirlər. Hətta bir şeirdə belə bənd var:

Alimlər edir minnəti
Həm fərz qılın, həm sünnəti
Mövlana Baba vəsiyyəti
Kür çayında Veysel Qara

İsmayıl Şirvani Mövlana Xaliddən aldığı mürsidlik vəzifəsi ilə Şirvanda nəqşibəndiyyə məktəbini təlim edən ilk şeyxdir. O, insanlara sufiliyi, dünya malından çəkinməyi və özünü tamamilə Allaha ibadətə həsr etməyi təbliğ edirdi. İsmayıl Şirvani deyirdi: “Əgər kimsə özünü Allaha həsr edərsə, hər şeyə qadir olan uca Allahdan alacağı ilk fayda onu insanlara möhtac etməyəcəyidir”.

Tezliklə İsmayıl Şirvani və onun təlimi haqqında xəbərlər bütün Qafqaza yayıldı. Onun yanına qonşu kənd və obalardan, Zərdəbdən, İlisudan, Dağıstandan müridlər toplaşmağa başladı. Bu müridlər içərisində Bölükət mahalının Kürdəmir kəndindən Hacı Mahmud Baba, Külüllü kəndindən Hacı Əhməd əfəndi, Cəyli kəndindən Hacı Məmməd Nəbi əfəndi, Qarasubasar mahalının Zərdəb kəndindən Molla Əhməd, Qutqaşından Yəhya bəy vardı. Onlar İsmayıl Şirvaninin xəlifələri səviyyəsinə yüksəlmiş və islami biliklərin təbliği və yayılmasında

Shirvan. Along with restriction of rights of khans and beys, pressures upon influential scientists and religious figures were intensified.

In 1817 when Ismayil Shirvani returned Shirvan, the khanate was not eliminated and functioned independently. So, the khanate was liquidated, Ismayil Shirvani was exposed to pressures as a influential person. Definitely Moslems, the country of whose is occupied would not agree with encroach upon their religious faith. Then Kurdamir Village belonged to Fatma bayim, spouse of Mustafa khan and daughter of Shaki khan Hussein khan Mushtag. Mustafa khan married her in 1801 and broke up with her in 1809. Thus, Fatma bayim, lived in Kurdamir Village did not go to Iran for emigration in 1820 together with Mustafa khan. She died in 1825 and buried in “Gunbezer” Cemetery in Shamakhi. All her properties were transferred to the people treasury since she had no child.

Mahmud bey Mahmudbeyov writes that according to rumour of Goychay region’s ghazi Mahmud Afandi, Ismayil Afandi was rescued from expel for his being influential person and special request of Mustafa khan’s wife, Fatma bayim (Gulandam khanum) from prince Madatov. Fatma bayim patronized right way activity of Ismayil Shirvani till the end of her life.

Kurdamir is the native village of Ismayil Shirvani. Thus, he settled again in Kurdamir upon coming to Shirvan to show the right way. He had a fatherland, house and mulberry garden there. He worked in his garden as every Kurdamir resident and made silkworm. When Molla Muhammad Yaraqli arrived in Kurdamir for Ismayil Shirvani “he found him during gathering leaves to feed silkworms broken young branches of mulberry tree in the garden”. The remnants of house and mulberry garden owned by Ismayil Shirvani were collected after his leaving Shirvan and became a sanctuary called “Movlana garden”.

Ismayil Shirvani, engaged in showing the right way and educational activity in Kurdamir married there. His son-Abdulhamid afandi was born in Kurdamir. As to Shirvan followers, upon Ismayil Shirvani’s leaving the homeland his two sisters- Gureysh khanum and Hajar khanum stayed there, whereas he took his spouse and son-Hamid with him. Supposedly the shaik’s sisters were married.

Kurdamir Village resided by Ismayil Shirvani was afterwards subdivided into several tiny villages. One of them is Shikhimly (Sheykhimly) village. One part of this village belongs to Mammadly family. Mammadlys owned garden of Ismayil Shirvani, “Movlana Bagi” sanctuary and considered Ismayil Shirvani permanently the highest person. As a result of saving communication today with the shaik, they affirmed the belief on his being followers’ supporter and defender. Mammadlys claimed that they have a number of items owned by shaik (clothes, cap, beads, etc.). They fondled and kept these items for long years. While conducting investigations in our Shikhimly Village, those items are encountered in the house of Hajibala from tribe of Ismayil Shirvani. In one word, this generation takes its source from place of Ismayil Shirvan. The followers visit and meet respectfully them as heirs of Movlana Baba till nowadays. Resident of Shikhimly Village, Hajibala Mammadov says that when his grandfather,

xüsusi rol oynamışlar.

Həsən əl-Qadari qeyd edir ki, uzun müddət Dağıstanda Molla Məhəmməd Yaraqlıdan dərs alan və əslən şirvanlı olan Xas Məhəmməd əfəndi vətəninə qayıdır. Burada İsmayıl Şirvani haqqında eşidir və onun yanına gedərək mürid olur. Şeyxin yanında bir müddət qalaraq mənəvi elmləri və sufilik üsullarını öyrənir. İsmayıl Şirvani yeni xəlifəsinin Dağıstanda irşad etməsi üçün xeyir-dua verir. Xas Məhəmməd Şirvani yenidən Dağıstana, Kürin xanlığının Yaraq kəndinə dönür. Hələ Şirvanda olarkən Xas Məhəmməd öz müəllimi Molla Məhəmməd Yaraqlı haqqında İsmayıl Şirvaniyə bəhs etmişdi. Ona görə də İsmayıl Şirvani Xas Məhəmməd ilə digər müridini də göndərir və tapşır ki, Molla Məhəmməddən yenə də dərs alsınlar: “Əgər o, sizdən soruşsa ki, “Siz hansı alimdən dərs almısınız?”, deyin ki, biz Şeyx İsmayıl əl-Kürdəmirinin şagirdləriyik”.

Onlar Dağıstana qayıdıb Məhəmməd əl-Yaraqlının yanında dərsə davam etdilər. Molla Məhəmməd, oğlu kimi sevdiyi şagirdində qeyri-adi dəyişiklik hiss etdi. Xas Məhəmməd cəmiyyətə yovuşmur, məsciddə çox olmur, Quranın izahlarında iştirak etmir, demək olar ki, öz hücrəsindən kənara çıxmırdı. Molla Məhəmməd səbəbi ilə maraqlandıqda Xas Məhəmməd cavab verdi: “Düzdür, mənə də sırr var. Mən səni tərəkət etdiyim o vaxtdan bəri yeni işıq ruhumu aydınlatdı və ondan əvvəl bizim kitabın həqiqi və dərin mənasını açdı. Dağıstanda siz nəhaq yerə düşünürsünüz ki, qanunu başa düşmüsünüz. Siz hamınız, sən də istisna olmadan Quranı oxuyarkən ancaq cansız hərfələri görürsünüz və onun dərin mənasını dərk etmirsiniz.” Molla Məhəmməd bu izahların ardını tələb etdikdə Xas Məhəmməd “Mənim ata müəllimim olan məşhur imamı mənmi öyrədim?. Əgər istəyirsən, mənə yeni elmin dərin sirlərini açmış, məşhur Hacı İsmayıl əfəndinin yanına birlikdə gedək” dedi. Molla Məhəmməd Yaraqlı tezliklə İsmayıl Şirvaninin yanına gəldi və təriqəti öyrəndi. Nəhayət, Molla Məhəmməd Yaraqlı İsmayıl Şirvanidən mürsid rütbəsi aldı. İsmayıl Şirvanidən başlayan Dağıstan silsiləsi belə yarandı. Cəmaləddin əl-Qumuğunin göstərdiyi kimi, İsmayıl əl-Kürdəmiri təriqəti imam, öz şagirdlərini əmin-amanlığa çatdıran Şeyx Xas-Məhəmməd əş-Şirvaniyə, o, imam, tərifiyəliyin və əzəmətliliyin nümunəsi, bizim hökmdarımız və

Haji Chebi returned from pilgrimage to Mecca, he found his relatives lived in Ottoman State, met him and created communication. There Haji Chebi was advised to call his son if he has a son, Janbaba and Hakkipasha. Janbaba name is probably a sign to Movlana Baba and Hakkipasha is sign to Hakki bey, son of sadrazam (the second high-rank person after the ruler in Ottoman Empire) Shirvanizadeh Mehmet Rushdi Pasha died in early age. Haji Chebi called his sons Janbaba and Hakkipasha. These relations continued and completely ceased after the Soviet power established.

Shirvan followers called Ismayil Shirvani “Gullu Movlana”, it is rumoured he informed about the existence of tombstone supposed to be associated with Veysel Garani. There is such a couplet in the poem:

*Scientists reproached for goodness
Both do religious duty and ritual circumcision
Movlana Baba’s will
Veysel Gara in Kur River.*

Ismayil Shirvani is the first shaik trained the school of nakshibendiye (sect) in Shirvan through the position of mentor; he got from Movlana Khalid. He propagated Sufism, refrain from state property and devoting himself to Allah entirely. Ismayil Shirvani used to say: “If any person devotes himself to Allah, the first benefit he gets from Almighty is his non-indigent to people”.

News on Ismayil Shirvani and his training spread soon to the whole Caucasus. Followers gathered around him from neighbourhood villages and hamlets, Zardab, Iliu and Dagestan. Amongst these followers there were Haji Mahmoud Baba from Kurdamir Village of Boluket region, Haji Ahmed afandi from Kulullu Village, Haji Mammad Nabi afandi from Jayli Village, Molla Ahmed from Zardab Village of Garasubasar region and Yahya from Gutgashin. They raised up to the level of caliphs of Ismayil Shirvani and played special role in propagation and spread of Islamic knowledge.

Hasan al-Gadari states that Khas Muhammad afandi received education from Molla Muhammad Yaraqli in Dagestan for a long term and native of Shirvan comes back to homeland. He hears about Ismayil Shirvani there and goes to him and becomes a follower. He learns moral sciences and Sufic methods

Mövlana Bağının qalıqları. Kürdəmir, Şıxımlı kəndi.
Rests of Movlana Baghi. Shikhimly Village, Kurdemir

ağamız Şeyx Məhəmməd əfəndi əl -Yarağiyə, o, Allaha ehtiyacı olan, aciz və günahkar qul, Seyid Cəmaləddin əl-Qumuğiyə vermişdir.

1825-ci ildə Qafqaz canişini Yermolov, Qazıqumuğlu Aslan xandan mürsidləri həbs etməyi və onları Tiflisə gətirməyi tələb etdi. Aslan xanın bu işi yerinə yetirmək üçün təyin etdiyi Harun bəy Molla Məhəmməd Yaraqlını həbs etdi. Lakin müridlərinin yardımı sayəsində şeyx həbsdən azad oldu, Tabasarana getdi və orada gizləndi. Cəmaləddin əl-Qumuği isə Sudaharda yerləşmişdi. Rus məmurlarına məlum oldu ki, həmin şeyxlərin mürsidi İsmayıl Şirvanidir və Şirvan əyalətində yaşayır. İlk növbədə, mürsidin nəzarət altına alınmasına və müridlərinin həbsinə başlandı. İsmayıl Şirvaninin iki tələbəsi - Bölükət mahalı Cəyli kəndindən Hacı Məmməd Nəbi əfəndi və Qarasubasar mahalı Zərdab kəndindən Molla Əhməd imperiyanın mərkəzi diyarlarına sürgün edildi. Yermolov bu işi knyaz Mədətova tapşırırdı. O, İsmayıl Şirvanini böyük nüfuz sahibi olmasından və Mustafa xanın həyat yoldaşı Fatma bəyim xüsusi xahişindən dolayı həbs etmək fikrindən daşındı. Lakin bu hadisədən az sonra Şirvan komendantı, İsmayıl Şirvaniyə öz şamaxılı dostları vasitəsilə məsləhət görür ki, Rusiya sərhədlərini xoşluqla tərk etsin. Beləliklə, İsmayıl Şirvani Osmanlı hüduclarına, Axısxaya köçdü.

Axısxa və ətrafında islami bilikləri tədris və təriqəti nəşr edən İsmayıl Şirvani burada böyük nüfuz sahibi olmaqla çoxlu ardıcılrlar ilə əhatələndi. Axısxada ona Şirvan müridlərindən olan Azərbaycanda Zərdablı Molla Əhməd, Türkiyədə Hacı Əhməd Qiyasi əfəndi Şirvani kimi tanınan xəlifəsi yetişdi. Əhməd əfəndi, 1825-ci

İsmayıl Şirvaninin qəbri üstündəki sənduqə Monument on İsmayıl Şirvani's grave

staying for a while near Shaik. Ismayil Shirvani blesses him for showing the right way of new caliph in Dagestan. Khas Muhammad Shirvani goes back again to Dagestan, Yarag Village of Kurin khanate. While being in Shirvan, Khas Muhammad dealt with his teacher Molla Muhammad Yaraqli to Ismayil Shirvani. Therefore, Ismayil Shirvani sends Khas Muhammad with his another follower and assigns that they get lessons from Molla Muhammad once again: "If he asks you "From which scientist did you receive lesson?" you tell we are disciple of Shaik Ismayil al-Kurdamir".

They returned Dagestan and continued their lesson with Muhammad al-Yaragi. Molla Muhammad felt extraordinary change in his disciple, whom he loved as his son. Khas Muhammad was sociable with society, he had rarely been in mosque, does not participate in Kuran explanations, did not almost go aside his tomb., Khas Muhammad answered when Molla Muhammad interested in the reason: "It is true that I have a secret. Since I left you, new light illuminated my spirit and before that opened real and deep meaning of our book. You wrongfully think that you do not undersand law in Dagestan. While you all, and you without exception reading Kuran see only inanimate letters and perceive its deep sense". When Molla Muhammad demanded the sequel of these explanations, Khas Muhammad said: "Do I have to teach well-known imam, who was my father teacher? If you want, we can go to well-known Haji Ismayil afandi opened me deep secrets of new science". Molla Muhammad Yaraqli soon came to Ismayil Shirvani and learnt sect. At last, Molla Muhammad Yaraqli got the title of "mentor" from Ismayil Shirvani. Dagestan range launched with Ismayil Shirvani created in this way. As Jamaladdin al-Gumugi showed, Ismayil al-Kurdamiri passed sect to imam shaik Khas-Muhammad ash-Shirvani, made his disciple peaceful; imam, example of praiseworthy and sublimity, our ruler and aga Shaik Muhammad afandi al-Yaragi; indigent to Allah, humble and guilty slave, Seyyid Jamaladdin al-Gumugi.

In 1825 Caucasus viceroy, Ermolov demanded Aslan khan, native of Gazigumukhlu to arrest mentors and bring them to Tbilisi. Harun bey appointed by Aslan khan to implement this work detained Molla Muhammad Yaraqli. But through help of his followers shaik was free from detention, went to Tabasaran and hid there. Jamaladdin al-Gumugi was placed in Sudahar. Russian officials were aware that mentor of those shaiks is Ismayil Shirvani and lives in Shirvan province. Firstly, the mentor started to be kept under control and detention of followers. Two disciples of Ismayil Shirvani- Haji Mammad Nabi afandi from Jayli Village of Boluket region and Molla Ahmed from Zardab Village of Garasubasar region were expelled to central lands of the empire. Ermolov assigned princess Madatov with this work. He changed his decision on detaining Ismayil Shirvani because of his being a great influential person and special request of Fatma bayim, Mustafa khan's spouse. However, a short while after this event Shirvan commandant advises Ismayil Shirvani via his friends from Shamakhi that he leaves Russian frontiers of his own free will. So, Ismayil Shirvani moves to Ottoman frontiers, Akhiskha.

Ismayil Shirvani printing educational and sect of Islamic knowledge in Akhiskha and surrounding

il hadisələri zamanı həbs edilərək Rusiyanın mərkəzi quberniyalarından birinə sürgün edilmişdi.

1828-ci ildə osmanlılar Axısxanı Çar Rusiyasına güzəştə getməli oldular. Odur ki, rus məmurlarının uçqarlarıdakı fəaliyyətindən xoşlanmayan İsmayıl Şirvani Axısxanı tərk edərək Amasiyaya köçdü. Bu zaman onu Şirvan müridləri ilə yanaşı, Tiflis quberniyası müsəlmanlarından olan çoxlu sayda müridləri də müşaiyəət edirdilər. Burada 1828-ci ildə İsmayıl Şirvaninin üçüncü oğlu Mehmet Rüşdi Paşa dünyaya gəldi.

1832-ci ildə İsmayıl Şirvani Sivasa gəldi. Sivasda güclü nüfuz sahibi oldu və doqquz il qaldı. Burada da müridləri günbəgün artır, ondan feyz almaq istəyənlərin sayı çoxalırdı. Bu zaman əslən Qarabağ əyalətinin Bərgüşad mahalının Cicimli kəndindən olan Mir Həmzə Seyid Nigari İsmayıl Şirvaniyə intisab etdi. 1833-cü ildən Sivasda İsmayıl Şirvaninin dördüncü oğlu Əhməd Hülusi əfəndi dünyaya gəldi. 1841-ci ildə İsmayıl Şirvani Amasiyaya yenidən qayıtdı və ömrünün sonuna kimi burada yaşadı.

İsmayıl Şirvani 1848-ci ildə vəba xəstəliyindən vəfat etdi və Amasiya yaxınlığındakı Şamlar qəbristanlığında dəfn olundu.

1869-cu ildə Osmanlının Daxili İşlər naziri olan Şirvanizadə Mehmet Rüşdi Paşa atasının qəbri üzərində türbə və məscid inşa etdirdi. Türbənin içərisində Mövlanə İsmayıl Şirvaninin (v. 1848,) oğlu Əhməd Hülusi əfəndinin (v. 1888) və kürəkəni Hacı İsa Ruhi əfəndi Şirvaninin (v. 1886) qəbirləri vardır. Türbə kompleksinin divarında asılmış metal lövhədə İsmayıl Şirvaninin tərcümeyi – halı və ayrıca olaraq Mövlanə Xaliddən aldığı icazənamə verilmişdir.

İsmayıl Şirvani Məscidi və Türbəsi. Amasiya İsmayil Shirvani Mosque and Tomb, Amasya

places was covered with many successors being there a great influential person. In Akhiskha he had caliph Molla Ahmed from Zardab from Shirvan followers in Azerbaijan, but in Turkey he had caliph known as Haji Ahmed Giyasi afandi Shirvani. Ahmad afandi being detained during 1825 events was expelled to one of central provinces of Russia.

In 1828 Ottomans had to compromise Akhistan to Tsar Russia. Thus, Ismayil Shirvani not satisfied with actions of Russian officials in remote points left Akhiskhan and moved to Amasya. He was then accompanied by a lot of followers from Tbilisi province Moslems, along with Shirvan followers. The third son of Ismayil Shirvani, Mehmet Rushdi Pasha was born in 1828.

In 1832 Ismayil Pasha came to Sivas. He became a powerful influential person in Sivas and stayed for nine years. His followers increased day by day and the number of people taken delight in him multiplied. In that time Mir Hamza Seyid Nigari, a native of Jijimli Village of Bargushad region of Karabakh province joined Ismayil Shirvani. The fourth son of Ismayil Shirvani, Ahmad Hulusi afandi was born in Sivas in 1833. In 1841 Ismayil Shirvani returned again to Amasya and lived there till the end of his life.

Ismayil Shirvani died of cholera disease in 1848 and buried in Shamlar Cemetery near Amasya.

In 1869 Shirvanizadeh Mehmet Rushdi Pasha, minister of interior of Ottoman constructed tomb and mosque over his father's grave. There are graves of Ahmad Hulusi afandi (1888) son of Movlana Ismayil Shirvani (1848) and son-in-law Haji Isa Ruhi afandi Shirvani (1886) inside the tomb. On metal board hung from the wall of tomb complex there is biography of Ismayil Shirvani and separately permisson he got from Movlana Khalid.

31 mart Azərbaycanlıların Soyqırım günü

31 mart Azərbaycanlıların Soyqırımı gününə həsr olunmuş tədbir keçirilib. Tədbirdə Türkiyə Universitetləri Məzunları İctimai Birliyinin rəhbəri (TUMİB) Çingiz Bayramov, millət vəkili Qənirə Paşayeva, Miras mədəni İrsin Öyrənilməsi İctimai Birliyinin sədri Fariz Xəlilli və digər nümayəndələr iştirak ediblər. Türkiyə Universitetləri Məzunları İctimai Birliyinin rəhbəri Çingiz Bayramovun sözlərinə görə, tədbir 31 Mart Azərbaycanlıların Soyqırımı gününə həsr olunub. 1998-ci ildən etibarən Azərbaycanda martın 31-i dövlət səviyyəsində Soyqırımı Günü kimi qeyd olunur. Ç.Bayramov bu tarixin xalqımızın yaddaşında qanlı səhifələr kimi həkk olunduğunu deyib. Millət vəkili Qənirə Paşayeva tarixin müxtəlif dövrlərində olduğu kimi, 1988-ci ildə də ermənilər Azərbaycan xalqına qarşı torpaq iddiası irəli sürərək Azərbaycan xalqına qarşı soyqırımı törətdiklərindən danışdı. Onun fikrincə, bu cür tarixi faktlar yalnız ildönümləri zamanı deyil, adi günlərdə də, hər zaman yad edilməlidir. Bu zaman əsas məsuliyyət gənclərin üzərinə düşür. Çünki bu günün gənci gələcəkdə ölkənin aparıcı qüvvəsidir. Miras mədəni İrsin Öyrənilməsi İctimai Birliyinin sədri Fariz Xəlilli öz çıxışında maraqlı tarixi faktlara toxunub.

31 March Genocide of Azerbaijanis

Event on 31 March genocide of Azerbaijanis was arranged. Chairman of Graduates of Turkish Universities public union (TUMİB), Chingiz Bayramov, MP Ganira Pashayeva, chairman of MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, Fariz Khalilli and other representatives attended the event. According to the Chairman of Graduates of Turkish Universities public union (TUMİB), Chingiz Bayramov the event was dedicated to 31 March genocide of Azerbaijanis. Since 1998, 31 March is marked as Genocide Day on the state level and said this history was engraved to our nation's memory as bloody pages. MP Ganira Pashayeva noted Armenians committed genocide against Azerbaijani nation with ground claims in 1988 like in various periods of history. According to her, such historical facts must be reminded in ordinary days and every time except anniversaries. Youth are mainly responsible for that. Because today's youth is leading force of country in the future. Chairman of MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, Fariz Khalilli touched upon interesting historical facts in his speech.

“Dədəm Qorqud”
Vaqif UCATAY (Azərbaycan)
VI Beynəlxalq Türk İncəsənəti Sərgisi

“Dede Korkut”
Vagif UJATAY (Azerbaijan)
VI International Turkic Art Exhibition

Yox olmuş şəhərə ağı Elegy to Vanished City

İsmayıl Hakkı Göztaş / Ismayil Hakki Goztash

Bu yazını bizə Amasiyadan memar İsmayıl Hakkı Göztaş göndərib. İnsanın yaşadığı şəhərin tarixinə və mədəni irsinə hörmətinin və sevgisinin nümunəsi olaraq, onu böyük məmnuniyyətlə oxucularımızın diqqətinə çatdırırıq.

This writing was sent to us by an architect Ismayil Hakki Goztash from Amasya. We bring to the attention of our readers with great pleasure the person's respect and love to the history and cultural heritage of the native city being as an example.

Zaman heç dayanmadan axıb gedir və hər şeyi dəyişdirir. Günəşlə ay təqvim yarpaqlarını yavaş-yavaş çevirir, insanlar zamanın hökmünə uyğunlaşır və gündəlik həyatları yaşayırlar.

Dostlarımız, evlərimiz, şəhərlərimiz arxada bir neçə fotosəkil və qırıq-sökük xatirələr buraxır, həyatımızdan bir ulduz kimi axıb gedir.

There is incessant flow of time changing everything. The Sun and the moon turn gradually calendar leaves; people adapt to the time order and live their daily life.

Our friends, houses and cities leave several pictures and, unripped and broken memories behind and flows out of our life as a star.

Bütün şəhərlər kimi, Amasiya da gün keçdikcə dəyişir. Qaç-tutdu oynadığımız dar küçələr, bir-birinə söykənmiş köhnə taxta evlər, bağçalar uşaqlıq xatirələrimizin arasına qarışmış, yavaş-yavaş itir. Osmanlı mirası – gözəl şəhərimiz çirkin dəmir-beton tikililərin kölgəsində yox olub gedir. Beton bloklar arasına sıxışmış tarixi tikililərin təkliyi, tərək edilmişliyi insanı kədərləndirir.

Fərhad dağında, ya da Loğman Təpəsində bir qaya üzərinə oturub, yaşadığım şəhərə baxanda, buranın bir zamanlar necə şəhər olduğunu düşünürəm. Amasiyanın minillikləi əhatə edən tarixindən danışan kitab səhifələri gözümün önünə gəlir. Bəzən Osmanlı dövrünün sanki dünən olmuş kimi təzə xatirəsi, bəzən Səlcuq dövrü, bəzən də qanlı Monqol işğalı xəyalımı alt-üst edir. Sanki qala divarları üzərində boğazlaşan insanların səs-küyünü, qadın fəryadını, uşaq çığırıtlarını eşidirəm.

Hərdən özümü keçmişin füsünuna təslim edərək daha qədim tarixlərə gedirəm və xəyalımda Antik Amasia şəhəri yenidən canlanır. Təsvir edə bilmədiyim duyğularla yıxılmış divarları tamamlayıram; sarayları, məbədləri yerlərinə yerləşdirirəm. Kral məzarlarının daş qapılarını malalayaraq, Qızlar Sarayından yuxarılara doğru yüksələn nərdivanları çıxıb, zirvədəki atəş qurbangahının küllənmiş atəşini qarışdırıram. Açıq rəngli incəcik bir duman göyə yüksəlir, Aşağı Qalanın divarları dibində axan Yeşilirmak titrək işıq oyunları ilə xəyalımı tamamlayır.

Saysız nəsillərin mirası olan antik qalıqlar ilə iç-içə

Amasya changes day by day like all cities. Narrow streets where we played tag; old wooden houses leaned against each-other; gardens are mixed with our childhood memories and gradually become lost. Ottoman heritage-our nice city disappears in the shadow of slovenly iron-concrete edifices. Seclusion and non-abandonment of historical buildings pressed inside concrete blocs make a person sadden.

While sitting on the rock on Farhad Mountain, or in Logman Hill and looking at my city, I think how well this place was one time. Book pages of Amasya dealt with its thousand-year history come to the front of my eyes. New memory of Ottoman period as if happened yesterday, sometimes Seljuk time and bloody Mongolian conquest made my dream upside-down. I hear noises of people debated over fortress walls, women screams and child voices.

Rarely yielding myself rather to charm of past I go to more ancient histories. Thus, old Amasya City comes again to my dream. I supplement the walls, dropped with my senses not described, and place palaces and temples into their sites. By plastering stone doors of royal tombs, going upstairs to Qızlar Palace I mix ash-covered fire of the top's fire altar. Fair and delicate mist raises to the sky and Yeshilirmak flown at the bottom of Ashagi Qala walls completes my dreams with trembling light dances.

I spend time with other period's dream every day in the city where we live together with antique remnants, being the heritage of endless generations becoming guest as I wish as if in old palaces.

yaşadığımız bu şəhərdə hər gün başqa bir dövrün xəyalı ilə vaxt keçirib, keçmiş zaman saraylarında könlüm istədiyini kimi qonaq oluram.

Bəzən də, xəyallarımın ən zövqlü anında gözlənilməz bir səs-küydən diksinirəm. Antik divarları yıxaraq irəliləyən bir qatar bağırıyla gəlir. Xəyalımdakı saraylar yıxılır. Krallar, nədimələr, əsgərlər qaçır. Orada nəyi axtardığı anlaşılmayan bu vaqonlar bütün xəyallarımı alıb aparır.

O vaxt müasir Amasiya ilə göz-gözü gəlib, öz-özümə soruşuram: **biz bu şəhərə nə etdik?**

Keçmişlə iç-içə yaşayan bu şəhər 17 mədəniyyətə məkən olmuşdur. Və bu mədəniyyətlərdən qalan irs içində batıb qalmışdır. Tarixi irs o qədər zəngindir ki, uzaq keçmişə aid sirlə qalıqlar heç gözlənilməyən yerlərdə qarşınıza çıxır. Hər an gözüünüzə onlardan biri sataşa bilər. Qapınızın eşiyindəki sütun parçası, bağcanızın divarındakı oymalı tağ üstü, qayalar üzərində nəqş olunmuş kitabə sizi heç rahat qoymaz. Davamlı olaraq keçmiş haqqında nələrsə pıçıldayar.

Tarix! Tarix! Tarix!

Amma muzey və kitab rəfləriylə deyil, həyatla dopdolu bir tarix...

Hər birisi fərqli çağlardan qalma yüzlərlə əsər və bunlarla iç-içə olan bir həyat... Hər şeyin tarixdən gələn xüsusi bir rəng daşdığı şəhərdir Amasiya.

Sizə bu şəhərin hekayətini necə danışım?

Min illər boyunca, müxtəlif millətlərin köçüb

Sometimes I become frightened with unexpected noises during the most blissful moment of our dreams. Train knocking down antique walls and moving, comes screamingly. Palaces of my dream fall to the ground. Kings, bridesmaids and soldiers run. These carriages intention of searching which is not known, take all my dreams.

In this time I ask myself facing with contemporary Amasya: what did we do for this city?

The interior city lived by its past was a place for 17 cultures and lost inside the heritage from these cultures. Historical heritage is so rich that mythical remnants

of Far Past is encountered in unexpected spaces. You can drop hint on one of them each moment. A piece of pillar in threshold of your door, engraving vault on your garden's wall and inscription patterned on the rocks will not leave you in peace and whisper something constantly on the past.

Oh history! History!

History full of not museum and book shelves, but full of life...

Each of them is hundreds of works derived from distinctive times and life inside them.

Amasya is a city carrying by everything a special colour derived from history.

How am I to tell you the history of this city?

However it is not easy to narrate at one go the history of these historical grounds resided by different nations over thousands of years.

"Hatti" people ashes of whose are mixed with the

yerləşdiyi bu tarixi torpaqların əhvalatını bir nəfəsdə danışmaq asan deyil axı!

Külləri torpağımıza qarışmış "Hatti" insanların, qoynunda şüşədən gözyaşı qabları ilə yatan **asiyalının**, dişləri arasına bürünc sikkəylə basdırılan **romalının**, köhnə parçalarla bəzədilmiş və kollarının altında yatan **türkmən** övliyasının, həyat yoldaşı və uşaqlarıyla birlikdə mumiyalanmış **monqol** sərkərdələrinin - hərəsinin bir əhvalatı var.

Torpağın qoynunda gizli qalan minlərlə həyat və minlərlə əhvalat...

Bəs türbələr?!

Bağları keçmişdə hörülmiş hörmətəməz əlaqələr içərisində, evlərlə çiyin- çiyinə, bağçalarla iç-içə yaşayan onlarla türbənin arasında gəzəndə bəzən adam sağ olduğunu belə unudur. Antik qalıqlarla şəhərin sakinləri arasında bir bağ olması hissini qapılır, tarixin dərinliklərinə doğru gedir.

Amasiyada antik tikililərin hər birinin ayrı hekayəti var.

Qaya məzarlarının, bulaqların, körpülərin, taxta evlərin, yonulmuş hər daşın bir tarixçəsi var.

Bunlardan ən çox rəvayət ediləni – Qayalarda oyulmuş su kanallarının hekayəsidir. Siz bu əhvalatı "Fərhad və Şirin" əfsanəsi olaraq bilərsiniz. O əslində yalçın qayalıqlarla suyun görüşməsi hekayəsidir. Qayalara oyulmuş çox sayda kanal, yeraltı qaya hovuzu, dəhliz keçmiş günlərdən xatirə olaraq şəhərin hər tərəfinə səpələnmişdir. Amasiya - suya hökm edən insanların şəhəridir. Buna görə də onuncu əsrdən bəri müsəlman yazarların təkrar-təkrar rəvayət etdiyi, Şərqi ən məşhur eşq əhvalatı "Fərhad və Şirin" əfsanəsi ən çox bu şəhərə yaraşır.

Qərb mədəniyyəti üçün "İliada" nədirsə, Şərqi mədəniyyəti üçün də "Fərhad və Şirin" əfsanəsi odur. Bu baxımdan Amasiya da Şərqi "Troyasıdır".

"İliada" qısqançlığın və ehtirasın tarixindən danışır. "Fərhad və Şirin" əfsanəsi fədakarlığın və kədərin romanıdır.

Əslində, Amasiya tarixi abidələrin qorunması baxımından ümidlərin yaşadığı şəhərlərdən biridir. Bizim şəhərimizdə Səlcuq və Osmanlı dövrünə aid monumental tikililərin böyük bir qismi qalmaqdadır. 19-cu əsrdən qalma xalq memarlığı nümunələrini qorumaq təşəbbüsləri bu gün də davam etdirilir. Amma bunlar kifayət etmir. Tarixin tozlu səhifələri arasında itib gedən daha qədim mədəniyyətləri və onlara aid əsərləri düşünməyə ehtiyac var. Şəhərin tarixi dəyərinə görüntü baxımından ən əhəmiyyətli töhfəsini verən Yalı Boyu Evlərini seyr edəndə arxada qala divarlarına, kral məzarlarına baxıb düşünürəm: **bu divarların dili olsa... bu qayaların dili olsa...**

Keçən əsrin qalığı olan **Yalı Boyu Evləri** zaman çayının sahilinə nəqş olunmuş kitabələr kimidir. Hər biri özünəməxsus şəkildə tikilmiş və özünə aid həyat yaşamış bu evlər, bu gün belə həm dinclik verən kompozisiyalar meydana gətirir, həm də davamlı bir müxtəliflik sərgiləyir. Onların ölçüləri, məkən əlaqələri, dam quruluşları, fasad detalları insana rahatlıq verir.

soil; Asian slept with tears plates of glass in his lap; Roman buried with bronze coin between his teeth; Turkmen ovliya slept under the decorated ancient cloths and shrubby place; Mongolian warlords embalmed together with spouse and children have their own story.

Thousands of secret lives and thousands of stories in the lap of the land.

What about the tombs?

Person sometimes forgets his existence within the venerable relations, the ties of which built in past; wandering inside the tens of tombs existed with houses shoulder to shoulder and interior gardens. He lost in sense of presence of the tie between antique remnants and city settlers, and goes into history depth.

Each of antique edifices in Amasya has its separate story.

Rock tombs, springs, bridges, wooden houses and any hewed stone have a history.

The most narrated of them is the story of water canals, hollowed in the rocks. This story is known to you as "Farhad and Shirin" legend. It is in fact the story of meeting of sheer cliff with water. A lot of canals, underground rock pool and corridor hollowed into the rocks as a keepsake of past days are disseminated to each part of the city. Amasya is the city of people which judge water. Therefore "Farhad and Shirin" legend narrated many times by Moslem writers since 10th century and the most well-known love story of east suits this city.

"Farhad and Shirin" legend is the same for eastern culture like the "Iliad" for western culture. Amasya is considered "Troy" of east in these terms.

The "Iliad" is dealt with the history of jealousy and passion. "Farhad and Shirin" legend is the novel of selflessness and grief.

*Amasya as a matter of fact is one of the cities immortalized by hopes from standpoint of preservation of historical monuments. A great part of monumental edifices belonged to Seljuk and Ottoman time remain still in our city. The initiatives of protection of people's architectural patterns of 19th century are still continued but are not satisfactory. There is need for thinking of older cultures, lost amid dusty pages of history and the work inherent to them. I think while watching Yalı Boyu houses made the most important contribution to historical value of the city for appearance and back fortress walls and royal tombs: **What if these walls have tongue, rocks have tongue...***

Yalı Boyu houses are like inscriptions patterned which are the remnants of last century, the bank of the time river. These houses being each built in a peculiar design and lived its own life, create nowadays quiet compositions and demonstrate lasting diversity. Their capacity, space ties, the structure of rooms and facade details make the person comfortable.

These houses "sat legs folded" over antique Roman walls are probably the most valuable edifices of the city. They are like a smile near slovenly and modern buildings on the opposite bank. But to watch Yalı Boyu

Antik Roma divarları üzərində bardaş qurub oturan bu evlər, şəhərin bəlkə də ən dəyərli tikililəridir. Qarşı sahiləki modern binaların yanında bir təbessüm kimidirlər. Lakin uşaqlığımın itmiş cənnətindən xatirə qalan Yalı Boyu Evlərini seyr etmək çox zaman məni kədərləndirir. Amasiyalıların ruhunda dərin izlər buraxmış çətin günlər yadıma düşür.

1915-ci ildə axşama yaxın alovlar içərisində qalan Amasiya gözlərimin önünə gəlir. O gecə bir müsəlman məhəlləsindən çıxıb şəhərin bütün küçələrini gəzən alovlar 800 evin və dükanın yox olmasına səbəb olmuşdur. **1898** və **1908-ci** illərdə şəhərdə böyük tələfata səbəb olan yanğınlardan sonra, məmləkətin ən çətin günlərindən birində ortaya çıxan bu dəfəki yanğın müxtəlif təbəqələr tərəfindən fərqli cür yozulmuş, şəhərdə fikir ayrılığına gətirib çıxarmışdır.

Sonrakı illərdə bu hadisənin cəmiyyətin həyatına dərinədən təsir etdiyi və təhlükəsizlik duyğusunu zədələdiyi açıq-aydın hiss olunmuşdur.

O gecə amasiyalıların ürəyi ilə birlikdə Amasiyanın yarısı yanıbmışdır.

Məhəllələrimiz: **Çeribaşı, Çıraqcı, Pərvanəbəy, Bozahanə, Kethuda, Üçlər, Çıkrık, Dəvəhanə, Quba, Rəcəb, Saraçhanə, Təmənna, Dəraməhəllə** başdan ayağa yanıb kül olmuşdur. Demək olar ki, qala xaricindəki bütün Amasiya yanıbmışdır.

Antik daş tikililərin divarlarındakı his o günlərin xatirəsidir. Türkülərimizə sinmiş kədər o günlərin

houses, a keepsake of lost paradise of my childhood often makes me sadden. I remember those hard days left deep traces in the spirit of Amasya people.

Amasya which was remained into the flames until evening, 1915 livens in front of my eyes.

That night flames taking out of a Moslem quarter and wandered about all streets of the city led to disappearance of 800 houses and shops. After fires caused great losses within the city in 1898 and 1908 this fire took place in one of hard days of country was interpreted differently by various layers and caused divergence inside the city.

It was clearly felt for subsequent years that this event influenced deeply upon the society life and made harm to the feeling of safety.

Half of Amasya burned that night together with heart of Amasya people.

Our quarters: Cheribashi, Chiraqchi, Parvanabey, Bozahane, Kethuda, Uchler, Chikrik, Devehane, Guba, Rejeb, Sarachhane, Temenna, Deremahalle were burned entirely and turned to ashes.

The whole Amasya was almost burnt except the fortress.

Soot on the walls of antique stone buildings is the keepsake of those days. Sorrow hidden itself into our folk-songs is the memory from those days.

Undoubtedly, physical structure of cities is created in historical period. This term is not always managed as it should be. History of cities can live dark days

xatirəsidir.

Şübhəsiz ki, şəhərlərin fiziki quruluşu tarixi müddət içərisində yaranır. Və bu müddət həmişə lazım olduğu kimi idarə olunmaya da bilər. Şəhərlərin tarixində qara günlər də ola bilər. Amma düşünürəm ki, uyğun şərait olan zamanlarda da biz şəhərimizi qorumaq üçün lazım olan diqqəti göstərə bilməmişik. Qorumaq üçün abadlıq işləri aparmaq lazım idi. Tam əksinə, tarixi tikililəri şəhərimizin ərazi baxımından inkişafı üçün bir maneə olaraq görmüşük. Ətrafımızda olan mədəni zənginlikdən faydalanmaq yerinə yeniyetmə sənaye şəhərlərinə qibtə etmişik. Binalaşmanı inkişaf sanmışıq. Şəhərimizin qiymətini bilməmişik.

Doğrusu, müşahidə etdiyim əlli il içərisində biz də bir yanğın qədər amansız olmuşuq.

Bəlkə də bütün qəbahəti **1898, 1908** və **1915-ci** illərdə Amasiyanı kül eləyən yanğınlara yükləyib özümüza haqq qazandıra bilərik. Ancaq xaraba qala divarlarına və insana ölü gözləri kimi baxan qaya məzarlarına baxdıqca utanıram. Yalan danışarkən, həqiqəti bilən birisiylə göz-gözü gəlmiş kimi oluram... Kədərlənirəm.

Amasya, gözəl şəhərim, biz sənə nə etdik?!

Mənim yox olan şəhərim nə qədər gözəl idi.

Məktəbi, məscidi, hamamı, çeşmələri və nəhayət bir-birinə bitişik və bir-birindən xəbərdar evləriylə birliyi, bir ahəngi təmsil edən məhəllələrimiz nə qədər gözəl idi...

Barmaqlıqlı pəncərələrin önünə küpəçiçəyi,

as well. But I think we could not show due attention to protect our cities in relevant circumstances and times. Renovation work must have to be implemented for protection. On the contrary, we saw historical buildings as an obstacle for the development of our city for capacity. Instead of benefited by our surrounding cultural richness we envy with teenager industrial cities. We considered the building procedure a progress. We did not value our city.

The truth is that within 50 years which I observed we were as merciless as the fire.

Possibly by charging all vices to the fire burnt Amasya in 1898, 1908 and 1915, we can justify ourselves. However I am ashamed while watching ruined fortress walls and rock tombs, looked at the person with dead eyes. It seems to me as if I faced with a person who knows truth but tells a lie....

My beautiful city, Amasya, what did we do with you?

How beautiful my vanished city was! Our school, mosque, bath-house, springs, finally combination with adjacent and conservant houses, and our quarters of one harmony were so wonderful...

Fuchsia, touch-me-not, geranium and basil were arranged on the front of the grilled windows. Fruit trees swang about yard walls, violet clusters, autumn, Lonicera bournei Hemsl. made the street's mood more pleasant.

xınagülü, ətirşah, reyhan çiçəkləri düzülürdü. Həyat divarlarından sallanan meyvə ağacları, bənövşəyi salxımlar, xəzan, doqquzdon çiçəkləri küçəyə ayrı bir əhval-ruhiyyə qatırdı.

Bulaq başında növbə gözləyərkən dedi-qodu edən qızlar evlərə su ilə birlikdə təzə xəbər daşıyırdı. Orta yaşlı qadınlar qabağından keçdikləri qapıları döyər, ya da onları görən evdəki qadınlar pəncərələrdən sallanıb səslənir, hal-xətir soruşardı. Həsəratı və vüsali, kədəri və sevinci paylaşardı qonşular...

Qeybə çəkilən yalnız qırıq sökükdə taxta tikililər deyil. O gözəl Osmanlı mirası evlərlə birlikdə bir həyat biçimi də itib gedir.

Köhnə şəhərlərimiz...

Tariximiz, sənətimiz, memarlığımız...

Arxasında bir neçə fotosəkil və qırıq-sökük xatirələr buraxaraq həyatımızdan bir ulduz kimi axıb gedir.

Girls gossiping upon waiting a queue on the spring carried together with water news to the houses. Middle-aged women knocked the front doors, either other women seeing them at their windows called out and asked one another's mood. Neighbours used to share their longing, sorrow and joy....

Not only broken and unripped wooden edifices had been disappeared. A life figure is lost with that wonderful Ottoman heritage-Ottoman buildings.

Our old cities...

Our history, our art and our architecture...

Leaving behind several photographs and unripped memories they flow as a star from our lives.

“Ağsu möcüzəsi” Uşakda

Türkiyənin Uşak şəhərində “Azərbaycanın Mədəni İrsi” elmi-praktik konfransı və “Ağsu möcüzəsi” adlı sərgi açılmışdır.

2012-ci il mayın 3-də Türkiyənin Uşak şəhərində MİRAS Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyi və Uşak Universitetinin 2023 Təhsil İnkişaf Klubunun birgə təşkilatçılığı ilə Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 89-cu ildönümünə həsr olunmuş “Azərbaycanın Mədəni İrsi” elmi-praktik konfransı keçirilmiş, Uşak Universitetinin Sənət Qalereyasında “Ağsu möcüzəsi” adlı sərgi açılmışdır. “Ağsu möcüzəsi” sərgisinin rəsmi açılışını bildirən lenti Universitetin prorektoru Prof.Dr. Sayın Dalkıran, Uşak Bələdiyyəsinin sədr müavini Mustafa Gündüz və Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sektor müdiri Könül Cəfərova kəşmişdir. Sərginin açılışında Uşak Universitetinin rektoru Prof.Dr. Sait Çelik və digər rəsmi şəxslər, elm adamları, tələbələr iştirak etmişlər. Sərgidə Ağsu qazıntılarından görüntüləri, oradan tapılmış maddi-mədəniyyət nümunələrini əks etdirən fotolar, rəsm və heykəltəraşlıq işləri nümayiş etdirilmişdir. Böyük marağa səbəb olan sərgi 10 gün ərzində fəaliyyət göstərmişdir.

Açılış mərasimindən sonra rektor Prof.Dr. Sait Çelik Azərbaycan nümayəndə heyətini qəbul etmişdir. Qəbul zamanı Prof.Dr. Sait Çelik Uşak şəhəri və rəhbərlik etdiyi təhsil ocağı barəsində qonaqlara məlumat vermişdir. AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu Ağsu Arxeoloji ekspedisiyasının rəisi Prof. Dr. Qafar Cəbiyev Azərbaycanda aparılan arxeoloji tədqiqatlar, MİRAS İctimai Birliyinin sədri Dr. Fariz Xəlilli Ağsuda arxeoloji araşdırmalar zamanı üzə çıxarılmış tapıntıların konservasiyası, bərpası və təbliği istiqamətində görülən işlər barəsində məlumat vermişlər.

Günün ikinci yarısında Universitetin iclas salonunda konfrans öz işinə başlamışdır. Konfransı giriş sözü ilə rektorun köməkçisi Prof.Dr. Sayın Dalkıran açaraq Azərbaycan və Türkiyə dostluq və qardaşlıq münasibətləri, ortaq mədəni dəyərlərin güclü olmasını vurğulamışdır. Daha sonra Dos.Dr. Murat Öntüq konfransın əsas məqsədini və Azərbaycanın mədəni irsinin qardaş Türkiyənin hüdudlarında tanıtılması yollarının genişləndirilməsinin zərurliyini açıqlamışdır. Konfransda Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının rəisi Prof.Dr. Qafar Cəbiyev “Azərbaycanda şəhər mədəniyyətinin arxeoloji cəhətdən araşdırılması: uğurlar, problemlər, vəzifələr”, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sektor müdiri Könül Cəfərova “Azərbaycanda mədəni irs siyasəti”, MİRAS İctimai Birliyinin sədri Dr. Fariz Xəlilli “Azərbaycanda mədəni irsin öyrənilməsi, qorunması və tanıtımı fəaliyyətlərində yeni addımlar”, Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının üzvü, arxeoloq Elmira Abbasova “Ağsuda sənətkarlıq” və MİRAS-ın Beynəlxalq Əlaqələr və İnformasiya Şöbəsinin müdiri Şölə Bayramova “MİRAS İctimai Birliyinin mədəni irs layihələrinin tanıtımı” mövzusunda çıxış etmişlər. Konfransın sonunda hədiyyələr təqdim olunmuşdur. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və MİRAS İctimai Birliyi adından Universitetin kitabxanasına Azərbaycanda mədəni irsin qorunması və tədqiqindən bəhs edən kitablar hədiyyə olunmuşdur.

“Agsu Wonder” in Ushak

Scientific-practical conference “Azerbaijan’s Cultural Heritage” and “Agsu Wonder” Expo were arranged in Ushak City, Turkey.

On 3 May, 2012 scientific-practical conference “Azerbaijan’s Cultural Heritage” dedicated to 89th year anniversary of nationwide leader Heydar Aliyev was held by MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage and 2023 Education Development Club of Ushak University. “Agsu Wonder” Expo was also opened in Art Gallery of Ushak University. The opening of “Agsu Wonder” Expo was officially held by vice-rector of the University, Prof. Dr. Dalkıran; deputy Ushak Municipality head, Mustafa Gunduz and chief of cultural resources (reserves) sector of Cultural Heritage Department of Ministry of Culture and Tourism of Azerbaijan, Konul Jafarova. Rector of Ushak University, Prof. Dr. Sait Chelik, other officials, scholars, and students participated at the expo. Photo panels of finds in Medieval Agsu town, the excavation procedure and events, as well as paintings and sculptural samples on the city’s rich history and culture were shown at the expo. The expo involved great interest was open for 10 days.

After opening ceremony rector Prof. Dr. Sait Chelik accepted delegation of Azerbaijan. Prof. Dr. Sait Chelik gave information on Ushak City and the institution during the meeting. Prof. Dr. Gafar Jabiyev, chief of Agsu Archaeological Expedition of NASA Institute of Archaeology and Ethnography told about archaeological explorations in Azerbaijan and Dr. Fariz Khalilli, chairman of MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage about the work in the line of conservation, restoration and propagation of finds displayed upon Agsu archaeological explorations.

The conference started at the conference hall of the University at the 2nd part of day. Deputy Rector of the University, Prof. Dr. Dalkıran opened the event and stated friendly and brotherhood relationships of Azerbaijan and Turkey, as well as common cultural values are very strong. Later on Doc. Dr. Murat Ontug noted the basic purpose of the conference and urgency of strengthening the way of introducing Azerbaijani cultural heritage in brother country-in Turkey. Prof. Dr. Gafar Jabiyev, chief of Agsu Archaeological Expedition of NASA Institute of Archaeology and Ethnography made a speech on “Investigation of urban civilization in Azerbaijan from archaeological standpoint: successes, problems, duties”; chief of cultural resources (reserves) sector of Cultural Heritage Department of Ministry of Culture and Tourism of Azerbaijan, Konul Jafarova-on “Cultural heritage policy in Azerbaijan”; Dr. Fariz Khalilli, chairman of MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage- “New steps in activity over study, protection and recognition of Azerbaijani cultural heritage”; member of Agsu Archaeological Expedition Elmira Abbasova -on “Craftsmanship in Agsu” and chief of International Relations and Information Department MIRAS Social Organization, Shola Bayramova on “Introduction of cultural heritage projects of MIRAS Social Organization”. Presents were given at the end of the conference. Books on protection and study of Azerbaijani cultural heritage were presented to Ushak University library on behalf of Ministry of Culture and Tourism of Azerbaijan Republic and MIRAS Social Organization.

Könüllər Sultanı Sultan of Hearts

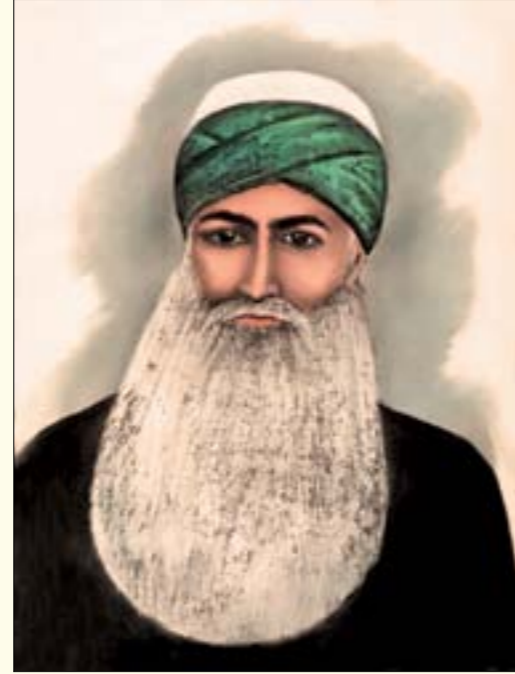
Dos.Dr. Mehmet Rıhtım
Dr. Fariz Xəlilli

Dos.Dr. Mehmet Rihtim
Dr. Fariz Khalilli

*Canan diləyən dağdağai-cana düşərmi?
Can istəyən əndişeyi-canana düşərmi?
Girdik rəhi-sevdaya cünunuz, bizə namus
Lazım deyil, ey dil ki bu iş şana düşərmi?*

- deyərək Haqqa olan hədsiz eşqini, Onun yolunda pərvəsiz sərgərdan halını ifadə edən Qarabağlı Mir Həmzə Nigari, aşiqanə şeirləri ilə təsəvvüf ədəbiyyatının önəmli bir şairi, könüllər sultanı, böyük bir sufi şəxsiyyətdir. Azərbaycanda Qarabağ xanlığının Bərgüşad mahalının Cicimli kəndində, 1805-ci ildə dünyaya gəlmişdir. Atası Mir Paşa adı ilə tanınan Mir Rükəddin əfəndi, anası isə Qızxanımdır. Həmzə əfəndinin Həzrəti Zəhranın övladlarından olan ulu babaları hicrətin birinci və ikinci əsrlərində sülalələri və həmvətənləri ilə birlikdə uzaq bir ölkədə gizlənmək və yaşamaq məcburiyyətində qalmışlar. Həmin əsrdə Qafqazın Qarabağ vilayətinə köçərək burada bir kəndə yerləşmişlər. "Cicimli" adlanan bu kənd ulu seyidlərin gözəl və müqəddəs bir məskəni olmuşdur.

Həmzə əfəndi uşaqlığını Cicimlidə keçirmişdir. Sadə bir həyat sürən bu kənddə tay-tuş və yaşadları kimi o da silah, barıt, qurşun, saçma kimi odlu silahlara həvəs göstərər, bunlarla məşğul olarmış. 15 yaşına qədər molla yanına göndərilmişsə də getməkdən imtina etmişdir. Axırda anasının danlaqlarından zara gəlib, kənddən qaçaraq o zamanın məşhur müdərrişlərindən Qaraqaş kəndindəki Mahmud əfəndinin yanına gedərək, orada təhsilə başlamışdır. Qaraqaşda təhsil aldığı zaman Nurəddin əfəndi adlı bir şəxslə zövcəsi Nigar xanım onun hər cür ehtiyacını qarşılımış, təhsili

Hamza Nigari from Karabakh is a significant poet of Sufism literature, sultan of souls and a great Sufi with his amorous poems. Saying

*Canan diləyən dağdağai-cana düşərmi?
Can istəyən əndişeyi-canana düşərmi?
Girdik rəhi-sevdaya cünunuz, bizə namus
Lazım deyil, ey dil ki bu iş şana düşərmi?*

Nigari expresses boundless love to God, fearless idle mood for the sake of God. He was born in Jijimly Village of Bargushad region of Karabakh in Azerbaijan in 1805. His father was Mir Rukneddin effendi known as Mir Pasha and mother Gizkhanum. Great-grandfathers of Hamza effendi, the sons of Her Excellency Zahra were obliged to hide and live in a far country together with dynasty and compatriots in 1st and 2nd centuries Hijrah. They moved to Karabakh province of Caucasus and resided in one village there. This village called "Jijimly" was a nice and sacred place for old sayyids.

Hamza effendi spent his childhood in Jijimly. He showed interest in weapon, gun powder, bullet, small-shot fire-arms like his equals and persons of same age in the village of ordinary life style and used to occupy with that. He refused to go to Mullah though sent there till age of 15. Finally, he was fed up with mother's reproaches, escaped from the

üçün lazım olan yardımını bu xanımdan görmüşdür. Kəsb-i-feyz etməsində bu qadının dəstəyini təqdir edərək "Nigari" təxəllüsünü götürmüş və divanında bu addan istifadə etmişdir.

Qaraqaşdan ayrıldıqdan sonra Şəkinin Dəhnə kəndinə gedərək Şikəst Abdullah əfəndinin dərslərində iştirak etmişdir. Burada "Mutavvəl"ə qədər dərs almış, ancaq verdiyi bir suala müəllimdən qaneedicici cavab almadığına görə buranı tərk edərək 1250-51-ci illərdə Osmanlı tərəfinə keçmişdir.

Azərbaycandan çıxaraq öncə o vaxtlar Sivasda yaşayan Kürdəmirli Şeyx İsmayıl Şirvaninin (1782-1848) yanına gəlmişdir. Bir rəvayətə görə isə; böyük cəddi Hz. Əli (r.a.) mənə aləmində İsmayıl Siracəddin Şirvani həzrətlərinin yanına getməsini, onun etibarlı yardımlarına can verməsini əmr etdiyindən, dərhal Qarabağdan yola düşüb o zatın himayə qanadlarının altına sığınmışdır.

Həmzə Əfəndinin "Hər nəfəsi Məsih nəfəsinə bənzər, hər nəzəri nəziri-kimya" dediyi müəllimi və mürşidi İsmayıl Siracəddin Şirvani o zamana qədər cismən görmədiyi sadıq ziyarətçisinin təmiz sülalədən olduğunu kəramət gözü ilə kəşf etmiş, yanındakıları bu vəziyyətdən hali etmişdir. Həmzə əfəndi 20 ildən artıq mürşidinin hüzurundan və xidmətindən ayrılmamış, təhsilinə burada davam edərək, istər şəriət elmlərində icazətnaməsini, istərsə də təriqət irfanında xilafətnaməsini Şeyx İsmayıl əfəndidən almışdır.

*Rəf oldı pərdə kəşf oldı hayil
Öpdün kim dərgah-ı Şah İsmayil
Dövləti-Xaliddən geydin həmayil
Ey dili-çakər, ey qulamı-Hindi*

Həmzə Nigarinin Qarabağa dönüşü

Həmzə əfəndi, mürşidi İsmayıl əfəndi Sivasda olduğu 1834-cü ilə qədər onun yanında qalaraq, Sivasdan Amasiyaya birlikdə qayıtmış və Gümüşlü Saraxxanə mədrəsələrində çilə çəkmişdir. Onun mürşidinin yanında ikən göstərdiyi hörmət, diqqət və etina hüduzsuz olmuşdur.

Burada təsəvvüfi tərbiyəsini tamamlayıb 1834-cü ildə həccə getmiş və qayıtdıqdan bir müddət sonra mürşidi tərəfindən verilən əmrlə Qarabağa dönmüşdür.

Hicri 1256-57-ci (miladi 1840-1841) illərdə o təkrar Cicimliyə qayıtmış, burada müəllimlik etməklə bütün Qarabağ mahalında şöhrət tapmışdır. Daha sonra Salvartı yaylasında Araz çayı kənarında

village and went to Mahmoud effendi, one of well-known madrasah teachers of the time in Garagash Village and started education. Upon his education in Garagash Nureddin effendi and his wife Nigar khanum met any of his demands and the khanum rendered him any assistance needed for education. Appraising this assistance he took the pseudonym "Nigari" and used this name in his divan (selected poems of a poet).

After leaving Garagash, he left for Dehne Village of Shaki and attended lessons of Disabled Abdullah effendi. He got lessons there till "Mutavvel", but left there since he did not receive satisfactory answer from the teacher to his question and took Ottoman's side in 1250-51 years.

He came to Sheikh Ismayil Shirvani from Kurdamir (1782-1848) firstly who lived in Sivas those times after leaving Azerbaijan. According to one rumour, since he was ordered to go to Ismail Sirajaddin Shirvani, gave life to his trustful supporters in a sense world by his great grandfather His Excellency Ali and sheltered under patronage of that person after immediate leave of Karabakh.

Ismayil Sirajaddin Shirvani, whom Hamza effendi calls his teacher and sheikh saying "his breath looks like Mesih breath, each look is the look of "precious thing" discovered his loyal pilgrim's being from honest dynasty, unseen generously and corporeally by him till then and warned nearby people about this case. Hamza effendi did not separate from peace of mind and service of sheikh over 20 years, continuing education there received authorization both in shariat (principles of Moslem religion) sciences and caliphate-note in knowledge on sect from Sheikh Ismail effendi.

*Rəf oldı pərdə kəşf oldı hayil
Öpdün kim dərgah-ı Şah İsmayil
Dövləti-Xaliddən geydin həmayil
Ey dili-çakər, ey qulamı-Hindi*

Hamza Nigari returns to Karabakh

Hamza effendi stayed in Sivas till 1834 together with sheikh Ismail effendi, returned from Sivas to Amasia with him and hanked in Gumushlu Sarakhhan madrasahs. Respect, attention and favour shown by him to his sheikh were boundless.

Completing Sufism education here, he went on a pilgrimage to Mecca in 1834 and returned to Karabakh by the order of sheikh in a while.

He came back to Jijimly again in Hijrah year 1256-57 (Christianity chronology 1840-1841) and gained popularity in whole Karabakh region for his teaching. He later married Amina khanum,

yerləşən Mollaməhərrəmli kəndindən Allahverdi əfəndinin qızı Əminə xanımla evlənmiş və ondan Siracəddin adlı oğlu dünyaya gəlmişdir. Nigarinin divanında adını çəkdiyi Fəxrəddin Ağabalinin şairin həyatına dair mənqibələri ehtiva edən “Hümayi-Ərş” adlı əsərində onun öz doğma kəndinə qayıtması və buradan Bərgüşad mahalının (indiki Qubadlı rayonu) Mirlər kəndinə köçməsi bəhs edərək deyir: “Doğum yeri olan Cicimliyə çatar-çatmaz təcəlliyatı-fitriyyəsində məknuz bir mevhibəyi-Sübhaniyyə olan bu zatın şöhrəti həmən bulunduğu çevrədə yayılmış və hər tərəfdən elm və irfan təhsili üçün bir çox kimsə koşuşub gəlmişlərdir. Cicimlidə və Bərgüşadda Mirlər köyündə tədris və tərbiyə vəzifəsi ilə

daughter of Allahverdi effendi from Mollamaharramly Village located on the bank of Araz River in Salvarti Plateau and had later son, Sirajaddin. In “Humayi-Arsh” work embraced leaders on poet’s life by Fakhraddin Agabali whom Nigari cited in his divan (selected poems of a poet), he deals with his return to his native village and removal to Mirlar Village of Bargushad region (present Gubadli region): “As soon as he left for Jijimly, his native land, the fame of this person spread in the area and a number of people rushed and came for science and knowledge from every part. They were occupied with teaching in Jijimly and Mirlar Villages of Bargushad. He was taught in madrasahs constructed near divine grave on Sari Ashik’s name on the side of Hekeri River in Jijimly and

iştiğal etmişlərdir. Cicimlidə kışın Həkəri ırmağının kənarında Sarı Aşiq namındakı məczubi-ilahinin məzarı civarında inşa edilən mədrəsələrdə tədrisatda bulunmuş və Bərgüşadda da Mirlər köyündə Bərgüşad ırmağının kənarındakı xüsusi hücrəsində elm və irfan dağıtmışlardır...

Qarabağda evlənilib övlad və əyal sahibi olan Mir Nigari, üzərinə düşən elm öyrətmək vəzifəsini də haqqınca yerinə yetirərək ətraf xalqın elm və irfanından faydalanması üçün bütün zamanını sərf etmişdir. Hər kəsi elm və irfana təşviq edir və həvəsləndirir, islamiyyətin əmr etdiyi qaydaları öyrədirdi. Bu sırada eyni əmək və məfkurə uğrunda özünü fəda etmiş pirdaşı Ağdaşlı Əhməd əfəndi ilə Şuşada Xan bağı adlanan yerdə Qarabağ xanı Xasay xanın imarətində bir məclisdə olmuşdu. Bu məclisdə kəşif bir islam millətinin mövcud olduğu bir mühitin xristian bir hökumətin idarəsi altında qalmasının düzgün olmadığı məsələsi ətrafında bir sıra düşüncələr formalaşmışdır. Müzakirə əsnasında “Ey iman edənlər! Yəhudiləri və xristianları özünüzdə dost tutmayın” ayəsinin məna və məzmununa uyğun hərəkət edilməsinin fərz olduğu barədə ortaq bir fikrə gəlmişlər. Bundan sonra necə hərəkət ediləcəyi müzakirə edilərək yazılı bir qərar əsasında hərəkət etmək barədə razılıq əldə olunmuşdur. Bu qərara görə, Osmanlı hökuməti ilə Rus hökuməti arasında hər hansısa səbəbdən meydana gələcək ixtilaf səbəbilə iki dövlət arasında düşmənçilik doğuracaq bir hal baş verərsə, Osmanlı ordusunun hücumunun ardınca Qarabağda Şeyx Hacı Həməzə əfəndi, Şəkidi Əhməd əfəndi, Dağıstanda Xasay xanın dərhal fəaliyyətə keçərək ani və ümumi üsyan meydana gətirmək barədə sözləşdiklərini açıqlayan bir məktubun o zamankı Qars mütəsərrifinə göndərilməsi qərarlaşdırılmışdır. Bundan sonra qərarın surətini açıqlayan məktub bu iki ürfan günəşi tərəfindən möhürləndikdən sonra Xasay xan da qondarma bir adla imza çəkmiş və məktub iki zata təslim edilərək Qarsa doğru yola çıxarılmışdır. Həməzə və Əhməd əfəndi də məclis dağıldıqdan sonra öz yerlərinə qayıtmışlar.

Bu sırada hadisəni gizlicə dinləyən Xasay xanın xain xidmətçisinin məsələni rus hökumətinə xəbər verməsi ilə bu iki zatın rus hökuməti tərəfindən təsbit edilməsi ləngiməmiş, təqib edilərək ələ keçirilmişlər və üzərlərindəki məktub tapıldıqdan sonra saxlanılmışlar. İşgəncə göstərilməsinə və dindirilmələrinə baxmayaraq islamiyətə yaraşan

spread science and knowledge in special tomb on the side of Bargushad River in Mirlar Village...

Mir Nigari who married, had children and family in Karabakh implemented the duty of teaching which he undertook justly spent all his time taking profit of science and knowledge of surrounding people. He encouraged everyone to science and knowledge and taught rules ordered by Islamism. He was in one assembly in the mansion of Karabakh khan, Khasai khan in the place called Khan bagi (khan’s garden) in Shusha together with Ahmad effendi from Agdash, his master making himself self-sacrifice for the same labour and ideology. In this assembly some thoughts were formed around the issue of improperness of staying of an environment where fusty Islamic nation existed under Christian government. In the course of the discussion, common opinions occurred on supposition of acting in correspondence with meaning and theme of Kuran verse on “Those who are believers! Do not make Jews and Christians your friends!”. Further steps were discussed and an agreement was gained on moving due to the written decision. According to this decision, because of discord to occur for any reasons between the Ottoman power and Russian government, if any case of hostility occurs among two states Haji Hamza effendi in Karabakh, Ahmed effendi in Shaki and Khasai khan in Dagestan will act immediately after Ottoman army’s attack. It was decided they will send a letter according to which they agreed to start instant and common uprising, to Kars civil office of that time. After the letter on decision details is sealed by these two wisdom suns, Khasai khan made concocted signature and the letter was handled to two persons and sent to Kars. Hamza and Ahmed effendi returned to their places after the assembly dispersed.

The qualification of these two families by the Russian government was not delayed by Khasai khan’s traitorous waiter’s notifying the Russian power who heard secretly this event. Consequently, they pursued and caught with the letter. Despite tortures and inquiry, they rejected the truth decisively and courageously as Islamism demands. Being aware of the occurrence, Khasai khan sent immediately two brave helpmates-one to Jijimly at midnight and the other to Agdash. That reached Jijimly described properly the significance of the issue and Sheikh Haji Hamza effendi ran that night together with some disciples and passed to Iranian frontier from Araz River for 12 hours. Since the other person did not reach in time Ahmed effendi was caught and expelled to Siberia with handcuffs.

Hamza effendi got to Julfa, Tabriz, Khoy, Salmas

bir igidliklə həqiqəti qəti şəkildə inkar etmişlər. Hadisədən xəbərdar olan Xasay xan dərhal iki cəsur adamını yola çıxaraq gecəyarısı birini Cicimliyə, birini də Ağdaşa göndərmişdir. Cicimliyə yetişən, məsələnin əhəmiyyətini layiqincə təsvir etmiş və Şeyx Hacı Həməzə əfəndi bir neçə müridi ilə o gecə piyada qaçaraq 12 saat müddətində Araz çayından İran sərhəddinə keçmişdir. Digər zat isə vaxtında çatmadığından Əhməd əfəndi tutulmuş və qandal vurularaq Sibirə sürgün edilmişdir.

Həməzə əfəndi, Araz çayını keçdikdən sonra Culfa, Təbriz, Xoy, Salmas, Urmiyaya vararaq Bəyazid yolu ilə Ərzuruma gəlmiş və təhlükəsizliyə qovuşmuşdur.

Təbrizə gəldiyi vaxt İran hökuməti tərəfindən qaldığı yer mühasirəyə alınmış, lakin tutulub Rusiyaya təslim edildiyi əsnada Təbriz valisinə xitabən yasavullardan biri vasitəsilə göndərdiyi məktub sayəsində qurtulmuşdur.

Hicri 1267-ci (miladi 1850-51) ilin sonlarında Ərzuruma gələrək burada yerləşən Həməzə əfəndi, dörd ilə yaxın müddət burada yaşamışdır. 1271-ci (miladi 1854-55) ildə isə İstanbula gələrək Fatihdə Xirqəyi-Şərif məhəlləsində məskunlaşmışdır. İstanbulda olduğu müddətdə bir çox zat intisab etmişdir. Bir dəfə Mustafa Raşit Paşa ziyarət edərək ehtiyacının təmininə cəhd etmiş və Əmir Buxari dərgahı postnişinliyini təklif etmiş, ancaq o, qəbul etməmişdir.

Seyid Nigari 1275-ci (miladi 1858-1859) ildə Ərzuruma gələrək nəqşibəndiliyi pirlərindən öyrəndiyi şəkildə insanlar arasında yaymaqla onları hidayətə istiqamətləndirməyə çalışır. Bu illərdə vətəninə qoyduğu zövcəsi Əminə və oğlu Siracəddini də yanına gətirir. Lakin özü kimi şair olan oğlu Siracəddin çox gənc - 20 yaşında ikən xəstələnib vəfat edir. Onun ölümü Şeyxin həyatında dərin və ağır bir iz buraxır.

Hicri 1283-cü (miladi 1866-1867) ilə qədər Ərzurumda yaşayır, sonra yaxın dostları ilə birlikdə Amasiyaya gedərək Merzifona yerləşir və burada da 1301-ci (miladi 1866-1867) ilə qədər Şeyxi İsmayıl Şirvaninin yerinə uzun müddət ürfan dərslərilə yanaşı, kəlam və məntiq, eləcə də Sədi Şirazi oxudur.

Seyid Nigarinin təsəvvüfi fəaliyyəti nəticəsində ətrafına çoxsaylı tərəfdarlar toplanmaqla yanaşı, şöhrəti geniş yayılmış və sevənləri, ehtiram göstərənləri artmışdır. Bundan narahat olanlar

and Urmia after passing through Araz River, came to Erzurum via Beyazid road and got safety.

The place he stayed upon his arrival to Tebriz was sieged by the Iranian government. However, he was rescued due to the letter sent by one of esuals (an official charge with the arrangement of the state processions) adressed to Tebriz governor during surrender to Russia.

In the end of Hijrah 1267 (Christianity chronology 1850-51) Hamza effendi moving to Erzurum resided there nearly 4 years. In 1271 (Christianity chronology 1854-55) he arrived in Istanbul and settled in Khirgeyi –Sharif quarter in Fateh. During his presence in Istanbul he had relationships with a lot of people. Once Mustafa Pasha made effort to provide his necessities, offered to be head of a dervish lodge of Amir Bukhari, but he did not accept.

Sayyid Nigari came to Erzurum in Hijrah 1275 (Christianity Chronology 1858-1859), learnt Sufism from his old people and tried to direct people to seek the way of truth. He took his spouse Amina and son Sirajaddin, whom he left in the native land, to Erzurum. But his son Sirajaddin who was also a poet like him, became ill very young, i.e. age of 20 and died. His death put some deep and painful traces in Sheikh's life.

He lived in Erzurum till Hijrah 1283 (Christianity chronology 1866-1867), then went to Amasia with close friends, residing in Merzifon and instead of Sheikh Ismail Shirvani, read aphorism and logics, as well as Sadi Shirazi poetry along with wisdom classes for a long time till 1301 (Christianity chronology 1866-1867).

Along with gathering numerous adherents around Sayyid Nigari as a result of his Sufism activity, his fame spread widely and fancies and respected him people had grown. Those worried of that doubted his being dangerous for the state and lodged complaint to the government with letter of slanderous accusation. Finally, he was expelled to Samsun and then to Kharput.

During the conservation with Haji Hassan Pasha coming to celebrate Gurban Holiday in Hijrah 1303 (Christianity chronology 1885-86) he asked and made his will "to send his corps to Amasia hinting at his few time for death; to sleep in the same space with the son and not to deny him this favour".

Vali Pasha said about his will:

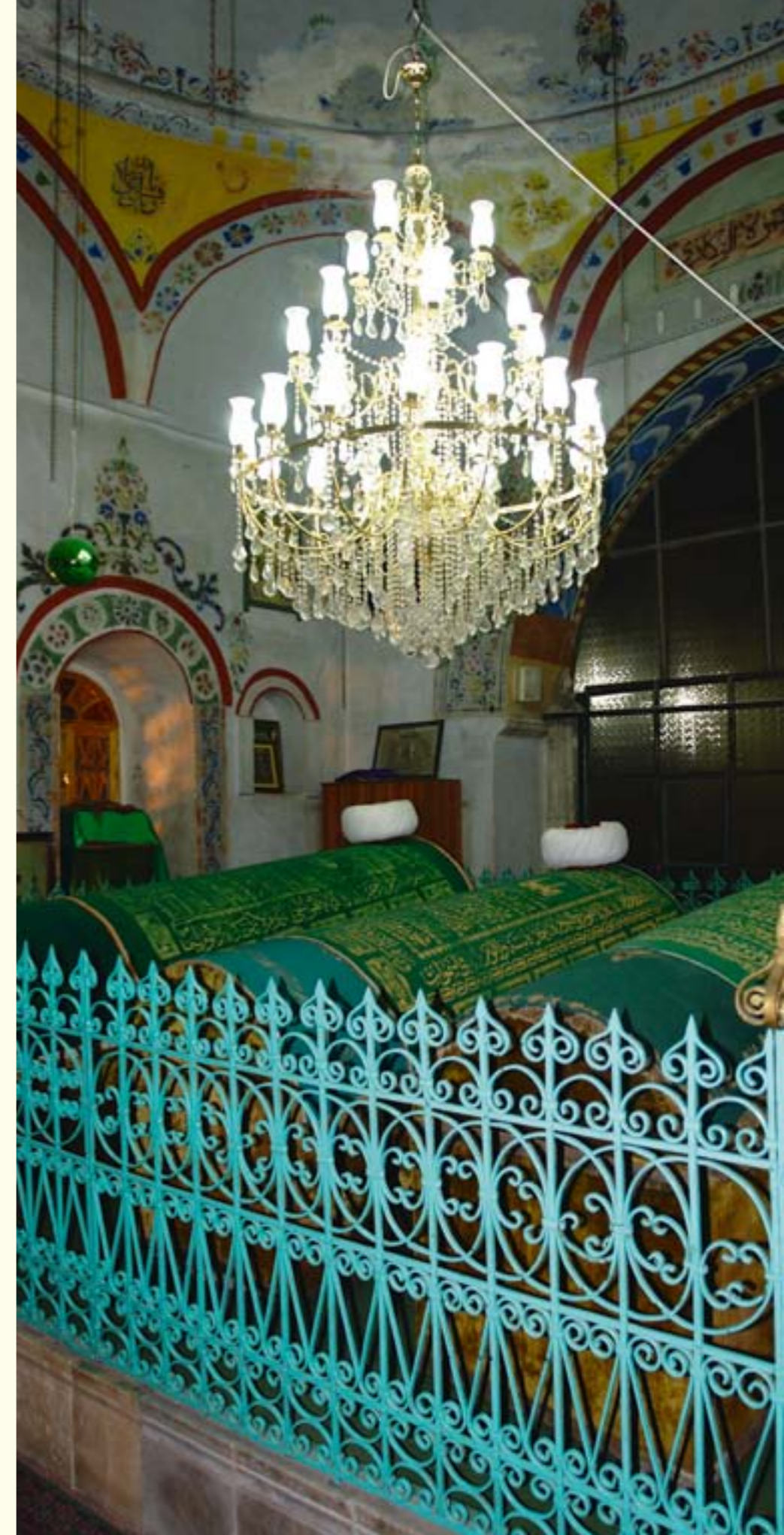
- Sir, My Allah give you long life. Inshallah you will live long years. God forbid if we see that, we will build a nice tomb on your luminous grave here". But His Excellency insisted:

onun dövlət üçün təhlükə olacağından qorxuya düşərək, iftira məktubu ilə hökumətə şikayət etmişlər. Nəticədə, əvvəlcə Samsuna, sonra da Xarputa sürgün edilmişdir.

Hicri 1303-cü (miladi 1885-86) ilin Qurban bayramında Mir Həməzə əfəndinin yanına bayramlaşmağa gəlmiş vali Hacı Həsən Paşa ilə cərəyan edən söhbət əsnasında "vaxtının yaxınlaşdığına işarə edərək vəfat etdikdə cənazəsinin Amasiyaya göndərilməsini, orada oğlu ilə bir məkanda yatmaq istədiyini və ondan bu lütfü əsirgəməmələrini" rica və vəsiyyəət etmişdir.

Vali Paşa bu vəsiyyəət

"I feel that very soon I will go to the paradise. Then I will wait your grace to send my body to Amasia. If you do so, then Almighty Allah will consider that acceptable". Vali answered: "Dear, God forbid, I am repeating. Let me state that since I have full confidence on purity of our effendi's soul and the weather is hot and Amasia is located in ten, twelve day mile; your nice body can trouble on the roads". This wise man perceived the governor's answer, said: "Eighty years this creature prayed and saw only Allah, not others. If the creature decays and reeks for eight days, let it be so". After

üzərinə:

- Əfəndim, Allah ömrünüzü uzun etsin. İnşallah hələ çox uzun illər yaşayacaqsınız. Allah göstərməsin, belə bir halla qarşılaşdıqımızda buradaca nurlu qəbriniz üzərində gözəl bir türbə bina etdirərik, demişdir. Həzrət israr edərək:

“Bu yaxınlarda Xudanın dərgahına yollanacağımı hiss edirəm. O zaman nəşimin Amasiyaya göndərilməsi lütfünü sizdən gözləyirəm. Bu hərəkətiniz Allah qatında da məqbul olar” deyərək qarşılıq vermişdir. Vali cavabında: “Əfəndim, təkrar edirəm, Allah qorusun. Əfəndimizin qəlbinin saflığına tam etimadım olduğundan ərz edim ki, belə bir halda havalar isti, Amasiya isə on, on iki günlük bir məsafədə yerləşdiyindən mübarək nəşinin yollarda narahat olar” deyir. Cavabdan valinin nə demək istədiyini başa düşən bu arif pir “Səksən ildir bu vücut Allah demişdir. Ondan başqasını zikr etməmiş, ondan qeyrisini görməmişdir. Səkkiz gün içərisində çürüyüb iylənəcəksə, qoy olsun” demiş. Bu izahatdan mütəəssir olan o dəyərli vali Paşa həzrətləri onu demək istəmədiyini söyləyərək üzrxahlıq etmişdir.

İndiki türbəsinin olduğu yerdə dəfn edilmişdir. Dəfn edilməzdən əvvəl hökumət xəbər tutaraq jandarma komandanı, məclisi-idarədən bir nümayəndə, bələdiyyə həkimi gəlmiş və tabutun qapağını açaraq, cəsəddə dəyişmə əlamətlərinin olub-olmadığını tədqiq etmişlər. Heç bir dəyişiklik olmadığını gören nümayəndələr cəsədin mumyalanmasından şübhələnərək sinəsini, bağırını

this explanation feeling sad, valuable Vali Pasha said he did not mean that and apologized.

He was buried in the present site of this tomb. But before his funeral the government was notified on this; gendarme commander, congress representative, municipal doctor came and opening the coffin inquired the changes' signs onto the corpse. The representatives seeing no changes doubted on mummifying of the corpse and opened breast and heart. When they could find no sign they became astonished. Hamza Nigari passed away in 1885 (on the first month of Mohammadan system of chronology) Monday 29 July afternoon and his corpse was taken to Amasia from Kharputh with horse vehicle due to his will.

Hamza Nigari's tomb was built with donation gathered from disciples in Karabakh, Gazakh and Borchali by efforts of Hamza Nigari's disciple Haji Mahmoud effendi from Gazakh; a mosque was constructed near the tomb. This mosque is known nowadays in Amasia as "Shirvan mosque".

After his emigration to Turkey, especially as a result of Haji Mahmoud effendi's activities, ten thousands of people migrated from Caucasus, had resided in Amasia and nearby areas.

His sheikh Ismayil Shirvani said these words about him: "Mir Hamza's being had became dead with divine love. His sheikh is love."

Turkish literary historian Iskender Pala writes in the preface of Turkish publication of Nigari's Divan: "If there is word "Mir Hamza Nigari" in the

açmışlar və buna dair də heç bir əlamət tapmadıqda təəccüb içində qalmışlar. Həmzə Nigari həzrətləri 1885-ci ildə (Məhərrəm ayının 13-ü, bazar ertəsi günü (29 iyul) axşam tərəfi vəfat etmiş, cənazəsi vəsiyyətinə əsasən at arabası ilə Xarputdan Amasiyaya aparılmışdır.

Həmzə əfəndinin müridi, Qazaxlı Hacı Mahmud əfəndinin səyilə Qarabağ, Qazax və Borçalıdakı müridlərdən toplanan ianə ilə türbəsi, türbənin yanında da bir məscid inşa edilmişdir. Bu məscid Amasiyada indi də “Şirvanlı camisi” adı ilə tanınır.

Onun Türkiyəyə hicrətindən sonra xüsusən Hacı Mahmud əfəndinin fəaliyyətləri nəticəsində Qafqazdan on minlərcə insan köç edərək Amasya və ətrafına yerləşmişlər.

Mürşidi İsmayıl Şirvani onun üçün belə söyləmişdir: “Mir Həmzə ilahi eşqlə məhvi-vücut olmuşdur. Onun mürşidi eşqdır.”

Türk ədəbiyyat tarixçisi İskəndər Pala Nigarinin divanının Türkiyədəki nəşrinin ön sözündə yazır: “Mir Həmzə Nigari adlı lüğətdə bir söz olsaydı, qarşısında mütləq “eşq” yazılırdı. 88 illik ömrünü bir tək eşqə, bir Tək eşqinə sərf etmiş bu könül dərinliyi olan şeyx heç şübhə yoxdur ki, XIX əsr türk təsəvvüf mühit və ədəbiyyatının da öndə gələn isimlərindəndir. Həyatının çoxunu keçirdiyi Şərqi Anadolu və Şimali Azərbaycanda hələ də analar övladlarına onun eşq şeirlərindən laylalar söyləyirlər”

Mir Həmzə Nigari əfəndi önəmli bir şairdir. Şeirlərində daha çox təsəvvüfi mövzuları işləmişdir. XIX əsrdən sonra Azərbaycan ədəbiyyatında həm əruz, həm xalq şeiri nəzm şəkilləri ilə təsəvvüfi şeir yazan divan sahibi bir şairdir. Şeirlərində ilahi eşq mövzusunun böyük bir səmimiyyət və ustalıqla işləmişdir.

Həmzə Nigarinin Mühyiddin ibn Ərəbinin “Fütuhatı-Məkkiyyə” adlı əsərinə yazdığı “Tavzihat”, türkcə və farsca Divanı, bundan əlavə “Nigarnamə” və “Saqinamə” adlı əsərləri vardır. Mahir bir divan şairi olan Həmzə əfəndinin aşiqanə şeirlərinin yer aldığı türkcə Divanı 1908-ci ildə Tiflisdə və 1883-cü ildə İstanbulda çap olunmuşdur. Farsca divanı da İstanbulda 1911-ci ildə nəşr edilmişdir.

Onun şeirləri Amasiya ətrafında, Şərqi Anadoluda, Azərbaycanda - Borçalı, Qazax və Qarabağ türkləri tərəfindən əzbərlənmiş, illərcə cəzm adı verilən zikr məclislərində xüsusi bir muğam üstə,

dictionary, undoubtedly the word "love" would be written in front of that. The sheikh who dedicated 88-year love to single love, only one love with soul depth is one of advanced names of 19th century's Turkic Sufism, environment and literature. Woman in East Anatolia and North Azerbaijan where Hamza spent most of his life, recite a lullaby (cradle song) from love poems for their children".

Mir Hamza Nigari effendi is a very important poet. He used mostly Sufic themes in his poems. He was a divan poet who wrote Sufic poem including Aruz metre and folk poems with poetry pictures after 19th century in Azerbaijani literature. He used divine love in his poems sincerely and skilfully.

Hamza Nigari has work "Tavzihat" written to "Futuhati-Mekkiyye" work of Muhyiddin ibn Arabi; "Divan" in Turkish and Persian; "Nigarnamə" and "Saqiname" works. His "Divan" in Turkish which skilful divan poet Hamza effendi's amorous poems are collected was published in 1908 in Tbilisi and in 1883- in Istanbul. Persian Divan was issued in 1911 in Istanbul.

His poems were learnt by heart near Amasia, East Anatolia, Azerbaijan – Turks of Borchali,

mistik bir həyəcan və mənəvi zövqlə oxunmuşdur.

Şeirlərində adətən Allah eşqi, Hz. Peyğəmbər sevgisi və Əhli-beyt məhəbbəti işlənmişdir. Nigarinin özünəməxsus, fərdi bir təsəvvüfi yolu vardır. Nəqşibəndiyyə təriqətinin Xalidiyyə qoluna mənsub sünni məzhəbli bir şeyx olmasına baxmayaraq yolunun və üsulunun mələmi-ələvi bir nəşvəyə sahib olması ilə diqqəti cəlb edir. Bir şeirində bu halını belə ifadə edir:

*Halqai-rindanın çalaram nayin
Giriftaram eşqin çəkərəm yayin
Tanımazam məzhəb bilməzəm ayin
Kəlisayı-eşqin Məsihasıyam
Zahiri Mələmi batını bi-kin
Peymanəsi məmlu badəsi rəngin
Sahnı-meyxanədə səccadə nişin
Zümrəyi-rindanın müqtədasiyam*

Türkiyədə və Azərbaycanda Nigarinin şeirlərindəki tərənnümləri eyni duyğu və coşğunluqda ifadə edə bilən bir çox könül insanı yetişmişdir. Sovet hökumətinin təzyiqlərinə və Nigariyə qarşı aparılan ardıcıl təbliğatlara baxmayaraq onun sevgisi qəlblərdən silinə bilməmişdir. Bu dövrdə gizlicə yaşadılan Nigari sevgisi Azərbaycanın şimal-qərb bölgələrində bu gün də davam etməkdədir.

Həmzə Nigarinin Türkiyə, Azərbaycan, Gürcüstan və Dağıstanda çoxlu sevəni və davamçısı olmuşdur. Onun davamçılarından bəziləri bunlardır: Oğlu Siracəddin əfəndi, Hacı Mahmud əfəndi Aslanbəyli, Cəfər Təyyar Paşa, Ömər Kaşifi Dağıstani, Ərzurumlu Mehmet Zakir əfəndi, Ərzurumlu Hoca Hafiz Osman Siraci, Mir Seyid Həsən Hüsni əfəndi əd-Dağıstani, Ağarahim Ağa Dilbazi, Şahnigar xanım Rəncur, Qazi Osman əfəndi, Hacı Zəkəriyyə əfəndi, Sədi Qarabaği, Hafiz Mehmet Kaşif Dağıstani, Trabzonlu Osman Nəfi, Dağıstanlı Rəcəb Xabəri, Hacı Tayyib əfəndi, Hacı Mustafa əfəndi, Postlu Hacı Mahmud əfəndi, Amasiyalı Payasizadə Hacı Haqqı əfəndi.

*Həmndi-Mövla siratı-müstəqimdir məsləyim,
Kim təriqi-Mustafa, rahı-Xudadır mənzilim.*

Nigarinin şeirləri və təsəvvüfi ilhamı bir çox sufiyə təsir etmişdir. Bunlardan biri də Nigarinin müridlərindən Ərzurumlu Hüseyin əfəndinin oğlu Alvarlı Lütfi Efedir. Hüseyin əfəndi ilk təsəvvüf tərbiyəsini Amasiyaya gələrək Nigaridən almışdır. Oğlu Lütfi Efeyə də Nigarini tövsiyyə etmişdir. Lütfi Efe atasının məsləhətini unutmamış,

*Gazakh and Karabakh, read for years with special
Mugham in praying ceremonies with "repose"
name, with mystical excitement and moral taste.*

*In his poems the love to God, Prophet and wife
is usually used. Nigari has peculiar and individual
Sufic way. Though he was sheikh from Sunnite faith
belonged to Khalidiyye branch of Sufism, he draws
attention with possession of his way and method.*

In one poem he describes his state:

*Halqai-rindanın çalaram nayin
Giriftaram eşqin çəkərəm yayin
Tanımazam məzhəb bilməzəm ayin
Kəlisayı-eşqin Məsihasıyam
Zahiri Mələmi batını bi-kin
Peymanəsi məmlu badəsi rəngin
Sahnı-meyxanədə səccadə nişin
Zümrəyi-rindanın müqtədasiyam*

*Many people able to express praises in Nigari
poems with the same senses and fervently appeared
in Turkey and Azerbaijan. Despite pressures of the
Soviet power and consistent propagations against
Nigari, no one could rub out love to him from
souls. Love to Nigari, immortalized secretly in this
period continues nowadays in north-west regions
of Azerbaijan.*

*Hamza Nigari had many fancies and successors
in Turkey, Azerbaijan, Georgia and Dagestan.
Some of his successors are: his son Sirajaddin
effendi, Haji Mahmoud effendi Aslanbeyli, Jafar
Teyyar Pasha, Omar Kashifi Dagestani, Mehmet
Zakir effendi from Erzurum, Hafiz Osman Siraji
from Erzurum, Mir Seyid Hasan Husnu effendi
ad-Dagestani, Agarahim Aga Dilbazi, Shahnigar
khanum Ranjur, Gazi Osman effendi, Haji
Zakariya effendi, Sedi Garabagi, Hafiz Mehmet
Kashif Dagestani, Osman Nefi, Dagestani Rejeb
Khaberi from Trabzon, Haji Teyyib effendi, Haji
Mustafa effendi, Haji Mahmoud effendi from Post,
Payasizade Haji Haqqi effendi from Amasia.*

*Həmndi-Mövla siratı-müstəqimdir məsləyim,
Kim təriqi-Mustafa, rahı-Xudadır mənzilim.*

*Poems and Sufic inspiration of Nigari
influenced a number of Sufis. One of them is
Alvarly Lutfi Efe, who is the son of Hussein Effendi
from Erzurum, one of disciples of Nigari. Hussein
effendi came to Amasia and took education of
elementary Sufism from Nigari. He recommended
Nigari to his son Lutfi Efe. Lutfi Efe did not
forget father's recommendation, he read Nigari's
poems and received his own style from him. He
remembers this event in this way in one poem:*

Nigarinin şeirlərini oxumuş, hətta öz üslubunu da ondan əxz etmişdir. O bu hadisəni bir şeirində belə yad edir:

*Ey dil yenə sən dilbəri-didarımı bir gör
Yerlərə qapan xurşidi-didarımı bir gör
Ol tabı-lətifdən ərişir taba lətafət
Ol arifi-haqq dideyi-bidarımı bir gör
Ol mürşidi din Mir Nigariyə məhəbbət
Mirası-pedarim mənə gülbarımı bir gör
Mərkəzi-füyuzatı-ilahi o kərəm-ru
Yüz sür xakinə matlai-ənvarımı bir gör
Dərgahına üstadələri eylədi ehya
Lütfiya, yürü mansuru-hünkarımı bir gör.*

Həmzə Nigari haqqında Amasiyalı şair Səbati belə yazmışdır:

*İrtihal etdi dari bəka arif fillahımız
Ey könül min bad çıxsın göylərədək ahımız
Ey dər bəka həsrətə və firqətə kim nagəhan
Getdi əmri irciylə mürşidi agahımız
Şəmsü bürcü övliya, şəmi bəzmi aşiqan
Vaqifi əsrari haq olan Mir Həmzə şahımız.*

*Ey dil yenə sən dilbəri-didarımı bir gör
Yerlərə qapan xurşidi-didarımı bir gör
Ol tabı-lətifdən ərişir taba lətafət
Ol arifi-haqq dideyi-bidarımı bir gör
Ol mürşidi din Mir Nigariyə məhəbbət
Mirası-pedarim mənə gülbarımı bir gör
Mərkəzi-füyuzatı-ilahi o kərəm-ru
Yüz sür xakinə matlai-ənvarımı bir gör
Dərgahına üstadələri eylədi ehya
Lütfiya, yürü mansuru-hünkarımı bir gör.*

Poet of Amasia, Sabati wrote about Hamza Nigari:

*İrtihal etdi dari bəka arif fillahımız
Ey könül min bad çıxsın göylərədək ahımız
Ey dər bəka həsrətə və firqətə kim nagəhan
Getdi əmri irciylə mürşidi agahımız
Şəmsü bürcü övliya, şəmi bəzmi aşiqan
Vaqifi əsrari haq olan Mir Həmzə şahımız.*

“Tarixi şəhərlərimizdə kərpic memarlığı”

Aprel ayının 17-də Ağsu şəhərində Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Ağsu Rayon İcra Hakimiyyəti və MİRAS Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin birgə təşkilatçılığı ilə 18 aprel - Beynəlxalq Abidələr və Tarixi Yerlər Gününə həsr olunmuş “Tarixi şəhərlərimizdə kərpic memarlığı” mövzusunda Respublika konfransı keçirildi.

Konfrans iştirakçıları əvvəlcə 2010-cu ilin mart ayından Orta əsr Ağsu şəhərində aparılan arxeoloji qazıntıların nəticələri, burada görülən konservasiya işləri və sərgi ilə tanış oldular. Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin Mədəni İrs şöbəsinin sektor müdiri Arif Əliyev kərpic memarlığının əhəmiyyətindən danışaraq qeyd etdi ki, Çin Səddi qədər əhəmiyyətli abidəmiz olan Gilgilçay Səddi də məhz çiy kərpicdən tikilmişdir. Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının rəisi, professor Qafar Cəbiyev Şirvan memarlıq məktəbinin daş memarlığı olmasına baxmayaraq son arxeoloji qazıntılar zamanı burada kərpic memarlığının da geniş yayıldığını bildirdi. AMEA-nın müxbir üzvü Vəli Əliyev öz çıxışında Azərbaycanda erkən şəhər mədəniyyəti haqqında danışaraq kərpic memarlığının qədim dövrdə geniş yayıldığını qeyd etdi. AMEA-nın müxbir üzvü Cəfər Qiyasi Səlcuq memarlığında bəzək elementlərinin hazırlanmasında kərpicdən ustalıqla istifadənin örnəkləri haqqında məlumat verdi. Türkiyə Respublikasının “Arxeologiya və sənət” jurnalının redaktoru, professor Mustafa Nezih Başgelen son arxeoloji tədqiqatlar zamanı dünyada çiy kərpicdən istifadənin ən qədim örnəyini Anadoluda aşkar etdiklərini və bunu radiokarbon analizlərlə müəyyən etdiklərini bildirdi. Tarix üzrə fəlsəfə doktoru Fariz Xəlilli son orta əsr (XIV-XVIII əsrlər) şəhərlərində nəinki adi yaşayış binalarının, hətta qala divarları, saraylar, məscidlərin də çiy kərpicdən tikildiyini konfrans iştirakçılarına diqqətinə çatdırdı. Memarlıq və İnşaat Universitetinin doktorantı Uğur Qiyasi son zamanlar bərpa və konservasiya olunan kərpic memarlığı abidələrindən və gələcək layihələrdən danışdı. Sonra qonaqlar Şəki şəhərinə səfər edib oradakı kərpic memarlığı nümunələri ilə tanış oldular.

“Brick Architecture in our Historical Cities”

On 17 April 2012 a republican conference on “Brick Architecture in our Historical Cities” devoted to “18 April, International Day for Monuments and Sites” organized by Ministry of Culture and Tourism of Azerbaijan Republic, Agsu region Executive Power and MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, was held in Agsu City.

The conference participants familiarized primarily with the results of archaeological excavations conducted in medieval Agsu town since March 2010, as well as conservation work and exposition. The section chief of Cultural Heritage Department of Ministry of Culture and Tourism of Azerbaijan Republic, Arif Aliyev spoke about importance of brick architecture and noted Gilgilchay Wall which is the significant like the Great Wall of China, was built from adobe as well. Chief of Agsu Archaeological Expedition, Professor Qafar Jabiyev stated though Shirvan school of archaeology is of stone architecture, the latter was spread widely there during archaeological excavations. Associate member of National Academy of Sciences of Azerbaijan Vali Aliyev speaking about early urban civilization in Azerbaijan noted brick architecture was known in old time. Associate member of NASA, Jafar Qiyasi gave information on the samples of skilful usage of brick in elaboration of decor elements of Seljuk architecture. Editor of “Archaeology and Art” Magazine of Turkey, Professor Mustafa Nezih Bashgelen said they revealed the oldest model of usage of adobe in the world upon last archaeological explorations and their definition of that by radiocarbon analyses. PhD Fariz Khalilli brought into attention of conference participants construction of not only houses, but also fortress walls, palaces, mosques in medieval cities (14-18th centuries) are from adobe. Doctoral candidate of Azerbaijan Architecture and Construction University, Ugur Qiyasi told the participants monuments of brick architecture were restored and conserved lately, as well as informed on the future projects. Later the guests visited Shaki City and familiarized with the samples of brick architecture.

Azərbaycanın mədəni irsi Gürcüstanda

Aprelin 21-də Tiflis şəhərində Gürcüstan Azərbaycanlıları Konqresinin ofisində MİRAS Mədəni İrsin Öyrənilməsinə Kömək İctimai Birliyinin təqdimatı keçirilmişdir.

Tədbiri Birliyin Gürcüstan üzrə təmsilçisi Elnur Əliyev açmışdır. MİRAS İctimai Birliyinin sədri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru Fariz Xəlilli birliyin fəaliyyəti və nəşrləri haqqında məlumat vermiş, tədbir iştirakçılarına birliyin nəşrləri təqdim olunmuşdur.

Təqdimatın ardınca “Dünyada mənim vətənim” layihəsi çərçivəsində nəzərdə tutulan silsilə seminarlara start verilmişdir. Dr. Fariz Xəlilli “Azərbaycanın mədəni irsi” mövzusunda məruzə etmişdir. Seminar zamanı iştirakçı-dinləyicilərə Azərbaycanın ən qədim dövrdən müasir dövrə qədər olan mədəni irsi haqqında geniş məlumat verilmişdir. Silsilə seminarlarda iştirak üçün müxtəlif universitetlərin fərqli ixtisaslarından 30-dan çox tələbə qeydiyyatdan keçmişdir. Şərqşünaslıq ixtisasının tələbələri üçün seminar xüsusi ilə maraqlı olmuşdur.

Sonda dinləyicilərin sualları cavablandırılmış, birliyin Gürcüstan təmsilçisi tələbələrə növbəti seminarlar barədə məlumat vermişdir. Bildirmək istərdik ki, tələbələrə uyğun olması üçün seminarlar şənbə-bazar günlərinə təyin olunmuşdur. Azərbaycanlıların mənəvi mədəniyyəti, azərbaycan dili, azərbaycan ədəbiyyatı, Gürcüstan-Azərbaycan münasibətləri və Gürcüstan azərbaycanlıları mövzularında seminarlar olacaqdır. Seminarlar gürcücə və ya gürcücüyə ardıcıl tərcümə vasitəsi ilə keçirilir.

Azerbaijan's Cultural Heritage in Georgia

On 21 April, 2012 presentation of MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage was held at the office of Georgian Azerbaijanis Congress in Tbilisi City of Georgia.

Elnur Aliyev, representative of MIRAS on Georgia opened the event with introductory remark. Chairman of MIRAS Social Organization in Support of Studying of Cultural Heritage, PhD Fariz Khalilli shared information on the activity and publications of the MIRAS and presented the attendees the editions of the Organization.

After the presentation, the seminar series within “My Land in the World” project started. Dr. Fariz Khalilli made a report on “Azerbaijan's cultural heritage”. During the seminar the attendees were given broad information on cultural heritage of Azerbaijan from the ancient time to present day. More than 30 students from different institutes with various specialties were registered for the seminars. The students of oriental studies faculty found the seminar especially interesting.

The questions of listeners were responded in the end and the MIRAS Georgian representative informed students on next seminars. To note, the seminars are planned for week-ends for students' ease. Seminars will be held on topics Azerbaijani's moral heritage, Azerbaijani language and literature, Georgia-Azerbaijan relationship and Georgia's Azerbaijanis. The seminars will be arranged via simultaneous translation from and to Georgian language.

“Şahzadələr şəhəri” “City of Princes”

Gülzar Mayısqızı/Gulnar Mayisgizi

Tarixin, mədəni irsin qorunub saxlanıldığı “Şahzadələr şəhəri”nə səfərim xatirələrimdə silinməz izlər yaratdı. Öz şəhərlərinə, tarixlərinə bu qədər hörmətlə yanaşan amasyalıları, doğrusu, mənə rəğbət və qibtə hissi oyatdı. Hər daşında, hər küçəsində, hər binasında qorunub saxlanılan tarixin ünsürləri, keçmişlərinə sevgi və hörmətin dərinliyi, müqəddəsliyi dönə-dönə əks olunurdu. “Mən də ŞİRVANLIYAM” kəlməsi burada səfərdə olduğum zaman ərzində mənim üçün ən doğma sözlərdən birinə çevrildi. Tarixi keçmişini qorumağa çalışan bu qədim şəhərin əksər yerlərini gözdik, amma bir dəfə də olsun müasir, avangard stildə, qeyri-adi binaya rast gəlmədik. Amasyaya yuxarıdan nəzər saldıqda isə qırmızı kərpicli binaların şəhərə verdiyi gözəllik diqqəti cəlb edir. Belə ki, bütün binaların üzəri qırmızı kərpiclə örtülüb. Burada binalar restavratsiya olunduqda onlara çox böyük həssaslıqla yanaşılır. Təmir işləri zamanı qədimliyə xələl gətirilmədən binaların keçmiş forması yenidən bərpa olunur. Bu da şəhərə özünəməxsus gözəllik və ab-hava verir.

Xatırladım ki, Amasya Türkiyənin Orta Anadolu bölgəsində, paytaxt Ankara və Qara dəniz sahilindəki Samsun şəhəri arasında yerləşən bir vilayətdir. Bu şəhər sayısız elm və mədəniyyət xadimlərinin, sənətkarların, şairlərin vətəni olması ilə qürur duyur.

My visit to “City of Princes” which history and cultural heritage are preserved, put some indelible traces into my memories. Amasia people which respect their city, history caused my sympathy and envy. Elements of preserved history, depth of love and respect to their pasts, as well as their holiness were repeatedly reflected in every stone, every street and every building. During my visit “I am Shirvanian” word became one of the dear words for me. We walked most places of this old city, which tries to protect its past, but we did not come across any modern, avangarde and extraordinary building. While viewing Amasia from above, beauty of red brick houses draws attention in the city. So all houses are covered with red brick. The houses are sensitively approached after their restoration. Past structure of the houses is restored again during repair work by saving antiquity. This gives specific beauty and atmosphere to the city.

It is notable that, Amasia is a province situated in Middle Anatolia region of Turkey, capital Ankara and among Samsun City on the shore of the Black Sea. This city feels proud to be motherland of a plenty of scientific and cultural figures, artisans and poets.

Amasya adının mənşəyi

Amasya adının mənşəyi ilə bağlı müxtəlif fikirlər var. Deyilənə görə, bu şəhərin yaradıcısı Hitit krallarından Amas xan adlı biri olmuşdur. O, şəhəri Amasit adı ilə qurmuşdur. Ümumiyyətlə, şəhərin yaradıcısının kimliyi müxtəlif mənbələrdə fərqli şəkildə qeyd edilmişdir. Hətta bəzi mənbələrdə şəhərin yaradıcısının Amamis adlı Misir hökmdarı olduğu və Amasya sözünün də onun adından götürüldüyü bildirilir. Digər bir fikrə görə isə Amasyanın əvvəlki adı Amasea olmuş, hazırda Yeşilirmak adlanan və şəhərin ortasından axan çay boyunca qurulmuşdur. Marşal Moltkenin “Şərqi xatirələri” adlı əsərində isə Amasya Amezdi və Amezus şəkildə qeyd edilib.

Amasya adının açıq şəkildə oxunduğu Sasani və Roma İmperiyalarında hazırlanan gümüş və bürünc sikkələr üzərində bu ad Amaccia kimi həkk olunub.

Amasya sözünün öz mənşəyini əfsanəvi qadın savaşçı, Amazon kraliçası “Amasseia”dan götürdüyü də mənbələrdə öz əksini tapıb.

Vaxtilə Amasyada almaz daşlarının çıxdığına görə bu şəhərə “Elmasya” deyildiyi də rəvayətlər arasındadır.

Tarixi

Amasya qədim tarixə malik bir şəhərdir. Burada insanların ilk məskunlaşması 7500 il əvvələ təsadüf edir. Minilliklər boyunca bu torpaqlarda hititlər, friglər, kimmerlər yaşamış, Lidiya, Roma, Bizans, Səlcuq imperiyalarının tərkibinə daxil olmuşdur.

Bu qədim şəhər və ətrafındakı bölgələr müxtəlif zamanlarda Qafqazdan, Balkan yarımadasından və Krimdən çoxlu türk köçlərinə qucaq açmışdır.

Origin of “Amasia” name

Different thoughts exist on the origin of the name “Amasia”. They say founder of this city was Amas khan, one of the Hittite kings. He created this city with “Amasit” name. Generally, personality of the city founder is fixed differently in various sources. In some sources there is stated even the city was founded by Egyptian ruler Amamis and the word “Amasia” was taken from his name. According to another thought, the former name of Amasia was Amasea and was established in the place of present Yeshilirmak (by sea) and along the river flown the city center. In “Eastern memories” work by Marshal Moltke Amasia was noted as “Amazdi” and “Amesus”.

This name was engraved like Amaccia over silver and bronze coins made in Sasanyds and Roman Empire, and Amasia name was accurately read.

Amasia word’s taking its origin from legendary woman fighter, Amazon queen “Amasseia” was reflected in the sources as well.

According to some rumours, this city was called “Elmasya” (diamond) for diamond stones were extracted one time in Amasia.

History

Amasia is a city with ancient history. Primary residence of people there goes to 7500 years ago. For millenniums the Hittites, Frigs, Kimmers lived in these grounds and Amasia was included into Lydia, Rome, Byzantine and Seljuk Empires.

This old city and surrounding regions sheltered

Osmanlıya Azərbaycan türklərinin birinci köç dalğası 1863-cü ildən başlamışdır. Çar imperiyası Qafqazda siyasi üsul-idarəni həddən artıq sərtləşdirdiyindən, Qafqazda yeni torpaq islahatları adı altında müsəlman türklərin sıxışdırılması zamanı Amasyaya Azərbaycandan böyükmiqyaslı köçlər getmişdir. Azərbaycan türklərinin Amasyaya ikinci köçü 1890-1925-ci illəri əhatə edir. Bu köç zamanı Amasyaya və ətraf bölgələrə Azərbaycandan yüzlərcə ailə köçmüşdür. Cümhuriyyətin süqutu və faciələr burulğanından doğan üçüncü və sonuncu köç dalğası isə 1920-1945-ci illərə təsadüf edir. Azərbaycandan köç edib Amasyada yerləşmiş bütün azərilər «şirvanlı»lar adı ilə tanınır. Əslində buraya ilk köçlər Şirvan vilayətindən olmuş, ardınca Azərbaycanın digər ərazilərindən də gələrək Amasyada yerləşmişlər, lakin əvvəlki adla onların hamısına «şirvanlı» deyimi şamil edilmişdir. Ümumiyyətlə, Türkiyədə Amasya bölgəsi, Azərbaycanda isə Şirvan islam dininin möhkəmlənməsində, qarşılıqlı mədəni-maarif əlaqələrinin inkişafında baza rolunu oynamışdır.

many Turkic migrants from Caucasus, Balkans Peninsula and Crimea in different times. The first migration wave of Azerbaijani Turks to Ottoman started since 1863. Large nomads went to Amasia from Azerbaijan during oppression of Moslem Turks under new land reforms in Caucasus since Tsar Empire stiffened excessively political system there. The second migration of Azerbaijani Turks to Amasia covers 1890-1925 years. Hundreds of families had moved from Azerbaijan to Amasia and nearby regions then. The 3rd and the last migration wave motivated by breakdown and tragedy whirl of the republic covers 1920-1945. All Azerbaijanis resided in Amasia who migrated from Azerbaijan, are called "Shirvanians". In fact the first nomads came there from Shirvan province, following other regions of Azerbaijan and arrived in Amasia. But all of them were applied "Shirvanian" phrase with the former name. In general, Amasia City in Turkey and Shirvan in Azerbaijan served as a basis in intensification of Islamic religion and development of mutual cultural and educational relations.

Amasyada yaşamış məşhur azərbaycanlılar

Nəqşbəndi təriqətinin ünlü simaları, əslən Kürdəmirdən olan, Şamaxı şəhərində təhsil alıb böyük bir alim kimi yetişən, Qafqazda ilk nəqşbəndi məktəbini təsis edən Mövlana İsmayıl Siracəddin Əfəndinin (1782-1848) rus istilasından sonra 1828-ci ildə Şirvandan, təriqət şairi Mövlana Mir Həmzə Nigarinin (1805-1885) XIX əsrin ortalarında Qarabağdan gedərək Amasyada yerləşmələrindən sonra onların çoxlu sayda müridləri də Azərbaycandan köçüb orada yaşayıblar. İsmayıl Siracəddin Əfəndinin oğlu Rüştu paşa dəyərli bir tarixi şəxsiyyət olaraq yetişmiş, Osmanlı İmperiyasının sədrəzəmi (baş naziri) olmuşdur. Onu Amasyada yetişmiş son Osmanlı sədrəzəmi adlandırırlar. Ümumiyyətlə, Azərbaycandan köçərək Amasyanı özlərinə vətən sayan insanların arasında hər peşədən, hər məzhəbdən insanlar olmuşdur. Elm adamları, siyasətçilər, mədəniyyət xadimləri, hərbiçilər və sadəcə, dəyərli insanlar... Onlar üz tutub gəldikləri Amasyaya bir zaman yaşamış olduqları coğrafiyanın mədəniyyətini də gətirmiş, gəldikləri yerin gələcək və görünəklərini zənginləşdirmişlər. Və bu insanlar hələ də Azərbaycan ləhcəsi ilə danışırlar, toy adətlərində, xeyir-şər məclislərində, gündəlik yaşamlarında Azərbaycan ənənələrini davam etdirirlər.

Şirvanlılar camisi

Amasyada tarixi memarlıq nümunələri sırasında türbə və camilər xüsusi ilə seçilir. Bu məscidlərdən biri də Şirvanlılar (Azərilər) camisidir. Həmin məscid Qafqazdan köçüb gələnlərin vəsaiti hesabına

Outstanding Azerbaijanis in Amasia

Well-known faces of Sufism sect, a lot of disciples of Movlana Ismail Sirajaddin effendi (1782-1848), who was native of Kurdamir and known as a great scientist educated at Shamakhi City and founded the first Sufic school in Caucasus and who left Shirvan in 1828 after Russian conquest and settlement in Amasia and sect poet Movlana Mir Hamza Nigari (1805-1885) who left Karabakh in mid 19th century moved to Amasia from Azerbaijan. Rushtu Pasha, the son of Ismail Sirajaddin effendi grown as a valuable historical person and was prime-minister of Ottoman Empire. He is called last Ottoman prime-minister grown in Amasia. In general there were people of any vocation and any sect amongst the people considering Amasia their motherland and who moved from Azerbaijan: scholars, politicians, cultural figures, militants and ordinary, valuable people.... They brought culture of the place they lived once to Amasia and enriched traditions and custom of their place of residence. Those people still speak in Azerbaijani accent and continue Azerbaijani traditions in wedding ceremonies, daily life and burial rites.

Shirvanians Mosque

Tombs and mosques are especially distinctive among historical and architectural models in Amasia. One of these mosques is Shirvanians (Azeriler) Mosque. The Mosque was constructed by Shaik Haji Mahmoud effendi in 1893 on own account of people arrived from the Caucasus. His three sons-Veis, Mohammad

1893-cü ildə Şeyx Hacı Mahmud Əfəndi tərəfindən tikdirilmişdir. Onun üç oğlu - Veyis, Məhəmməd və Əhməd əfəndilər Amasyanın mötəbər şəxsləri kimi tanınıblar.

Məscidin Şərq hissəsindəki türbədə Şeyx Mir Həmzə Nigari, Siracəddin Əfəndi və məscidin inşasına nəzarət edən Mir Həsən Əfəndi dəfn edilib.

Qədim abidələr

Amasyanın qədim abidələri və təbii gözəllikləri, əsrlərdən uzanıb gələn sirli ab-havası insanları hər zaman özünə cəlb edib. Qədim abidələrdən biri Harşena və ya Harşene qalasıdır. Bu qala şəhərin müdafiəyə ən uyğun olan hissəsində, Harşena dağı üzərində qurulduğundan eyni adla tanınıb. Erkən Tunc dövründən (e.ə.3200 il) istifadə edilən

and Ahmed effendi are known as advanced personalities of Amasia.

Shaik Mir Hamza Nigari Sirajəddin effendi and Mir Hassan effendi, controlled the Mosque's construction were buried in the tomb located in the Mosque's eastern part.

Ancient Monuments

Ancient monuments, natural beauties and mystical atmosphere of Amasia, flown from centuries attracted people every time. One of the ancient monuments is Harshena or Harshene Castle. This castle was built on the part of the city, fit for defense and Harshena Mountain was known with the same name. There are rock graves in the slopes of Harshena Castle used since Early Bronze Age

Harşena qalasının yamaclarında qaya məzarları vardır. Məşhur coğrafiyaşünas Strabonun yazdığına görə, bu məzarlar Mitridat Krallığı zamanında kralların adına yaradılmış xatirə qəbirləridir. Yeşilirmak vadisi boyunca 23 qaya məzarın olduğu bu bölgə "Krallar vadisi" kimi də tanınır. Amasyada irili-xırdalı 18 mağara da var ki, bunlardan ən əhəmiyyətlisi Aynalı mağaradır. Şəhər mərkəzindən 3 km məsafədə yerləşən bu mağara böyük qaya parçasının oyulması nəticəsində ərsəyə gəlmişdir. Yerdən 15 metr yüksəklikdə olan mağaranın içərisi rəngli divar rəsmləri ilə əhatələnib. Günəş şüaları vurduqda mağaranın çöl tərəfi işıq saçdığına görə xalq arasında mağaraya Aynalı adı verilmişdir.

(B.C. 3200). According to well-known geographer Strabo, these graves are memorial graves created on the name of kings during the time of Mihrdat Kingdom. This region consisted of 23 rock graves along Yeshilirmak (by sea) Valley is known as "Kings Valley". There are 18 large and small caves in Amasia and the most significant of them is Aynali (single-barrelled) Cave. This cave located in 3 kilometer mile from the city center, appeared as a result of carving of large rock. Inner part of the cave in 15 meter height from the ground was covered with colourful wall paintings. Outer part of the cave shone because of the sun rays and was given "Aynali" name by the people.

Fərhad və Şirinin yaşadığı torpaqlar

Amasya əfsanəvi sevgiləri ilə ölümsüzləşən Fərhad və Şirinin yaşadığı torpaqlar kimi də tanınır. Şirənə olan sevgisi uğrunda kilometrərlə uzunluqdakı dağları dələrkən su gətirən Fərhadın eşqi hələ də Amasya xalqının dilinin əzbəridir. Bu seğinin nümunəsi olan “Fərhad su kanalı” minlərcə ildir ki, amasyalıların ixtiyarındadır. Bu böyük sevginin xatirəsinə Amasyada “Fərhad suyu – Şirin parkı” da açılıb.

Keçmiş Hazeranlar evi – indiki Etnoqrafiya Muzeyi

1865-ci ildə Ziya paşanın mirzəsi Hasan Talat Əfəndi tərəfindən inşa edilən evdə uzun müddət onun bacısı Hazeran xanım yaşadığına görə ev də onun adını daşımışdır. 1983-cü ildə bina restavratsiya edilərək, Etnoqrafiya Muzeyi kimi ziyarətə açılmışdır. Ümumiyyətlə, taxtadan tikilən Amasya evləri özünəməxsus memarlığı ilə fərqlənir. Xüsusilə də Sahilboyu yalıların məşhurluğu ölkənin hüdudlarını aşmışdır.

Grounds lived by Farhad and Shirin

Amasia is known as the ground where Farhad and Shirin immortalized by legendary love, had lived. Love of Farhad, who climbed over the mountains, in the kilometers of length and bringing water for his love to Shirin is known by heart by Amasian people. The model of this love, “Farhad Water Channel” is at disposal of Amasians for thousand of years. “Farhad Water-Shirin Park” is opened in Amasia for the memory of this great love.

Former Hazeran House-Present Ethnography Museum

The house is called Hazeran, since sister of Hassan Talat effendi, clerk of Ziya pasha, called Hazeran khanum lived for a long term in the house constructed by the clerk in 1865. The building was restored in 1983 and opened for visitors as Ethnography Museum. Amasia’s wooden houses are distinguished for their peculiar architecture in general. In particular, popularity of on-shore mansions prevailed the country borders.

Amasiya Maket Muzeyi

1914-cü ildə çəkilmiş bir fotoya uyğunlaşdırılaraq hazırlanan maket muzey 300 kvadrat metr sahəni əhatə edir. Maketdə əks olunan mənzərələr həmin dönmənin Amasyasının mədəni və tarixi həyatını canlandıraraq, yerli və xarici turistlərin diqqətini cəlb edir. Xüsusi işıqlandırma sistemi ilə hazırlanan bu muzeydə Amasyanın gündüzü və gecəsi bir-birini əvəz edir, gecə düşən zaman azan səsi eşidilir, ulduzlar parlayır... Bu ecazkar görüntü muzeyə gələnlərin marağını birə-min artırır.

Qonaqpərvər amasyalılar

Əminliklə demək olar ki, Amasya turistlərin sevə-sevə gələcəkləri bir şəhərdir. Əhalisi o qədər qonaqpərvər və səmimidir ki, insan bu isti münasibətdən ancaq və ancaq məmnunluq duyur. Şəhəri gəzdiyimiz zaman Azərbaycan dilində danışdığımızı eşidən hər kəs çəkinmədən bizə yaxınlaşır, şirvanlı olduqlarını və

Amasia Model Museum

Model museum made up in conformity with the photo taken in 1914 covers 300 sq metre area. Views on the model enliven cultural and historical life of Amasia of that time and attract attention of local and foreign tourists. Noon and night of Amasia substitute each other, azan (a call for divine service in Moslem countries) is heard at night and the stars shine in this museum made with special illumination system.... This marvellous view raises interest of museum visitors thousandfold.

Hospitable Amasians

One can surely say that, Amasia is a city visited by tourists with delight. The population is so hospitable and kind that person feels only contentment. Every person hearing our speaking Azerbaijani language upon our

ya şirvanlı dostu, qohumu olduğunu bildirərək bizlə səmimi söhbətə girməyə çalışırdı. Və söhbətin sonunda da mütləq hamımızı öz evlərinə qonaq dəvət edirdilər.

P.S. İnanıram ki, bir turist kimi məni sehləyən Amasya bura gəldiyiniz zaman sizlərin də ruhunu oxşayacaqdır...

Bir şəhər dağa arxalanmışsa, söykənmişsə, bilin ki, qədim tarixi vardır... Bu şəhərin arxalandığı dağlar da içində Amasya adında bir mirvari gizlədir. Bu incini görmək istəyən hər kəs Amasyaya səfər etməlidir...

Çıxarışlar:

1) Bir şəhər var... İki dağın arasında yerləşən bir şəhər. Yaşılırmağın iki sahili boyunca uzanan bu şəhər sübh tezdən oyanır, gündüzləri yaşayır, gecələri bərq vurur, parıldayır...

Gözəlliyi və tarixi ilə heyrət doğurur bu şəhər... Şəhərin mərkəzində sizi Yaşılırmağın sahilinə səpələnmiş miniatür incəliyindəki evlər qarşılayır... Bu evləri gördükdə birinci təəccüblənirsiniz, sonra heyranlıq duyursanız və nəhayət gözəlliyinə vurulursanız...

2) Amasya qədim bir yaşayış məskənidir. Bu şəhərin hər küncündə, arxeoloji əsərlərdə bu keçmişin izlərini açıq-aydın görə bilərsiniz. Qədim Anadolu mədəniyyəti ilə yanaşı, türk tarixi və şüurunun həyat

walking the city approached us freely and tried to have very sincere talk with us stating he/she is from Shirvan, or has friend or relative from Shirvan. They absolutely invited us to their house in the end.

P.S. I hope that Amasia enchanted me as a tourist will stiffen your spirit upon your visit....

If any city relies on the mountain, then be assured that it has an old history. The mountains which the city relies conceal a pearl inside, called Amasia. Any person wishing to see these pearls must visit Amasia....

Extracts:

1) *There is one city... The city situated between two mountains. The city lying along two shores of Yeshilirmak (by sea) wakes up early in the morning, takes breath in the noon, shines at nights....*

This city is amazing for its beauty and history.... Miniature houses dispersed on the Yeshilirmak (by sea) shore in the city center meet you.... First you get surprised, amazed and finally fall in love with these houses....

2) *Amasia is an ancient dwelling. You can see clearly the traces of this past in each corner of this city,*

bulduğu yerdir burası...

3) Şəhərin iki sahilini bir-birinə bağlayan körpülər, həm də ortağ həyatları öz üzərində daşıyır... Sahil boyunca düzülən evlər keçmişdə şahzadələrə məxsus olmuş, onlar məhz bu evlərdə təlim-təbiyə almışlar... Amasya şahzadələr şəhəridir... Bir şahzadə kimi gənc və zərifdir... Şəhəri gəzdiyiniz an bu gənclik ab-havasını içinizdə hiss edəcəksiniz...

4) Dağların oyuğunda yaradılmış kral məzarları, möhtəşəm qalası, üzləri həyatın çətinlikləri ilə yoğurulmuş və əməyin, çalışmanın məmnunluğu ilə yumşalmış insanları, tarixi əsərləri ilə dünəni bu gününə qarışmış əzəmətli bir görüntü tapa bilərsiniz burada...

in archaeological works. This city is the place where Turkic history and consciousness take place along with old Anatolian culture.

3) *Bridges tied two shores of the city carry common lives.. Houses lined up along the shore belonged to princes in the past and they were mainly educated in these houses... Amasia is the city of princes... The city is as young and delicate as a prince.... You will feel atmosphere of this youth inside yourself during your city tour....*

4) *You can come across there king graves created in the mountain grove, magnificent castle, people whose faces are kneaded with life quandaries and relented by*

5) Amasya “Şahzadeler şehri” kimi məşhurdur. Çünki Osmanlı sultanlarının ən tanınmış simaları burada yetişmişdir. Belə ki, orta əsrlərdə vəliəhd şahzadələr Amasyada valilik edir, vaxtı yetişəndə gedib İstanbulda sultan taxtında əyləşərək bu qocaman cahən dövlətini idarə edirdilər. Amasya Osmanlı tarixinə İldırım Bəyazid, Sultan Mehmet Çələbi, Yavuz Sultan Səlim, II Murad, III Murad, Fatih Sultan Mehmet kimi hökmdarlar bəxş etmişdir.

6) Amasyaya gəldiyiniz zaman muzeyləri gəzməyi unutmayın! Bunlardan biri də 13 ayrı mədəniyyətə aid 23 minə yaxın arxeoloji və etnoqrafik tarixi əsərin mühafizə edildiyi Amasya muzeyidir. Burada qorunan Hititlərdən günümüzdə qədər gəlib çatan tək tanrı heykəli bütün dünyada məşhurdur. “Fırtına tanrısı Teşup” adlı bu bürünc heykəl yerli və xarici turistlərin ən çox diqqət göstərdikləri əsərlərdəndir. Roma İmperiyası dönməsinə aid sikkələr və XIV əsrə aid mumiylər də muzeydə ən çox ziyarətçi cəlb edən tarixi əsərlərdir.

content of labour and toil, marvellous sight mixed with historical works and today and yesterday...

5) Amasia is known as “City of princes”. Because outstanding faces of Ottoman sultans grown there. Thus, in Middle Ages successor princes governed Amasia; ruled this venerable universe state in time in Istanbul. Amasia endowed Ottoman history with rulers like Bayezid Yildirim, Sultan Mehmet Chelebi, Yavuz Sultan Selim, Murad II, Murad III and Fatih Sultan Mehmet.

6) Do not forget to walk in the museums when you come to Amasia. One of them is Amasia Museum where nearly 23000 archaeological and ethnographic historical works belonged to 13 various cultures are protected. Single statue of God reached our days from the Hittites, which is protected there is well-known in the world. This bronze statue called “God of Storm-Teshup” is one of the works attracted local and foreign tourists. Coins on Roman Empire time and mummies on 14th century are historical works involved more visitors in the museum.

Qafar Cəbiyev,
tarix elmləri doktoru
Fariz Xəlilli,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Gafar Jabiyev,
Doctor of Historical Sciences

Fariz Khalilli,
PhD

AĞSU

ARXEOLOJİ TƏDQIQATLAR

ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN AGSU

ardı (əvvəli ötən sayılarımızda) / continuance (the beginning in previous editions)

Ekspedisiya 2011-ci ilin çöl-tədqiqat mövsümündə əvvəlcə 2010-cu ildə IV qazıntı sahəsində üzə çıxmış və tədqiqi yarımçıq qalmış hamam kompleksinin arxeoloji cəhətdən öyrənilməsi işini tam şəkildə başa çatdırmışdır. Qazıntıların davam etdirilməsi nəticəsində hamam-kompleksin giriş qapısı, hamama düşən pilləkən, hamama gələn daş döşənmiş yol, hamama bitişik yardımçı otaqlar, həmin otaqlar qarşısındakı daş döşənmiş geniş meydan və çarhovuz aşkar olunaraq tədqiq edilmişdir. Qazıntının plandan da görüldüyü kimi, hamam kompleksi mərkəzində çarhovuzu, kənarlara doğru hücrələrə bənzər bölmələri olan istirahət otağından, soyunub-geyinmə otağından və vanna-otaqlardan ibarətdir.

Hamam döşəmənin altı boyunca işlənmiş mükəmməl isitmə sistemə malikdir. Tüstü və istiliyin hərəkəti-dövr etməsi üçün səliqə ilə yonulmuş mədən daşlarından və bişmiş kərpicdən nov-şəbəkə işlənmişdir. Başlangıcını hamamın şərq kənarında yerləşən və üstü tağvari formada bağlanan ocaqdan götürən isitmə şəbəkəsi hamam otaqlarının döşəməsinin altı ilə soyunub-geyinmə otağının qərb divarınadək uzanır və oradan iki ədəd baca ilə binanın üstünə qalxır.

Hamam-kompleksin istilik kanalları

The Expedition completed fully the archaeological research work of bath-complex displayed on 4th excavation site and remained incomplete in 2010 during field and research season of 2011. As a result of continuance of excavations entrance door of bath-house, stairs, stone floor, subsidiaries adjacent to the bath-complex, a large square with stone floor opposite that rooms and swimming-pool were revealed and explored. As it is seen from the design, the bath-complex consists of the swimming pool in the center; recreation room with sectors like tombs in the edges, cloak-room and bathrooms.

The bath-house has perfect heating system trimmed under the floor. A gutter-net made of mine stones and adobes hewed neatly was applied because of free circulation of smoke and heat. The heating network taking its source from hearth located in east of the bath-house and tied from above in arch form lied till west wall of the bottom of bath-rooms and with cloak-room and stands on the building with two flues.

Various-size adobes were used largely in the construction of heating channels of the bath complex and flues.

The roof of the bath-house knelt down

və bacalarının tikintisində müxtəlif ölçülü bişmiş kərpiclərdən geniş istifadə olunmuşdur.

Hamamın üstü demək olar ki, bütünlüklə çöküb. Yalnız bəzi yerlərdə qalan tikinti hissələri binanın üstünün bişmiş kərpicdən tağvari formada hörülümüş örtüklə bağlandığını deməyə əsas verir. Hamam-kompleksin digər hissələrinin, xüsusən də istirahət otağındakı çarhovuzun dövrəsində olan hücrə-mərtəbələrin də üstü bişmiş kərpiclə tağvari formada bağlanmışdır. Soyunub-geyinmə otağından istirahət otağına keçidin üstünün də məhz bişmiş kərpiclə tağvari formada bağlandığı aydın müşahidə olunmaqdadır.

Hamamın içərisinin işıqlandırılması onun üstündəki daş günbəzlərdə oyulmuş gözlük-pəncərələr vasitəsi ilə həyata keçirilmişdir. Tədqiqatlar zamanı hamamın içərisindən bir ədəd iri, daha bir ədəd isə nisbətən kiçik ölçülü daş günbəz aşkar olunmuşdur.

Axtarışlar zamanı hamama girişi və çıxışı olan bir neçə su və kanalizasiya xəttinin qalıqları da aşkara çıxarılarq tədqiq olunmuşdur. Həmin xətlərdən biri, həm də nisbətən daha tutumlu şimal-cənub istiqamətində olmaqla hamamın soyunub-geyinmə otağı ilə şəhərin şimal qala divarları boyunca olan xəndəyi birləşdirir. Bu xəttin altı və yanları yonulmuş çay daşı ilə səliqə ilə hörülüb, üstü isə sal daşlarla bağlanıb. Hamamdan şimal istiqamətindəki xəndəyə doğru getdikcə maillik əldə etmək məqsədi ilə nisbətən daha dərinə salınan bu xətdən hamamın çirkab sularının axıdılması üçün istifadə olunduğu güman edilir.

Aparılan tədqiqatlar, müşahidə, müqayisə və təhlillər özünün mükəmməl memarlıq həlli, daxili strukturu, xüsusilə oradakı çarhovuz, istirahət otağı, habelə

entirely. We can say seeing the construction fragments only in some places that the building roof was covered with the coat built from adobe in arched form. The roof of other parts of the bath-complex, especially tomb-floors around the swimming-pool in the recreation room was covered with adobe in arched form. The roof of the passage from cloak-room to the recreation room is clearly observed to be covered with adobe in vault form.

Illumination of the bath-house was done via specs-windows carved in stone cupols over that. During the researches one large and one smaller stone cupol was revealed inside the bath-house.

The remnants of several water and sewerage lines with entrance and exit to the bath-house were revealed and researched during the explorations. One of the lines, more capacious being in north-south direction unites the ditch, which is along northern fortress walls of the city and the bath-house's cloak-room. The bottom and sides of this line are built with hewed river stone accurately, upper part was covered with rafts. This line going into deeper in order to gain inclination as coming to the ditch in north of the bath-house is used for rafting slopes of the bath-house.

The conducted research, observation, comparison and analyzes substantiate that bath complex revealed in 4th site are home object belonged to city elite for swimming-pool, recreation room, as well as nearby elite buildings and square, perfect architectural resolution, internal structure.

The Expedition summarizing searches in 4th excavation site during 2011 field season launched broader explorations in the area we call provisionally

ətrafdakı nisbətən elitar binalar və meydan IV sahədə aşkar edilən hamam-kompleksin şəhər elitasına aid məişət obyektini olduğunu söyləməyə əsas verir.

Ekspedisiya 2011-ci ilin çöl-tədqiqat mövsümündə IV qazıntı sahəsində axtarışları yekunlaşdıraraq coğrafi koordinatları etibarilə şəhərin mərkəzinə yaxın hissədə şərti olaraq V qazıntı adlandırdığımız ərazidə nisbətən daha geniş tədqiqatlara başlamışdır. Əvvəlcə şəhərin mərkəzi hissəsində şimal-cənub istiqamətində olmaqla uzunluğu 100 metr, eni 2 metr olan sahə kəsilmişdir. Məqsəd nisbətən geniş ərazini əhatə edən fundamental binaları aşkar etmək idi. Orada aşkar olunan tikinti qalıqlarına uyğun olaraq qazıntıni şərqə və ya qərbə doğru davam etdirmək nəzərdə tutulurdu. Tədqiqatlar zamanı iri tikinti əlamətləri və nisbətən mükəmməl kommunikasiya şəbəkəsinin qazıntından daha çox qərb istiqamətində olduğu hiss edilməkdə idi. Odur ki, sonda qazıntının sahəsini tədricən qərbə genişləndirilməli olduq.

Qazıntı hər biri 8 x 8 metr ölçüdə olmaqla 78 kvadratı, ümumilikdə isə 4992 kvadrat metr sahəni əhatə edir. Təbii ki, belə geniş ərazinin eyni zamanda tədqiq olunması şəhərin topoqrafiyasını, onun daxili strukturunu, məhəllələrini, küçə və meydanlarını, sanitariya və abadlıq məsələlərinin həlli səviyyəsini, tikinti və memarlıq xüsusiyyətlərini daha dərindən və ətraflı öyrənmək baxımından əhəmiyyətli idi. Xatırladaq ki, geniş əraziləri çıxmadan orta əsr şəhər mədəniyyəti ilə bağlı qarşıya çıxan bu kimi suallara mükəmməl və əhatəli cavab vermək çətinidir. Məlumat üçün onu da qeyd edək ki, ayrı-ayrı ölkələrdə, o cümlədən MDB respublikalarının bir qisminə bu kimi tədqiqatlar artıq uzun illərdir ki, davam etdirilməkdədir. Novqorod, Pəncikənd və Otrarda aparılan və bu gün də aparılmaqda olan genişmiqyaslı kompleks tədqiqatlar deyilənlərə sübutdur.

5th excavation site in the part close to the city center geographically. The site with 100-meter length and 2-meter width in the city center and in north-south direction was first displayed. The purpose was to reveal fundamental buildings covered a wider space. It was intended to continue the excavation in east or west due to construction remnants revealed there. During the explorations it was seen that large construction signs and more perfect communication set were in west of the excavation. Thus, we had to enlarge the excavation site to the west in the end.

The excavation covers 78 sq, each being 8 x 8 meter size, generally 4992 sq meter area. The simultaneous research of such a wide area was significant from the standpoint of deep and comprehensive research of topography of the city, inner structure, quarters, streets and squares, the solution level of sanitary and renovation issues, construction and architectural peculiarities. Let's recall that without displaying wide areas it is difficult to answer completely and comprehensively to questions on medieval urban civilization. Let's inform that such researches in different countries, including a part of CIS republics are ongoing for long years. Large-scale complex researches conducted and is conducted in Novgorod, Panjikend and Otrar are evidence to that.

In 5th site it was remarkable from the first sight that like in 3rd and 4th excavation sites, wide and long streets, which are considered main streets of the city are mainly in east and west direction. The streets cobbled with river stone accurately go to main and smaller squares of the city. In our opinion, main factor defined the direction of main streets in Agsu is the city's basic entrance door's being from west direction, i.e. all main streets of the city are directed to the main door.

Main streets differ from small and subsidiary streets for their parameters, as well as length. Naturally strong flow can occur during heavy rains in main streets of the city which have many slanting areas what causes extra problems always for the city. Apparently, upon creating Agsu city taking into consideration this factor, special attention was drawn into main streets' being just on east-west direction.

Explorations on 5th site show that main streets in east-west direction in Agsu intersect basically with relatively small streets in north-south direction in some places. Like main streets, small streets also cobbled neatly with river stone. All small streets are perpendicular to main streets.

It should be particularly noted that, there are reservoirs, wells and sewerage lines amongst construction remnants displayed on the fifth site. Several wells were opened in south of main street, divided the excavation site nearly from the middle part. Two of them remained better. The wells built round part with hewed river stone are cross-section square form. They supposedly serve drinkable water supply of concrete estates' residents. Water enters through water lines of underground water pipe, entered from north and north-east direction into the wells. Undoubtedly, these lines took their source from main line entered the city from Agsuchay, leading natural water supply of the city and large reservoirs constructed in different parts of

V sahədə elə ilk vaxtdan diqqəti cəlb edən əsas məqamlardan biri bu oldu ki, III və IV qazıntı sahələrində olduğu kimi, burada da şəhərin əsas küçələri hesab edilən enli və uzun küçələr əsasən şərq-qərb istiqamətindədir. Çay daşı ilə səliqə ilə döşənmiş bu küçələr şəhərin baş və nisbətən kiçik olan digər meydanlarına çıxır. Fikrimizcə, Ağsuda baş küçələrin istiqamətini müəyyənləşdirən əsas amil şəhərin əsas giriş qapısının məhz qərb istiqamətindən olmasıdır. Yəni, şəhərin bütün baş küçələri əsas giriş qapısı istiqamətinə yönəlib.

Baş küçələr özünün bütün parametrləri, o cümlədən daha uzun olmaları ilə kiçik və ikinci dərəcəli küçələrdən fərqlənirlər. Təbii ki, ərazinin mailliyi çox olan şəhərin baş küçələrində leysan yağışları zamanı güclü sel əmələ gəlmək ehtimalı yüksəkdir. Bu isə hər zaman şəhər üçün əlavə problemlər yaradır. Görünür, Ağsu şəhəri salınarkən həm də bu amili nəzərə alaraq əsas küçələrin məhz şərq-qərb istiqamətində olmasına xüsusi diqqət yetirmişlər.

V sahədə aparılan tədqiqatlar göstərir ki, Ağsuda əsasən şərq-qərb istiqamətində olan baş küçələr bir neçə yerdə şimal-cənub istiqamətində olan nisbətən kiçik küçələrlə kəsilir. Əsas küçələr kimi kiçik küçələrə də səliqə ilə çay daşı döşənib. Kiçik küçələrin hamısı baş küçələrə perpendikulyar istiqamətdədir.

V sahədə aşkar olunan tikinti qalıqları sırasında su anbarları, su quyuları, su xətləri və kanalizasiya xətlərini xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır. Qazıntı sahəsini təqribən orta hissədən bölən əsas küçədən cənub tərəfdə bir neçə ədəd su quyusu açılıb. Onlardan iki ədədi daha yaxşı qalıb. Ətrafı yonulmuş çay daşı ilə hörlülmüş bu quyular en kəsiyi etibarlı ilə kvadrat şəkillidir. Onların konkret məhəllə sakinlərinin içməli su ilə təchizinə xidmət etdiyi ehtimal olunur. Su quyularına su əsasən şimal və şimal-şərq istiqamətində daxil olan kəhriz tipli su xətlərindən daxil olur. Bu xətlərin öz mənbəyini şəhərin başlıca təbii su təchizatı mənbəyi olan Ağsuçaydan şəhərə daxil olan ana xəttə və şəhərin müxtəlif yerlərində inşa olunmuş iri tutumlu su anbarlarından götürdüyü şəksizdir. Hansı ki, belə su anbarlarından birisi də elə V qazıntı sahəsində aşkar olunub.

12b, 12c, 13b, 13c kvadratlarında aşkar olunan və əsasən çay daşından tikilərək içəriyə gəclə səliqə ilə suvanmış bu ikikameralı nəhəng su anbarının üzərinin tağvari şəkildə bağlandığı ehtimal olunur. Anbarın uzunluğu 10,25, eni 5,26, dərinliyi isə 2,80 metrdir. Su anbarının böyük kamerasının ölçüsü 5,85x5,26x2,80 metr, kiçik kamerasının ölçüsü isə 3,70x5,26x2,80 metrdir. Ümumilikdə hovuzun su tutumu 140,65 kubmetrdir. Kameralar arasındakı divarın qalınlığı 0,70 metrdir. Ehtimal ki, aşkar olunan su anbarı şəhərin cümə məscidinə və məscid ətrafında yaşayanların içməli su ilə təchizatına xidmət etmişdir.

V sahədə daha bir su anbarı da qeydə alınmışdır. 1 №-li su anbarının yaxınlığında, 13a kvadratında aşkar olunan bu anbarın ölçüləri 2,90x2,10x1,20 metr olmaqla ümumi su tutumu 7,31 kubmetrdir. Sadalananlar onu deməyə əsas verir ki, Ağsuda şəhərin əhalisinin su təchizatında kifayət qədər mükəmməl texniki qurğulardan istifadə olunub. Yəni, şimal istiqamətdən şəhərə daxil olan Ağsuçayın suyu çaydaşı

the city. One of those reservoirs was displayed in 5th excavation site.

It is supposed that this two-cell huge reservoir revealed in squares 12b, 12c, 13b, 13c and plastered accurately with alm and built basically from river stone was closed in arched form. Length of the store is 10,25 meter, width 5,26 meter and depth is 2,80. The capacity of the large cell of the store is 5,85x5,26x2,80 meter, small cell- 3,70x5,26x2,80 meter. The volume of the pool is totally 140,65 cube meter. Thickness of the wall among the cells is 0,70 meter. Supposedly, the revealed reservoir had served supply of drinkable water for the Juma Mosque and those lived near the Mosque.

Another reservoir was fixed in the 5th site. The size of this store revealed in 13 a square is 2,90x2,10x1,20 meter and general volume is 7,31 cube meter. We can substantially say that perfect technical devices enough were used in water supply of Agsu city population. Water of Agsuchay entered the city from north poured into wells in the estates via water lines built by river stone as underground water pipe. A quarter of wells was built from river stone, hewed neatly. All the revealed wells remained in a better position. Sometimes water lines passed through under the house's floor and walls. In order to close water lines in those sites large wooden logs and stone plates were used.

Total size of a larger house which we call provisionally Juma Mosque of the city and uncovered in squares 7a, 7b, 7c, 7d, 7e, 8a, 8b, 8c, 8d, 8e, 9a, 9b, 9c, 9d, 9e of the excavation is 576 sq.ms (36x16 meter). This is still the most magnificent construction remnant revealed in Agsu.

The base of the mosque walls was built of river stone and the walls built of adobe. The size of adobes used in the construction is 20x20x5 sm.

A lot of wooden materials were used in construction

ilə kəhriz formasında tikilmiş su xətləri vasitəsilə məhəllələrdəki su quyularına gəlirdi. Su quyularının dörd bir tərəfi səliqə ilə yonulmuş çay daşından hörülmüşdür. Aşkar olunmuş su quyularının hamısı çox yaxşı vəziyyətdə qalmışdır. Su xətləri bəzən evlərin döşəməsinin və divarların altından keçirdi. Həmin yerlərdə su xətlərinin üstünü bağlamaq məqsədi ilə iri ağac tirlərdən və daş plitələrdən istifadə olunubdur.

Qazıntının 7a, 7b, 7c, 7d, 7e, 8a, 8b, 8c, 8d, 8e, 9a, 9b, 9c, 9d, 9e kvadratlarında aşkar olunan və şərti olaraq şəhərin Cümə məscidi adlandırdığımız nisbətən iri ölçülü binanın ümumi sahəsi 576 kvadratmetrdir (36 x 16 m) təşkil edir. Bu, hələlik Ağsuda aşkar edilən ən möhtəşəm tikinti qalıdır.

Məscidin divarlarının bünövrə hissəsi çay daşından, divarları isə çiy kərpicdən inşa edilmişdir. Tikintidə istifadə olunan çiy kərpiclərin ölçüsü 20 x 20 x 5 sm-dir.

Məscidin tikintisində həmçinin çoxlu sayda ağac materialdan da istifadə olunmuşdur. Axtarışlar zamanı məscidin ağac sütunlarının, qapı altlıqlarının, kətillərin qalıqlarından ibarət olan çoxsaylı ağac materiallarının qalıqları qeydə alınmışdır. Ağac materiallar bir-birinə əsasən iri dəmir mismar və qarmaqlar vasitəsilə bərkidilmişdir. Məscid binası möhtəşəm divarlarla yanaşı, həm də bir-birindən 2,5 m məsafədə yerləşən ağac sütunlar üzərində ucaldılıb. Bunu məscidin içərisində aşkar olunmuş daş sütun altlıqları da təsdiq edir. Xatırladaq ki, orada mədən daşından səliqə ilə

of the mosque. The remnants of wooden materials like poles, door trivets, stools were displayed upon the excavations. The wooden materials were fastened mainly through big iron nails and hooks. Along with magnificent walls, the mosque building was erected on the wooden columns located in 2, 5 meter distance from each other. This is proved by stone column stands revealed inside the mosque. To recall, a column stand of 56 units hewed accurately by mine stone were displayed as well. Column stands consist of main part, flat part lying along the whole circle of the wooden column and a tiny den with the column's projection. According to the experts' assignment the mosque's columns are defined to be made of oak tree. Upon the residents' building individual houses in Shirvan region, much more oak materials are used as the column.

The floor of the mosque was well forged and plastered accurately. 3 altars are revealed along southern walls of the mosque. To recall, information on existence of such three-minaret mosques in Agsu is encountered in 1926 notes of Jamil Alexander Nasifi. Windows and altars of the mosque are in arched form and built mainly of adobe and alm.

A lot of tile rests were revealed alongside outer walls of the edifice upon the excavations. All of the tiles are trough form. The tiles spilled around the building when the mosque knocked down. Though the complete tiles are few, the number of broken samples are thousand.

yonulmuş 56 ədəd sütun altlığı aşkar olunmuşdur. Sütun altlıqları əsas hissə, ağac sütunun bütün dairəsi boyunca oturduğu hamar hissə və sütunların çıxıntısının oturduğu kiçik yuvacıqdan ibarətdir. Mütəxəssislərin təyinatına əsasən məscidin sütunlarının palıd ağacından olduğu müəyyən edilib. Şirvan bölgəsində elə indinin özündə də sakinlər fərdi evlər inşa edərkən sütun kimi daha çox palıd materialından istifadə edirlər.

Məscidin döşəməsinin torpağı yaxşıca döyülmüş, səliqə ilə suvanmışdır. Məscidin cənub divarları boyunca olmaqla 3 mehrab yeri aşkar edilmişdir. Xatırladaq ki, Ağsuda bu cür üçminarəli məscidlərin mövcudluğuna dair məlumatı Cəmil Aleksandroviç Nasifinin 1926-cı ilə aid qeydlərində də rast gəlirik. Məscidin pəncərələri və mehrablari tağvari formada olub, əsasən bişmiş kərpic və gacələ tikilmişdir.

Qazıntılar davam etdirilərkən tikintinin xarici

The weight of the tiles is 800-950 gram on average: 30-cm length, 12 cm width in the wide part, 8 cm in narrow part, thickness- 2 cm. To note, the mosque building is the first building found in Agsu town and covered with tile.

According to approximate estimations, for the purpose of covering up Agsu Juma Mosque nearly 60 thousand tiles were put into use. This means nearly 50 tone load. It is apparent that constructing such a magnificent building is not easy work from engineering-technical stand. Definitely, existence of this building says about high level of engineering-technical resolution of Agsu building culture in 18th century.

Large yard opened to the mosque north was displayed in 9a, 9b, 9c, 9d, 9e, 9v, 10a, 10b, 10c, 10d, 10e, 10v, 11a, 11b, 11c, 11d, 11e, 11v, 12a, 12b, 12c, 12d, 12e, 12v squares upon excavations on the fifth site.

divarları boyuca çoxlu miqdarda kirəmit qalıqları aşkar olunub. Kirəmitlərin hamısı novvari formalıdır. Kirəmitlər məscid dağılarkən binanın ətrafına tökülmüşdür. Aşkar olunan bütöv kirəmit nümunələri azlıq təşkil etsə də, sınıq vəziyyətdə olan nümunələrin sayı minlərlədir. Kirəmitlərin çəkisi orta hesabla 800-950 qram, uzunluğu 30 sm, eni enli hissədə 12, dar hissədə 8 sm, qalınlığı isə 2 sm-dir. Qeyd edək ki, məscid binası hələlik Ağsu şəhər yerində tapılan və üstü kirəmitlə örtülmüş olan ilk binadır.

Təqribi hesablamalara görə Ağsu cümə məscidinin üstünün örtülməsi məqsədilə təqribən 60 min ədəddən çox kirəmit istifadə olunmuşdur. Bu isə təqribən 50 tona yaxın yük deməkdir. Göründüyü kimi, belə bir möhtəşəm tikintini inşa etmək mühəndis-texniki baxımından o qədər də asan bir iş deyildir. Əlbəttə, belə bir tikintinin mövcudluğu XVIII əsrdə Ağsuda tikinti mədəniyyətinin mühəndis-texniki həllinin kifayət qədər yüksək səviyyədə olduğundan xəbər verir.

V sahədə qazıntı davam etdirilərkən 9a, 9b, 9c, 9d, 9e, 9v, 10a, 10b, 10c, 10d, 10e, 10v, 11a, 11b, 11c, 11d, 11e, 11v, 12a, 12b, 12c, 12d, 12e, 12v kvadrlarında məscidin şimala açılan geniş həyəti aşkar olunub. Maraqlıdır ki, həyət çox yerdə əhəngdaşından yonulan iri həcmli plitələrlə döşənmişdir. Məscidin həyəti qərb tərəfdə əhəngdaşı və bişmiş kərpiclə, şərq və şimal tərəfdə isə çaydaşı ilə hörülmüş hasarla əhatə edilmişdir. Həyətin ortasında məscidə gələnlərin dəstəməz almaları üçün xüsusi su quyusu olduğu müəyyənləşdirilmişdir. Məsciddən bir qədər şimal tərəfdə, daha doğrusu, 11c kvadratında isə Molla Əli Hüseyn oğluna məxsus qəbir daşı aşkarlanmışdır. Onun ətrafında isə bir neçə uşaq qəbiri qeydə alınmışdır.

Məsciddən cənubda şərq-qərb istiqamətində uzanan əsas küçələr boyunca (2a, 2 b, 2c, 2d, 2e, 2v, 6a, 6b, 6c, 6d, 6e, 6v kvadrları) şəhərin yaşayış məhəllələrinə aid bina qalıqları aşkara çıxarılıb. Binaların bünövrə hissəsi çay daşından, divarları isə çiy kərpicdən hörülmüşdür. Yaşayış binalarının qarşısında məhəlləyə açılan kiçik həyəti, həyətlərdə isə bir qayda olaraq tənərxanası, bəzilərinə isə su quyusu, tənərlər və ocaqlar aşkar olunmuşdur. Bütün bunlar isə bütövlükdə Orta əsr müsəlman şəhərlərinin məhəllə və küçələri üçün çox xarakterikdir.

Arxeoloji tədqiqatlar zamanı zəngin və rəngarəng çeşidli maddi mədəniyyət nümunələri – dəmir və mis əşyalar, fayans və saxsı məmulatı, mis və gümüş sikkələr Çin və Avropa istehsalı olan çini qablar, İngiltərədə istehsal olunmuş şüşə məmulatı aşkar olunmuşdur. Bu cəhətdən məscidin qərb divarının kənarında yuyularaq səliqə ilə yığılmış vəziyyətdə tapılan və üzərinə parça örtük çəkilmiş çoxlu sayda qab-qacaq xüsusilə diqqəti cəlb edir. Məsciddə istifadə olunduğu güman edilən çox nəfis saxsı, fayans və şüşə məmulatından ibarət olan bu qablar tam salamat vəziyyətdə aşkar olunmuşdur. Qeyd olunan tapıntılar Ağsu sakinlərinin XVIII əsrdə kifayət qədər elitar həyat səviyyəsi və məişətində xəbər verir.

Ağsu ətrafında orta əsrlər dövrünə aid bir neçə qəbiristan olduğu bildirilir. Onlardan hamısı şəhərdən kənardə yerləşir. 2011-ci ilin tədqiqatları zamanı şəhərin şimal, qərb və şərq tərəfindəki qəbiristanlarda qəbirlərin baş və sinə daşlarının təmizlənərək ilkin vəziyyətdə

It is interesting that, the yard was planked with large plates hewed from limestone in many parts. The mosque yard was covered with the fence, west wall of which was built by whitewash and adobe; east and north wall from river stone. A special well was displayed in the middle of the yard for (ritual) ablution before divine service. A tombstone belonged to Molla Ali Hussein oglu was revealed in 11c square. Some children graves were fixed around that.

The building remnants of the living quarters of the city were revealed along main streets laid east-west direction in mosque south (2a, 2 b, 2c, 2d, 2e, 2v, 6a, 6b, 6c, 6d, 6e, 6v squares). The base of the buildings was built from river stone and walls of adobe. In front of the buildings there revealed a small yard opened to the block, while in the yards there is a tendirxana (bread oven), sometimes a well, tendirs and hearthes. These are entirely very characteristic for quarters and streets of medieval Moslem cities.

Rich and colourful kinds of artifacts- iron and copper items, faience and pottery ware, copper and silver coins, porcelain of Chinese and European production, glassware produced in England were revealed during archaeological explorations. From this point numerous dishes found being washed at the side of the mosque's western wall and neatly gathered and covered with cloth, attract special attention. The plates consisted of very delicate pottery, faience and glassware assumed to be used in the mosque were revealed safely. The mentioned finds notify about sufficient elite living level and home of Agsu settlers in 18th century.

Some cemeteries of Middle Ages are stated near Agsu. All of them are situated outside the city. During 2011 explorations main and breast stones of the graves are cleaned in the cemeteries in north, east and west parts of the city and primary restoration launched. Parallel with that, epigrapher Habiba Aliyeva explored over 200 tombstones. Presently, the book "medieval Agsu town epigraphy" covered the results of the research is prepared for printing.

Many local and foreign experts visited the monument along the exploration season. The participants of international conference entitled "Modern situation and development perspectives of museums" held by National Museum of History of Azerbaijan on 1 July 2011 familiarized with archaeological excavations under leadership of Academician Naila Velikhanly and director of Institute of Archaeology and Ethnography, Maisa Rahimova.

Members of CORNERS Caucasus Expedition of Intercult Organization of Sweden (28 artist from 9 European countries) within European-Eastern Partnership made acquaintance with the course of archaeological explorations and conservation work conducted in medieval Agsu town.

Agsu archaeological explorations were reflected in 1-3th volumes of "medieval Agsu town" book-album published delicately by MIRAS Organization and also numerous scientific articles. The expedition members made a report at international scientific conferences held in Baku, Milan (Italy), Ramat Gan (Israel), Madrid (Spain), Demirchi, Konya (Turkey). The exhibition "Agsu Wonder" arranged in Agsu and Baku in 2010

bərpa olunmasına başlanılıb. Bununla paralel olaraq epiqraf Həbibə Əliyeva tərəfindən 200-dən çox qəbir daşı tədqiq olunmuşdur. Hazırda həmin tədqiqatın nəticələrini əhatə edən "Orta əsr Ağsu şəhərinin epiqrafikası" kitabı nəşrə hazırlanır.

Tədqiqat mövsümü boyunca abidəni çox sayda yerli və xarici mütəxəssislər ziyarət etmişlər. 2011-ci il iyul ayının 1-də Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyinin keçirdiyi "Muzeylərin müasir durumu və inkişaf perspektivləri" beynəlxalq konfransının iştirakçıları akademik Nailə Vəlixanlı və Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun direktoru Maisə Rəhimovanın rəhbərliyi ilə Ağsuda aparılan arxeoloji qazıntılarla tanış olmuşlar.

İsveçin İntercult Təşkilatının Avropa Şərq Tərəfdaşlığı çərçivəsində CONNERS layihəsinin təşkil etdiyi Qafqaz ekspedisiyasının üzvləri (Avropanın 9 ölkəsindən 28 sənəşünas) orta əsr Ağsu şəhərindəki arxeoloji tədqiqatların gedişi və orada aparılmaqda olan konservasiya işləri ilə tanış olmuşlar.

Ağsuda aparılan arxeoloji tədqiqatlar MİRAS tərəfindən nəfis şəkildə nəşr etdirilən "Ağsu şəhəri orta əsrlərdə" kitab-albumunun I-III buraxılışlarında, həmçinin çoxsaylı digər elmi məqalələrdə öz əksini tapmışdır. Ekspedisiyanın üzvləri Bakı, Milan (İtaliya), Ramat-Qan (İsrail), Madrid (İspaniya), Dəmirçi, Konya, Uşak (Türkiyə) şəhərlərində keçirilən beynəlxalq elmi konfranslarda məruzələrlə çıxış etmişlər. 2010-cu ildə Ağsu və Bakıda təşkil olunan "Ağsu möcüzəsi" sərgisi 2011-ci ildə Türkiyənin Amasiya, Trabzon, Muğla və

was presented in Amasya and Trabzon in 2011, Muğla and Ushak Cities of Turkey in 2012.

Along with archaeological researches, the Expedition collected written sources on the city and made clear the records around the city name. As is known, medieval town in the area of Agsu region is indicated under three separate inventory numbers mistakenly in mass scientific literature and registration documents for a long time. The monuments "Kharabasheher" and "Yeni Shamakhi" ("New Shamakhi") shown in those inventory documents are in fact the same monument. It is medieval Agsu town located near Ulguj Village of Agsu region and covered 40 hectare area. To recall, Agsu dwelling point is known to the history since 16-17th century. In 1735 Nadergulu khan (after 1736 Nader shah) moved population of Shamakhi city damaged and unfit for use because of quakes and wars, to Agsu and re-built the town based on the serious plan. Local authors lived in that or following periods- Hashimi Shirvani, Zulali Shirvani, Agha Masih Shirvani, Shakir Shirvani, Haji Zeynalabdin Shirvani, Abbasqulu aga Bakikhanov, Seyid Azim Shirvani called this city as "Agsu" as a rule in their works.

Mostly Russians, especially Russian merchants called this new city, they evicted after the city removed, "Yeni Shamakhi" (New Shamakhi) since they formerly had been in Shamakhi and engaged in trade there. Because the expressions "New Shamakhi" and "Old

Uşak şəhərlərində nümayiş etdirilmişdir.

Ekspedisiya arxeoloji tədqiqatları davam etdirməklə yanaşı, həmçinin Ağsu tarixinə dair yazılı mənbələri toplamış, şəhərin adı ətrafında yaranmış fikir ayrılıqlarına aydınlıq gətirmişdir. Məlum olduğu kimi, Ağsu rayonu ərazisindəki orta əsr şəhər yeri uzun müddətdir ki, elmi-kütləvi ədəbiyyatda və dövlət qeydiyyat sənədlərində yanlış olaraq üç ayrı inventar say altında göstərilir. Həmin inventar sənədlərində göstərilən “Xaraba şəhər” və “Yeni Şamaxı” abidələri əslində eyni abidədir. Bu, Ağsu rayonunun Ülgüc kəndi yaxınlığında yerləşən və 40 hektara qədər sahəni əhatə edən orta əsr Ağsu şəhəridir. Xatırladaq ki, Ağsu adlı yaşayış məntəqəsi hələ XVI-XVII əsrlərdən bəllidir. 1735-ci ildə isə Nadirqulu xan (1736-cı ildən sonra Nadir şah) zəlzələ və ara müharibələrindən zərər çəkmiş və yararsız hala düşmüş Şamaxı şəhərinin əhalisini Ağsuya köçürmüş, ciddi plan əsasında şəhəri yenidən tikdirmişdir. Həmin dövrdə və sonralar yaşamış yerli müəlliflər - Haşimi Şirvani, Zülali Şirvani, Ağa Məsih Şirvani, Şakir Şirvani, Hacı Zeynalabdin Şirvani, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Seyid Əzim Şirvani və başqaları öz əsərlərində bir qayda olaraq bu şəhəri Ağsu adlandıırıblar.

Shamakhi” are sounded in mainly Russian sources, including the work of European and following Azerbaijani authors impressed by them.

The official name of the town was Aghsu during the power of both Nader Shah, Haji Muhammadali khan, and Muhammadsaid khan, Mustafa khan. The name of the city is not “Kharabasheher”, it was called so after the destruction. However, New Shamakhi has no any formal significance, it was made in relation with Shamakhi name.

The name “Aghsu” is official name of the town and has historical importance.

You had land in foreign country, Zülali Aghsu turned homeland with black tears into eyes...

Last explorations of Aghsu Archaeological Expedition of NASA Institute of Archaeology and Ethnography ensure that the monument fixed under inventory number wrongly as “Kharaba Sheher” and “New Shamakhi” previously, upon elaboration of new registration documents to be registered as medieval Aghsu town, historical name of which specified.

Daha çox ruslar, xüsusilə də rus tacirləri əvvəllər Şamaxıda olduqlarına və ticarət etdiklərinə görə şəhər köçürüldükdən sonra gəldikləri yeni şəhərə “Yeni Şamaxı” demişlər. Çünki, “Yeni Şamaxı” və “Köhnə Şamaxı” ifadələri məhz rus mənbələrində, o cümlədən onlardan təsirlənən Avropa və sonrakı Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərində səslənir.

Şəhərin rəsmi adı istər Nadir şah, istər Hacı Məhəmmədəli xan, istər Məhəmmədsəid xan, istərsə də Mustafa xan dövründə Ağsu olmuşdur. “Xaraba şəhər” şəhərin əsil adı deyil, dağılıdıqdan sonra bu cür adlanıb. “Yeni Şamaxı” adı isə heç bir rəsmi əhəmiyyət daşıyır, Şamaxıya nisbətə istifadə olunmuş qurama addır.

Ağsu adı isə şəhərin rəsmi adı olub, tarixi əhəmiyyət daşıyır. Zülali demişkən:

Qürbətdə deyirdin ki, Zülali vətənim var,
Ensin gözüne qarə su, Ağsu vətən oldu...

AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu Ağsu arxeoloji ekspedisiyasının son tədqiqatları da imkan verir ki, yeni qeydiyyat sənədləri hazırlanarkən əvvəllər səhvən “Xaraba şəhər” və “Yeni Şamaxı” inventar sayları altında qeydə alınan bu abidənin tarixi adı dəqiqləşdirilərək orta əsr Ağsu şəhəri kimi qeydiyyata alınsın.

(ardı var/to be continued)

“CƏMIYYƏTİN DƏYİŞMƏSİ FƏRDDƏN, FƏRDİN DƏYİŞMƏSİ QƏLBDƏN BAŞLAYIR”

“CHANGE OF SOCIETY STARTS WITH INDIVIDUAL, CHANGE OF INDIVIDUAL WITH SOUL”

Dr. Siracəddin Hacı / Dr. Sirajaddin Haji

ardı (əvvəli ötən sayımızda) / continuance (the beginning in previous edition)

XII. NİZAMİ QƏLB ÖLKƏSİNİN SARAYINA DAXİL OLUR

Hz. Nizami adlı mücahid öz qəlb ölkəsinin sarayına daxil olur: “öndə gedənlər pərdəni qaldırdılar, mənim vücudumun örtüyünü açdılar”, “onun qapısının ən yaxşı məhrəmi oldum”, “orada çil-çıraqla yanan bir qonaq sarayı gördüm”, “pis gözlər kor olub onu görməsin!”

Bu sarayın hakimi, sultanı qəlbdir, insanın varlıq ölkəsinin sahibi odur. Başqa orqanlar ona tabedir, onların varlığı qəlbədən asılıdır.

Qəlb sarayında yeddi xəlifə əyləşmişdi: “günorta şahı-qəlb başda oturmuşdu”, “qırmızı atlı – ürək ədəblə onun qabağında”, “ləl qəbəli zəfər əsgəri – qaraciyər bir yanda”, “acıqlı bir cavan – öd onun şikar kəşfiyyətçisi idi”, “ondan aşağı qəmgin bir qara qul – dalaq durmuşdu”, “kəmənd atan – mədə-bağırsağ – pusquya durmağa hazırlanmışdı”, “bir misbədənli pəhləvan – böyrək özünə gümüşdən zireh taxmışdı”, “bura yarımisti nəfəsabad – ağciyər diyarı idi”, “onların hamısı pərvanə, qəlb isə şam idi”.

Hz. Nizami qəlb sarayına – yeddi xəlifənin otağına daxil ola bilməsinin, qəlbini nəfsin əsarətindən qurtarmasının şərtini açıqlamışdır: qənaət, fədakarlıq, dünya bağını qoparmaq: “mən qənaətlə qəlbimin

XII. NIZAMI ENTERS PALACE OF SOUL COUNTRY

Self-sacrificer called His Excellency Nizami enters the palace of his soul country: “those going on the front rose the curtain, opened the cover of my creature”, “I became the best intimate of his door”, “I saw a guestroom burnt with chandelier there”, “bad eyes became blind, not to see him!”.

Ruler and sultan of this palace are soul; he is host of human creature’s country. Other organs subordinate to that, their being depends on the soul.

Seven caliphs sat in the soul palace: “in the daytime a soul ruler sat at the head”, “heart –with red horse is in front of him decently”, “ruby victory soldier-liver in one side”, “angry youth-bile was his hunt prospector”, “a sorrowful black slave- spleen stood below that”, “that lassoed – gastroenterostomy prepared for lie in ambush”, “one copper-body hercules- kidney wore armour of silver for itself”, “it was half-hot breath-lung land”, “all of them were butterflies, soul was candle”.

His Excellency Nizami explained the terms for inability to enter to the room of seven caliphs, rescue soul from passion oppression: thrift, selflessness, tearing out the world bound: “I became guest of my soul

“Leyladan Mövlaya”. Vüsal Qaraqaşlı
“From Leyla to Mowla”. Vusal Garagashly

mehmanı oldum”, “bu canımı ürək sultanına peşqəş etdim”, “üzümü aləmdəkilərin hamısından döndərdim”.

XIII. İNSAN AXTARAN VARLIQDIR

H. Nizamiyə görə, insan axtaran varlıqdır, o, əldə etdikləri ilə razılaşmamalıdır, daha böyük hədəflərə doğru uçmalıdır: “qəlb dilə gəlib dedi ki, ey dilbilməz, bu yuvadan keç, quşu axtar”, “mənim alovum bu tüstünün məhrəmi deyil”, “mənim kölgəm bu sərvın özündən qüdrətlidir”, “mənim rütbəm bunun rütbəsindən daha ucadır”. Qəlb Nizamiyə yeni hədəflər göstərir, onu hərəkət etməyə çağırır: “mən xəzinəyəm, ancaq Qarunun kisəsində deyiləm”, “mən səninləyəm, səndən kənar deyiləm”.

XIV. NİZAMİYƏ GÖRƏ, MÜƏLLİMİN ÖZƏLLİKLƏRİ

H. Nizamiyə görə, insan qəlbini təmizləyib ruhunu qəlb ölkəsinin sultanı etmək istəyirsə, ona doğru yol göstərən müəllim seçməlidir. Bu müəllim (xoca) onun qəlbidir: “müəllim mənə ədəb öyrətdi, mənə “doqquz

thrifly”, “I made my soul gift to the heart sultan”, “I turned my back to all of those in the world”.

XIII. İNSAN AXTARAN VARLIQDIR

H. Nizamiyə görə, insan axtaran varlıqdır, o, əldə etdikləri ilə razılaşmamalıdır, daha böyük hədəflərə doğru uçmalıdır: “qəlb dilə gəlib dedi ki, ey dilbilməz, bu yuvadan keç, quşu axtar”, “mənim alovum bu tüstünün məhrəmi deyil”, “mənim kölgəm bu sərvın özündən qüdrətlidir”, “mənim rütbəm bunun rütbəsindən daha ucadır”. Qəlb Nizamiyə yeni hədəflər göstərir, onu hərəkət etməyə çağırır: “mən xəzinəyəm, ancaq Qarunun kisəsində deyiləm”, “mən səninləyəm, səndən kənar deyiləm”.

XIV. TEACHER'S CHARACTERISTICS FOR NIZAMI

His Excellency Nizami thinks that, if human clearing off soul, wants to make the spirit a sultan of soul country, a teacher showing the right way to him must be chosen. His teacher (hoja) is his soul: “teacher taught me good manners, separated me from nine-destiny knot”, “he made us bound”, “He is our lord, despite he is not God”.

His Excellency Nizami recognized the character of teacher, educated human soul: belief, knowledge, patience, selflessness, succession, mercy and favour: “he did not take his foot from the head of this cord”, “opened the knots of the cord”, “he is a guide of my way to both worlds”, “he grieved for me”, “he does not deny mercy from me”, “he was slave to indecency like me”, “he subordinated me”, “he did not get rid of such naughty like me”, “he considered trouphy the keeping friendly relations with me, taken from the ground”.

According to His Excellency Nizami, human wishing to rescue soul from passion oppression must obey the teacher. There is no disobedient result: “I bowed my head because of embarrassment”, “I took my ears into the care ring for decency”.

Due to the poet, education method to be applied upon rescue of soul from passion oppression is maths-purify from quandaries: “seeing impossibility of abdicate from Maths, I had to adopt Maths from the teacher”.

Human will go forward step by step under guidance of teacher called the soul. Soul will be gradually regulated. As soul is cleaned, human will see the world in another colour through transparent mirror of the soul; as soul reaches paradise of Almighty Allah, calmness will dominate his creature: hoja freed my lap from that grief thorn, covered me with flower till my collar”, “I smiled like scarlet lips”, “I had torn my shirt from hundred sides like a flower”, “poppy charged its soul to my soul”, “flower bound belt to my girdle”, “I escaped from flower to flower, from branch to branch”.....

Soul cleanse continues every moment; zeal

fələyin düyünündən açdı”, “o bizi bəndə saldı”, “o, Tanrı olmasa da, bizim aqamızıdır”.

H. Nizami insan qəlbini tərbiyə edən müəllimin xarakterini tanıdı: iman, bilgi, səbir, fədakarlıq, ardıcılıq, şəfqət və mərhəmət: “bu kəndirin başından o, ayağını qaldırmadı”, “kəndirin düyünlərini açdı”, “o, mənim iki cahana yolumun bələdçisidir”, “o, mənim dərdimi çəkdi”, “o, şəfqətin məndən əsirgəmir”, “o, mənim kimi ədəbsizə qul oldu”, “o, mənə ram etdi”, “mənim kimi bir dəcəlin əlindən başını götürüb qaçmadı”, “mənim kimi torpaqdan çıxmışla oturdurmağı o qənimət bildi”.

H. Nizamiyə görə, qəlbini nəfsin əsarətindən xilas etmək istəyən insan müəllimə itaət etməlidir. İtaətsiz nəticə yoxdur: “utandığımdan başımı aşağı saldım”, “ədəb üçün qulağımyı qulluq halqasına saldım”.

Şairə görə, qəlbini nəfsin əsarətindən xilas edərək təbiiq ediləcək təlim metodu riyazətdir – çətinliklərlə arındırmaqdır: “riyazətdən əl çəkməyin mümkün olmadığını görüb, o xacədən riyazət qəbul etməli oldum”.

İnsan qəlb adlı müəllimin bələdçiliyi ilə addım-addım irəli gedəcək. Qəlb yavaş-yavaş təmizlənəcək. Qəlb təmizləndikcə insan qəlbini şəffaf aynasından dünyanı başqa rəngdə görəcek, qəlbini uca Allahın (c.c) rəhmətində qovuşduqca varlığına sükunət hakim olacaq: “xacə mənə ətəyimi o qəm tikanından azad etdi, mənə yaxama qədər gülə bürüdü”, “mən lələ dodaqları kimi gülümsədim”, “köynəyimi gül kimi yüz yerdən cırdım”, “lələ öz qəlbini mənə canıma tapşırtdı”, “gül isə kəmərimə qurşağıma bağladı”, “güldən-gülə budaqdan-budağa qaçdım”...

Qəlbini təmizlənməsi hər an davam edir, qəlb arındıqca şövq artır, uca Allahın (c.c) lütfü daha güclü hiss edilir: “birdən vəfa ətri gəldi”, “kələyin incə səsi fəsahtli bir dil ilə Məsihin nəfəsi kimi mənə ürəyimi dirilti”.

Qəlb rahatlıq tapan tələbəsini arxayınlaşmağa qoymur, onu uca məqamlara uçmağa təşviq edir: “atdan düş, özündən çox dəm vurma, yoxsa səni öz mənlindən çıxararam”.

XV. ARINMIŞ QƏLBİN ƏLAMƏTLƏRİ

Qəlb arındıqca uca Allahın (c.c) bərəkəti bir yağmur kimi yağır, qul qəlb gözü ilə dünyaya baxır, ilahi sirləri kəşf edir: “o çeşmə Günəşdən daha parlaq idi, Xızır yox, mavi göylər də bu çeşməni heç yuxuda da görməmişdi”, “yasəmənlik onun yatağı idi”, “onun oyaq nərgizləri yuxulu idi”, “qəliyə ətirli behişt onun quluydu”...

Arınmış qəlbini əlamətlərindən biri də onun genişliyidir: “ora fələklər məmləkətindən böyük bir məmləkətdir”, “fələk dairəsinin hüdudu onun mənzilidir”.

Arınmış qəlbini əlamətlərindən biri kainatın harmoniyasını kəşf etməsidir. Bu nizam, ahəng,

increases as soul is purified; grace of Almighty Allah is felt more strongly: “suddenly fidelity smell is felt”, “delicate voice of the wind enlivened my heart with eloquent tongue as Masih breath”.

Soul does not let student, feeling comfortably to calm down; encourages him to fly to the highest points: “get out of the horse, do not talk much about yourself, otherwise I can make you forget your dignity”.

XV. SIGNS OF PURIFIED SOUL

Profusion of Almighty Allah is like rain since soul is purified; slave looks at the world via soul eyes; discovers divine secrets: “that spring was brighter than the Sun, not only Khizir (one of the Moslem prophets), but also blue skies did not even see this spring in the dream”, “lilac grove was its bed”, “its wakeful narcisses were sleepy”, “heaven of delighted smell became its slave”....

One of signs of purified soul is its broadness: “it is country larger than fate country”, “the border of fate sphere is its flat”.

One of signs of purified soul is invention of the universe harmony. Conceptions which are contradictory to one another at first glance in the world of order, harmony and accord serve in fact one another; solidarity, mercy and favour senses dominate “among the citizens in the world of purified soul, in attitudes of lively and lifeless beings towards one another: “a flower chose a place for itself in the collar of meadow”, “a thorn dragged the flower bottom under its foot”.

harmoniya dünyasında ilk baxışda bir-birinə zidd olan anlayışlar, əslində, bir-birinə xidmət edir, arınmış qəlb ölkəsində “vətəndaşlar arasında”, canlı, cansız hər şeyin bir-biri ilə münasibətində həmrəylik, mərhəmət və şəfqət duyğusu hakimdir: “gül çəmənlinin yaxasında özünə yer etmişdi”, “tikan gülün ətəyini ayağı altına çəkirdi”, “ahu və tülkü o çəmənlikdə biri göbəyini gülə, o biri isə göbək tüklərini tikana bağışlamışdı”, “şəkər gülüslü güllərdən tutu xəcalət çəkərək öz qanadlarını yaşıllığa sərmışdi”, “təzə otlar şir kimi əlində şəkər tutmuşdu”, “ahu o otların şəkərindən dadıb şir kimi məst olmuşdu”, “güllərin gərdəyindən şimal mehi cilvələnirdi”, “ceyranlar otların budaqlarından çiçəkləri ovlayırdı”, “xeyri gülləri bir-birinə sarmaşib, gül rəngli ənbər üçün yelpik olmuşdu”, “yasəmən və gül birlikdə ağıl karvanını qarət edirdilər”, “qumru və bülbül bir-birinə qafiyə qoşurdular”, “birgünlük süsən İsa diliylə sübhə Musanın əlini xatırladırdı”, “faxtə sübh tezdən fəryad edirdi”, “yel ümid əli ilə gülün hekayəsini söyüdü müşk ətirli varağına yazırdı”, “gah bahar yasəməninin salamına gəlirdi”, “gah gül minnətdarlıq üçün tikanın yanına gəlirdi”, “türkə oxşayan yasəmən öz çadırını səhrada qurmuşdu”, “çadırın aycığı ilə Sürəyyaya ucalmışdı”, “hind muğları oraya namaz qılmağa gəlmişdi”...

“gazelle and fox made a gift one- its navel, the other- navel hair to the thorn in that meadow”, “tutu confused because of sweet-smile flowers spread their wings over verdure”, “fresh grass held sugar in the hand like a lion”, “gazelle tasted sugar of that grass and enjoyed greatly like a lion”, “northern breeze coquetted with flowers’ screen”, “gazelles hunted flowers from grass branches”, “wallflowers twined about one another and became fan for flower-like ambergis”, “lilic and flower together plundered mind caravan”, “turtle-dove and nightingale made rhyme to each other”, “one-day iris reminded dawn Moses hand via Jesus tongue”, “dawn screamed earlier”, “the wind wrote a flower story into musk-smell leaf of willow by hope hand”, “either spring was salute of lilic”, “either a flower came to thorn for gratefulness”, “lilic looked like Turk pitched its tent in the desert”, “tent moon erected to Surayya”, “Indians came there to perform the ritual prays of Islam “....

XVI. LOVE IS HOME MATTER OF PURIFIED SOUL COUNTRY

According to His Excellency Nizami, love laws rule citizens of soul country: “shadow spoke via the Sun lips”, “sand was enlivened with water blessings”, “kisses of hyacinth wounded nastarah”, “bud eyelashes wounded flower lips”, “willow body was enchanted, it trembled, a poppy brazier splashed smoke over that”, “wild flower talked to wind breath”, “as if its head a green young star said to the ground from the dawn”, “Let your head be (always) green (be young forever)”, “grass purified with the spring water”, “spring was brighter than houri eyes”, “owls left that land”, “shadow bit the Sun lip”, “the wind combed the willow hair”....

His Excellency Nizami clarified the profusion of secret conversation at the end of every night talks (covert). It means described beauties purified soul saw: “my soul fell in love”, “my soul saw that given breath to one fresh-breath, sweet-smile, flower and sugar”, “that beloved knitted from her hair armour”, “he was covered with salt (fascination) from top to toe”, “everybody wanted to lick him like salt”, “garden tuti embarrassed by its sugar”, “its chaw was ringed like tuti head”, “silver chin looked like sour orange”, “it was rose water”, “it was green (young)”, “its mole flamed the heart”, “the face of the moon turned to mole entirely from grief of its black mole”, “his gay-coloured eyes burnt lungs rather than the sun”, “its ruby elucidated nights rather than the moon”, “its mouth was narrow”, “sugar-taste lips shone words and smiles”, “her face, her coquetry said prayers”.

Purified, lighted, devout soul seeing beauties, discovering divine secrets she lives amazement and love: “took out bind of nice body out of my body of my soul neck”, “I lost my power and strength”, “vitality water rose higher than my mouth”, “when our constant reason

XVI. ARINMIŞ QƏLB ÖLKƏSİNİN ANA YASASI SEVGİDİR

Həz. Nizamiyə görə, arınmış qəlb ölkəsinin vətəndaşlarını sevgi qanunları idarə edir: “kölğə Günəşin dodaqları ilə söz danışdı”, “qum isə suyun xeyir-duası ilə dirilmişdi”, “sünbül çiçəyinin busələri nəstərəni yaralayır”, “qönçənin kirpikləri gülün dodaqlarını yaralayır”, “söyüdü bədəni sehirlənmişdi, o titrəyirdi, lələnin manqalı ona tüstü səpirdi”, “vəhşi gül küləyin nəfəsi ilə söhbət edirdi”, “elə bil başı yaşıl cavan ulduz sübhədən yerə deyirdi: “Başın (həmişə) yaşıl olsun (cavan ol)”, “otlar o çəmənlinin suyu ilə qüsl etmişdi”, “çəsmə hurilərin gözlərindən daha parlaq idi”, “bayquşlar o yurdu tərək etmişdi”, “kölğə Günəşin dodağını dişləyirdi”, “yel isə söyüdü başını daraqlayır”...

Həz. Nizami hər gecə söhbətinin (xəlvətin) sonunda gizli söhbətin bərəkətini açıqlamışdır. Yəni arınmış qəlbın gördüyü gözəllikləri təsvir etmişdir: “qəlbim aşiq oldu”, “qəlbim bir gülnəfəslini, şəkərgülüslünü, gül və şəkərə nəfəs verəni gördü”, “o sevgili öz zülfündən zireh toxumuşdu”, “o başdan ayağa qədər duza (məlahətə) boyanmışdı”, “hamı onu duz kimi yalamaq istəyirdi”, “bağ tutisi onun şəkərinin qabağında xəcalət çəkirdi”, “onun çənə alması tutinin başı kimi halqalıydı”, “gümüş buxağı turunca bənəyirdi”, “o, güləb idi”, “o, yaşıl (cavan) idi”, “xalı ürəyi alovlandırır”, “onun qara xalının dərdindən Ayn üzü büsbütün xala dönmüşdü”, “onun ala gözləri ciyərləri Günəşdən çox yandırır”, “onun ləli gecələri aydan çox işıqlandırır”, “onun ağzı dar idi”, “şəkər dadan dodaqları söz və təbəssüm saçır”, “üzü dua, qəməzləri dua oxuyurdu”.

Arınmış, nurlanmış, mömin olmuş qəlb gözəllikləri gördükcə, ilahi sirləri kəşf etdikcə heyrət və aşıqlıq halı yaşayır: “o gözəl cismnin bağı canımın boynundan çıxardı”, “ixtiyar və taqətim əlimdən getdi”, “dirilik suyu ağzımdan da yuxarı qalxdı”, “səbatlı ağılımı divi görəndə işi dəmir zəncirlə nəticələndi”...

XVII. ŞAİRƏ GÖRƏ, AŞIQ SEÇİLMİŞ İNSANDIR

Həz. Nizami aşiq olmuş qəlbın dərmanını da təqdim edir: “aşiq ürəyinin dərmini şadlıqla silmək olmaz”, “bu Günəşin nurunu palçıqla örtməyə bənzer”, “qəmlinin (aşıqın) həmdərdi və munisi qəmdir”, “şərəbdən sərxoş olanların çarəsi şərəbdir”...

Həz. Nizamiyə görə, aşiqi ancaq aşiq olanlar anlar, dərmini aşiq olmayana söyləmə: “ey mənə (çəkilməmiş) dağdan (dərdimdən) alnı qızdırmalı, yaşıllığımdan və bağımndan bixəbər olan, sən bu yolun məhrəmi deyilsən”.

Həz. Nizamiyə görə, aşıqlıq seçilmişlikdir, bu yol çətinliklərlə doludur, aşıqın yol yoldaşı, can dostu iradə və səbirdir. Qəlbın arınması ən böyük cihaddır, ən çətin işdir, çətin olduğuna görə də şərəfidir və hər nemətin bir

saw the giant, the work was resulted in iron chain”...

XVII. LOVER IS A SELECTED HUMAN FOR POET

His Excellency Nizami also presents medicine of loved soul: “you can not delete the loved heart’s grief with joy”, “it looks like to cover the sun light with mud”, “fellow sufferer and tame of sorrowful man (lover) is grief”, “the outlet of wine drunkard is wine”...

According to His Excellency Nizami, a lover is understood only by those loved, do not tell your sorrow to those not fell in love: “look, human, who is unaware of my verdure and garden; forehead with temperature of inflicting deep mortification (my grief), you are not intimate of this way”.

Due to His Excellency Nizami, enamourment is selection; this way is full of quandaries, a lover’s fellow, its friend is volition and patience. The soul purified is the greater Jihad (sacred war), the most difficult work, it is glorious because of difficulty and every blessing has worth, compensation. Worth of purification is correspondent to its value. Loving Nizami explains his difficulty: “my word was a garden, my tears irrigated that” (my soul purification was very difficult, I irrigated each tree with my tears for termination of trees of my word garden and yielding fruit; virgin word, right, new, non-said word, the word taking human to sense word a discovery of divine secrets; the word virgin, i.e. with non-spoiled nature, purified, it can strain from soul and mind, non-become soil of guilt. You can find the just way only

bədəli, ödəniləcək haqqı var. Arınmanın bədəli də onun dəyərinə uyğundur. Aşiq Nizami öz çətinliyini anladır: “sözüm bağ idi, göz yaşlarım onu suvardı” (qəlbimin arınması çox çətin oldu, söz bağımın ağaclarının bitməsi, meyvə verməsi üçün hər bir ağacı göz yaşıyla suvardım, bakirə söz, doğru, yeni, deyilməmiş söz, insanı mənə aləminə, ilahi sirlərin kəşfinə aparan söz bakirə, yəni fitrəti pozulmamış, yəni arınmış, yəni günah kirinə bulaşmamış qəlb və ağıldan süzülüb gələ bilər. Haqq yolunu ancaq arınmış qəlbın nuru ilə tapmaq olar. İnsanları Haqqa yönəldən söz demək istəyirsənsə, onun bədəlini ödəyəcəksən. Şair bu bədəl ödəmək zərurətini “bağımı göz yaşıyla suvardım”, - deyərək dilə gətirir, “məxsus pərdənin arxasında gizlənmiş o vücudun üzün mənim üçün sədaqət surətinin güzgülüyü”. (Gözəl mənalar pərdə arxasında gizlənmişdir, canını qoysan, ömrünü versən, insanların düşüncəsini, qəlbini nurlandıran o mənaları kəşf edə bilərsən). Mənə kəşfinə gedən yol uzundur, mərhələlidir, çətindir: “başım dizimin başı üstündə çox oturandan sonra kələfin ucu açılıb ələ gəldi”.

Qəlbə təmizləməyin yolu birdir: “mən bu səfəri həqiqət yolu ilə getdim” (batıl inancla qəlbə təmizləmək olmaz. Qəlb təmizliyində əsas məqsəd, uca Allaha (c.c) təslim olmaqdır, doğru yolu tapmaqdır, gözəl işlər görüb Onun razılığını qazanmaqdır, tövhid və ədalət inancına sahib

with the light of purified soul. If you want to say a word to people directed them to justice, you will compensate for them. The poet utters the urgency of compensation by saying “I irrigated my garden with tears), “the face of that body hid behind private curtain was mirror of loyalty image for me”. (Nice senses were hid behind curtain; if you put your life, thoughts of people, senses lighted your soul, then you are able to discover). The road to the sense discover is long, staged and difficult: “my head after sitting on the knee head, the skein tip opened”.

The way of cleansing the soul is single: “I made this trip through truth way” (you can not cleanse soul with false belief. Basic purpose in soul cleanse is to surrender Almighty Allah, to find the right way, to gain His agreement by nice work to master tohid and justice faith. You can find the way of justice, the way of Almighty Allah only with dimensions ordered by Him).

His Excellency Nizami says that it is Nizami's duty to purify soul, to discover sense world, recognize right way, light up your soul: “Assign Nizami with Nizami's work”.

olmaqdır. Haqq yolu, uca Allahın (c.c) yolunu ancaq Onun buyurduğu ölçülərlə tapmaq olar)

Hz. Nizami deyir ki, qəlbə arındırmaq, mənə aləmini kəşf etmək, doğru yolu tanımaq, insanların ağılı və qəlbini nurlandıрмаq Nizamının işidir: “Nizamının işini Nizamiyə tapşır”.

XVIII. ARINMIŞ QƏLB RƏHMƏT EVIDİR

Hz. Nizami arınmış qəlbə bir rəhmət evi kimi təqdim etmişdir. Şair qəlblərə rəhmətin, bərəkətin, feyzin rahatlıq verdiyi bir gözəl gecə məclisi təsvir etmişdir: “gecə səhər kimi bəzənmişdi”, “süfrədə arzu olunan nemətlər var idi”, “təzə bahar kimi bir məclis qurulmuşdu”, “möcüzəli havalar çalınırdı”, “ciyər şamı şamın ciyərini yandırdı”, “ürəyin atəşi atəşin ürəyi kimi alovlandı”, “şam süfrəyə qızıl səpirdi”...

Bu rəhmət məclisi sevgi məclisi idi: “şərab noğuldan tez-tez öpüş almağa qalxırdı”, “noğulun gözlərindən şəkər, ağızdan badam tökülürdü”, “şəkərlə badam bir-biri ilə zərif ünsiyyət yaradırdılar”, “Zöhrə və Mərrix bir-birinə eşqbazlıq edirdilər”, “o nazlı yar aşiqin yaxasından tutub rəqs edirdi”, “onların qollarından cavahir saçılırdı”, “pərvanə sərxoş idi”...

Bu gecə məclisində aşiqlər özünü cənnətdə hiss edirdilər. Onlar bir-birinin sevgisini qazanmağa çalışırdılar. Heç kəs gecə məclisinin sona çatmasını istəmədi: “aşiqlər biri-birinə zaman-zaman sovgat yollayırdı”, “ürək ürəyə, bədən bədənə və can cana”, “o məclisdə yoxluğun şəltəsini yoxluğa atmışdılar”, “səhər quşu sübhədən də ağır yuxulu idi”, “fələyin ayağı ayın əlindən də möhkəm bağlı idi”.

Arınmış qəlbə gecə məclisində olan aşiqlər o qədər gözəl idilər ki, hər kəs onların olduğu məclisə can atırdı: “pərilər (cinlər) yığılanların ürəyinə hücum etdiyi kimi, pərizadələr (gözəllər) də (aşiqlərə) basqın edirdilər”, “ürəklərin yolunda onlar yasəmən əkirdilər, tikanları kirpiklərinin ucu ilə yoldan götürürdülər”, “onlar könül meyvəsi, gül dəstəsi idi”...

XIX. İNSANIN QƏLBİ ARINDIQCQA DƏYƏRİ ARTIR

Qəlb arındıqca insanın dərəcəsi də artır, daha dərin mənalar kəşf edir, varlığı uca Allahın (c.c) ölçüləri ilə görür. Şair qəlbə bu yeni məqamdan gördüyü gözəlliyi bir gözəlin simasında təqdim edir: “qəməsinin dili tikanlardan iti idi”, “zülfi isə bizim işimizdən daha dəyünlü idi”, “Məsihin nəfəsi ürəyə hava verdi”, “torpağın ağızından dirilik suyu töküldü”, “gül yasəmən kimi qulağına qaliyə doldurdu”, “Ay fələk kimi çiyində çul gəzdirdirdi”, “onun yanaqları, dodaqları şəkər və badam saçırdı”, “onun hər baxışı cahanın canı olmuşdu”, “qara zülfi ağ gümüş üstə tökülmüşdü”, “öpüşü şərab kimi adamı yuxırdı”, “dodaqları isə Məsiha kimi adamı dirildirdi”...

Arınmış qəlb elə bir məqama ucaldı və o ucalıqdan elə dərin mənalar gördü ki, hər kəs heyrdəndən ağılını

XVIII. PURIFIED SOUL IS PRAYER HOUSE

His Excellency Nizami presented purified soul as a prayer house. The poet described a nice night scene comforted souls by prayer, profusion delight: “night was decorated like morning”, “there were desired blessings on the table-cloth”, “a scene was set up like fresh spring”, “wonderful songs were played”, lung candle burned candle lung”, “heart fire flamed like fire heart”, “a candle splashed gold to the table-cloth”....

This prayer scene was a love scene: “wine tried to get frequent kiss from noghul (a kind of sweets)”, “sugar was poured out of noghul eyes, almond from mouth”, “sugar and almond had delicate relations with each other”, “Zohre and Marrikh made love to each other”, “coquettish lover danced by holding the lover's collar”, “jewels twinkled from his arms”, “butterfly was drunken”....

On this night scene lovers felt themselves as in the heaven. They tried to gain love of each other. No one wanted termination of night scene: “lovers sent gift to each other at times”, “heart to heart, body to body, soul to soul”, “in that scene underskirt of absence brought to non-existence”, “morning bird was more sleepy than dawn”, “fate feet was firmly closer than the moon hand”.

Lovers in a night scene of purified soul were so nice that everybody was zealous for the scene, they were present: “beautiful girls attacked lovers as fairy (demons) attacked those who fell”, “they grow liliac on the way of hearts, took thorns from the road with eyelash's tip”, “they were soul fruit, branch of flowers”...

XIX. HUMAN VALUE INCREASES AS HUMAN SOUL PURIFIES

The human degree increases as the soul purifies, discovers deeper senses, sees the creature by dimensions of Almighty Allah. The poet presents beauty the soul observed in this new moment in one beautiful girl's image: “the tongue of her coquetry was sharper than thorn”, “her hair was more knotty than our affair”, “Breath of Masih gave air to the heart”, “vitality water was dropped from the ground mouth”, “a flower took that to the ear like lilac”, “the moon carried horse-cloth on the shoulders like destiny”, “her cheeks, lips were sugar and almond”, “every gaze of hers became life of the world”, “her black hair rushed onto white silver”, “her kiss knocked down the human like wine”, “her lips enlivened human like Masiha”.....

Purified soul advanced to such a point and could see from that eminence deep senses that caused everybody's losing mind of astonishment: “favor of selected people, heart of ordinary people stupefied with that light like bewildered”, “mouths became dumb, eye-brows spoke”, “tongues grew dumb, eyes spoke”, “mind remained drunk in that sphere”, “strength had no force to exclaim”, “patience's voice became hoarse in the veil”.....

“Həşr surəsindən ayələr”. Seyfəddin Mənsimoğlu

“Signs from surat-al Hashr”. Seyfəddin Mansimoglu

itirdi: “seçilmiş adamların himməti, sadə adamların ürəyi sərsəmlər kimi o işıqdan bihuş oldular”, “ağızlar lal oldu, qaşlar danışırdı”, “dillər tutulub gözlər danışırdı”, “ağıl o dairədə sərxoş qaldı”, “taqətin ah çəkmək üçün taqəti qalmadı”, “səbrin səsi o pərdədə tutuldu”...

XX. CƏMIYYƏTİN DƏYİŞMƏSİ FƏRDDƏN, FƏRDİN DƏYİŞMƏSİ QƏLBDƏN BAŞLAYIR

Uca Allah (c.c) belə buyurur: “... Heç şübhə yoxdur ki, bir toplumun fərdləri öz iç dünyalarını dəyişdirmədikcə Allah da o toplumun gedişatını dəyişdirməz...”.

Bu bir ilahi yasadır, dəyişimin ölçüsüdür. Cəmiyyətin dəyişməsinin fərddən başlanması qanunudur. Bu qanuna görə, insan iradəli varlıqdır, onun seçimi uca Allahın (c.c) o fərdin və onun bağlı olduğu toplumun qədəri ilə bağlı iradəsi ilə sıx bağlıdır. İnsan öz iç dünyasını dəyişdirməsə, başqalarını dəyişdirə bilməz, özündə nur olmayan başqalarına nur verə bilməz. Bu yasaya görə, özünün və başqalarının ilahi qanunlara uyğun yaşamasını təmin etmək insanın borcudur.

İnsan oğluna dünya həyatında verilən zaman diliminə “ömür” deyilmişdir. “Ömür” sözü “imar” sözü ilə eyni kökdəndir, mənası təmir etmək, dəyişdirmək, islah etməkdir: “... Sizi torpaqdan yaradan və sizə oranı (yer üzünü) imar etmək (islah etmək) bacarığı bəxş edən Odur”.

Bu qanuna görə fərddən, toplumu islah etməyə sərf olunmayan ömür ömür deyil. Hər fərd bir memardır, o, özünün və cəmiyyətin ömrünü ilahi layihəyə uyğun inşa etməlidir.

Hz. Nizaminin qəlbin arınması ilə bağlı yazdığı bölmələrin ideyası da bu qanunun bədii ifadəsidir. **O, insanlığa dəyişim, islah, tərbiyə modeli təqdim etmişdir. Bu model islah haradan və necə başlamalıdır sualına cavab verir.** Şairə görə islahat, arınma qəlbədən başlamalıdır. İnsan bədəni bir ölkədir, bir dövlətdir. Bu ölkənin, dövlətin mərkəzi qəlbdir. Qəlbinə hakim olmayan varlığına hökm edə bilməz. Şairə görə, insan ikiyönlü varlıqdır, onun varlığı ruh və nəfsdən ibarətdir. Ruh və nəfs qəlbə hakim olmaq uğrunda amansız mübarizə aparır. Bu mübarizədə ruh ordusunun sıralarında yer almaq, nəfsi məğlub etmək, ruhu qəlb ölkəsinin soltanı seçmək insanın vəzifəsidir. Bu, səbir, ağıl, iradə tələb edən və mərhələli bir işdir. Qəlbinə hakim olan dünyaya hakim olar. Uca Allahın (c.c) rızasını qazanmağın tək yolu da budur.

Hz. Nizami sadəcə ilahi qanunları insanlara xatırlatmamışdır, o, bu ölçülərə uyğun dəyərlər təqdim etmişdir. Elə dəyərlər ki, yüz illərdir insanlığa bu dünya və axirət xoşbəxtliyinin yolunu göstərir.

Hz. Nizaminin bizə və bütün insanlığa təqdim etdiyi ideya, dəyər, ölçü, mesaj budur: “İnsan qəlbinin soltanı uca Allah (c.c) olsa, o insanın bu dünyası və axirəti bayram olar!” Bu əbədi xoşbəxtliyin dəyişməz qanunudur.

XX. CHANGE OF SOCIETY STARTS WITH INDIVIDUAL, THE INDIVIDUAL CHANGE STARTS WITH SOUL

Almighty Allah orders: “There is no doubt that, Allah does not change movement of that community unless the individuals of the community change their inner world...”

That is a divine matter and the size of change. It is the law of society change from individual. According to this law, human is a strong-willed creature; his choice is closely connected with volition of Allah regarding the fate of that individual and the community he is connected. If human does not change his inner world, he can not change the others and can not give light to others if he does not himself have. Due to this matter, it is a human's duty to provide himself and others with living correspondent to divine laws.

Time section given the human son in the universe life was called “ömür” (life). The word “ömür” has the same root as word “imar” and means “to repair, to change and to correct”.... “He created you from the ground and gave you the ability to improve (to correct) that place (the earth).

According to this law, the life not spent on correction of individual and community is not life at all. Any individual is an architect and must construct his and the society's life in conformity with the divine project.

The idea of the sections written by His Excellency Nizami on the soul sort-out is artistic expression of this law. He presented change, correction and education model to the humanity. This model answers the question of the source and the way of correction commence. According to the poet, correction and sorting out must be commenced from the soul. Human body is a country and a state. The center of this country and the state is a soul. That not ruled his soul can not judge his creature. The poet says that human is a two-decent being and his being consists of the spirit and passion. Spirit and passion struggle mercilessly against dominating the soul. Human's duty in this struggle is to have a place amongst spirit army; defeat passion; to define the soul as sultan of west country. This is work required patience, mind and will, as well as staged work. That ruled the soul can dominate the world. It is the only way to gain acceptance of the will of Allah.

His Excellency Nizami did not only simply remind divine laws to people, he presented values relevant to these dimensions. Those values show the humanity the way of this world and the future life happiness for hundred years.

Idea, value, dimension and message presented by His Excellency Nizami to us and the whole humanity: “Though sultan of human soul is Allah, this world and the future life of humanity are made holiday!”. This is invariable law of eternal happiness.

Mir Həmzə Nigarinin şeirlərində Qarabağ Karabakh in Mir Hamza Nigari`s poems

Nigari, “vətən sevgisi imandandır” fərmanı ilə hərəkət edərək, ayrı düşdüyü cənnət vətəni Azərbaycan və Qarabağa olan həsrətini və bağlılığını şeirlərində işləmişdir.

*Əzm eylə diyarı-Şirvanı
Qət eylə rəhi-Azərbaycanı
Bir yer deyəm ismidir Qarabağ
Cənnət yeri abı şir ü qaymağ*

“Şairin Qarabağa olan məhəbbət etirafını oxuduqda insanın gözləri istər-istəməz dolur, “Mənim o diyarın uşaq-böyük, qadın-kəşi, cavan-qoca – bütün əhalisinə və onların mənə olan məhəbbətinin dərəcəsinə yalnız Mövlə bilir” deyən Seyyid Nigari hətta ölümündən sonra da Qarabağ camaatını fikirləşir, onların arzularını yerinə yetirməyi, Allah dərgahında onlara şəfaətçi olmağı düşünürdü. Maraqlıdır ki, Qarabağ camaatı da heç zaman Nigarini unutmamış, hətta sovet rejimi dövründə təriqət ədəbiyyatı adı altında bir çox şairlərimizin yaradıcılığının təbliğinə qadağa qoyulduğu zamanlarda da Nigarinin şeirləri Qarabağ xanəndələrinin, sadə xalqın dilində əzbər olmuşdur”.

*Nə əcəb dövlət imiş seyri-şikari-Qarabağ,
Nə gözəl nemət imiş söhbəti-yari Qarabağ!
Rəşki-mişk-ənbər imiş buyi-ğubari-Qarabağ,
Abi-heyvan imiş ənhari-pünari-Qarabağ.
Kövsərü Tuba imiş çayi-çinari-Qarabağ.
Aləmi-cənnət imiş dari-diyari-Qarabağ.
İmdi bildim nə imiş vəsfi-həzari-Qarabağ,
Yeridir kim çəkərəm ah və zari-Qarabağ.
Dağlayıbdur bəni bir lalüzari-Qarabağ,
Yandırıldur bəni bir nari-nigari-Qarabağ.*

Şeyx Mir Həmzə Nigari öz doğma vətəni Qarabağın başına gələcək fəlakətləri görürmüş kimi “Mövlə verə

ömrü bir zamanı, islam ilə bir də görək anı” deyərək Qarabağın əsarətini xəbər vermişdir. Ancaq onun burada bir müjdəsi də diqqət çəkir. Nigari, “Qarabağ elinin gül gəzintisinin mənqibələri” sərlövhəli şeirində Qarabağı belə vəsf edir:

*Bir mevzii-xoş fərah-fəzadır.
Dünyaya behişt disəm səzadır.
Cənnət gibi hər mahallidir bağ
Hər bir tərəfindən bağ u ırmağ*

*Hər canibi səbz, hər tərəfi bağ
Anın üçün ismidir Qarabağ
Seyrangahı-xoş, naziri-dil-şad
Şiraz deyil naziri-Bağdad
Mövlə verə ömrü bir zamanı
Islam ilə bir də görək anı*

*Öp xakini fəth et kəlamı
Topraqına bizdən et səlamı
Zira ki qədimi darımızdır
Sər-mənzili-Şah Nigarımızdır*

Nigari Qarabağın ruslar tərəfindən işğalından sonra yazdığı şeirində bu faciəli hadisənin sinəsinə sancılan xəncər kimi onu iztiraba qərq etdiyini ifadə edir. Bununla yanaşı, sanki o, Qarabağın zaman yetişin XX əsrin sonlarında ermənilər tərəfindən işğal edilib talan ediləcəyini hiss etmiş kimi bugünkü insanların əhval-ruhiyyəsinə misralarında əks etdirmişdir:

*Sinəmə çəkilən qara dağımdır
Qara bağrım qanlı Qarabağımdır*

*Qan əkər, odlar tökər Mir-Nigari məgər
Yad qılıbdır yenə Qarabağ torpağını*

Gözlərimdən hər dəm qan-yaş dökülür

*Sərvətək qamətım yay tək bükülür.
Sinəmə çal-çarpaz dağlar çəkilir
Yadıma düşəndə Çilgəz yaylağı
Ey Nigari, ömrün erişdi payə
Salmadı başıma ol sərvə sayə
Can qurban eylərəm peyki-Səbəyə
Xəbər versə bir gün ol Qarabağdan.*

Nəqşibəndi olmaqla yanaşı, eyni dərəcədə Hz. Mövlana və Mövləviliyə bağlı olan, sünni olsa da, Hz. Əli və şiəliyə heyran olan Mir Həmzə Nigarinin keçən əsrin ən cazibədar şəxsiyyətlərindən biri olduğunu söyləmək mübaliğə olmamalıdır. Budur öz misraları ilə özünün bəzi xüsusiyyətləri:

*Ey aşiq mədəd eylə ki, bir xoş gedişim var
Dilbər kuyinə çünki həbibanə işim var
(s. 77)*

*İçəlim badeyi-sevda verəlim şam u səhər
Eşq iqliminə bir təzə nizam ey saqi
(s. 149)*

*Nigariyə Nigariyi əgər ey yaran, ey yaran
Ararsız, ararsız varın meyxanəyə, meyxanəyə
(s. 213)*

*Cüst u cu eylərəm ol mahi Qarabağ içrə
Məcnunam kim ararım Leylimi toprağ içrə
(s. 204)*

*Dostanı-Əhmədi sevmək itaətdir bizə
Düşməni-Ali-əbaya tən taətdir bizə
(s. 194)*

*Anlasaydım hərəmi-meygədədir dari-səvab
Təkyələr gəzməz idim cana əzab itməz idim
(s. 158)*

Haci İsmayil Əfəndiyə Yazdığı Şeir

*Vəsf eylə dela həvəs sanadır
Yaran içrə nəfəs sanadır
Əlfində həzar istiqamət
Sinində müqim bir səlamət.
Mimində müdam mehri-zatı
Əlfində ifadəyi-sifati.*

*Eynində üyuni-eyni-arif
Yayında yənabə 'yi-məarif.
Lamında şərabi-ləli-şahid
Pərvərdeyi-zati-paki-Xalid.
Divaneyi-ülfəti-Xudadır,
Sərgəşteyi-mehri-Mustafadır.
Pərvaneyi-pərtövi-Məhəmməd
Suzaneyi-şəm 'i ali-Əhməd.
Saqiyi-müdamı-ani-Leyla
Sərməsti-şərabi-mehri-Mövlə.
Sərhəlqeyi-fırqeyi-Bəhadır,*

*Meyxaneyi-feyzi-aşınadır.
Göftari-məarif-İlahi,
Rəftari-fəna təriqi-gahi.
Hər fikri ənisi-bin ibarət
Hər hərfi, kəlamı bin hidayət.
Hər bir nəfəsi Məsihasa
Hər bir nəzəri nəziri-kimiya.
Ənfəsi-nəfisi ruhi-nəfxat
İtafi-kəlamı rəşki-rəşhat.
Sər beqədəm qamu lətaif.
Məxsusi məsahifi-məarif.
Əbraci-məratibi-səadət,
Me 'racü üruci binəhayət.
Əzkari-cəmi cənfəzadır,
Övsafi-şirini dilgüşadır.
Bir alicənabi-zülcinaheyn
Bir cövhəri-mültəqayi-bəhreyin.
Bir cövhər, leyk dürri-irfan
Bir gövhər, leyk cövhəri-can.
Cövləngahi-lütfi-məzhəri-Həq,
Biqeydi-əlayiqi-Ənəlhəqq.
Gər görsə rüxün qılırdı aman
Dəstində əsa qaçardı şeytan.
Sərgəşləri o sərvərin əsiri
Üftadələrin o dəstgiri
Əshabi-xülusi Xızrasa,
Ərbabi-dili firistəsima.
Ərbabi-süluki san mələkdir,
Pərvərdəsi xurşidi-fələkdir.
Bir sərvəri-nadiri-zəmanə
Bitəyi-zəman, bir yeganə!
Bir rütbedir ki şani-ali,
Fəhmində üqulü zəhn xali.
Övsafi dilə, zəbanə sığmaz
Əlborzi-bərin, dəhanə sığmaz.
Övsafına əqli-əvvəl irməz
Əcrami-fələk kəməndə girməz
Vəlhasili bəndeyi-Xudadır,
Alufteyi-ali-Mustafadır.
Ey xamə, yetər, təkəllüm etmə,
Övsaf eylə, tərənnüm etmə.
Heyrətlə ki sinəçək olursan,
Bağrın yarıldır, həlak olursan.
Ey dil, kərəmi-Xudaya fikr et,
Şükrün dəmidir, nisari-şükr et...*

Ah Minəl-Eşq

*Ah, ki bir yar yaxıbdur bəni,
Arizi gülzar yaxıbdur bəni.
Ləbləri gülzar yaxıbdur bəni,
Şöleyi-didar yaxıbdur bəni,
Atəşi-dildar yaxıbdur bəni.*

Məlik Əjdər türbəsi. XII-XIII əsr.
Laçın rayonu Ciciimli kəndi.

*Melik Ajdar tomb. XII-XIII century.
Jijimli village Lachin region.*

Gövhər Ağa məscidi. Şuşa. XVIII əsr.
Rəssamı V. Verəşagin

*Govhar Ağa mosque. Shusha. XVIII century.
Painter V. Vereshagin*

*Ah minəl-eşqi və halatıhi,
Əhraqa qalbi bihəraratıhi.*

*Odlara saldı bəni yar, ey mədəd!
Düşdü cigərgahımə nar, ey mədəd!
Aldı diləfkarımı zar, ey mədəd!
Yaxdı bəni nari-nigar, ey mədəd!
Eylədi eşq atəşi kar, ey mədəd!
Qalmadı canımda qərar, ey mədəd!
Ah minəl-eşqi və halatıhi,
Əhraqa qalbi bihəraratıhi.*

*Cilveyi-eşq aşıqi ki lal edər,
Gəh səri-Tur üzrə şirin qal edər.
Həlqeyi-əfradə ki idxal edər,
Gah səri-həlqeyi abdal edər,
Gah meyi-zövq ilə xoşhal edər
Gah salur ayaqlarə xalxal edər.
Ah minəl-eşqi və halatıhi,
Əhraqa qalbi bihəraratıhi.*

*Bəxşi-Xuda, rəşki-Məsihadır eşq,
Mayeyi-möcüzeyi-Musadır eşq.
Ləfzi degil, mə'niyi-zibadır eşq
Özgə degil, sayeyi-Mövladır eşq.
Məxfi degil şəmsi-hüveydadır eşq
Leyk bilinməz nə müəmmadır eşq!
Ah minəl-eşqi və halatıhi,
Əhraqa qalbi bihəraratıhi.
Aləmi-sövdədə, ey ərbabi-ar,
Küfr ilə imana təfavütmü var?
Aşıqə birdir kərəmü cövri-yar
Gülşəni-vəhdətdə ki birdir həzar
Eşq ilə olmuş cigərim laləzar
Eşq ilədir cümlə sərəncami-kar
Ah minəl-eşqi və halatıhi,
Əhraqa qalbi bihəraratıhi.*

*Düşmüşəm, ey piri-muğan, əlaman!
Yanmışam, ey saqiyyi-can, əlaman!
Canə düşüb suzişi-an, əlaman!
Faş olub əsrari-nihan, əlaman!
Eşq hücum etdi həman, əlaman!
Saldı ayaqlarə, aman, əlaman!
Ah minəl-eşqi və halatıhi,
Əhraqa qalbi bihəraratıhi.*

*Oldu könül ah, xəridari-eşq,
Aldı canım lö'lö'i-şahvari-eşq.
Verdi bedil ahi-şərərbari-eşq,
Yıxdı evim, ah, bu bazari-eşq!
Eylədi bərpa bədənim bari-eşq.
Gör nələr etdi bu sitəmkar eşq!
Ah minəl-eşqi və halatıhi,
Əhraqa qalbi bihəraratıhi.*

*Ah edərəm sübhü məsa, ey sənəm,
Ta deyəsən "Kimdi?"-deyəm: "Ol bənəm".*

*Söyləmənam qeyr ilə, bir dönmənam
Aşıqini tanı, mənəm, bil, mənəm
Aləmi-vəhdətdə bən ancaq sənəm.
Eşqdə gör kim necə məzhəbdənəm.
Ah minəl-eşqi və halatıhi,
Əhraqa qalbi bihəraratıhi.
Eşqi-həqiqi ola, yain məcaz,
Hər biri bir atəşi-suzü güdəz.
Yandı bu atəslə dili-eşqbaz
Yoxmu hərərətımə bir çarəsaz?
Çarə nə, ey çakəri-şahi-Hicaz,
Sən kibi yandım, nedim, ey neynəvaz?
Ah minəl-eşqi və halatıhi,
Əhraqa qalbi bihəraratıhi.*

*Ah qulur Mir Nigari bülənd,
Neyləsün, ah eyləməsün dərdmənd?
Atəşi-həsratlə yanur bənd-bənd,
Rəhm elə əhvalinə, ey nuşxənd,
Bir qulaq as, gör nə söylər suzmənd
Şövq ilə bu beyti oxur çənd, çənd:
Ah minəl-eşqi və halatıhi,
Əhraqa qalbi bihəraratıhi.*